

Branislava Vasić Rakočević UVOD U KNIŽEVNOST ZA DECU

Prof. dr
Branislava Vasić Rakočević

UVOD U KNIŽEVNOST ZA DECU

TEORIJA, ISTORIJA, PRIMERI

Udžbenik za ispit iz predmeta
Književnost za decu
za obrazovni profil vaspitač dece predškolskog uzrasta

Univerzitet u Novom Pazaru

Prof. dr Branislava Vasić Rakočević

UVOD U KNJIŽEVNOST ZA DECU

TEORIJA, ISTORIJA, PRIMERI

Udžbenik za ispit iz predmeta *Književnost za decu*
za obrazovni profil vaspitač dece predškolskog uzrasta

Univerzitet u Novom Pazaru
2024

Autor

prof. dr Branislava Vasić Rakočević

Recenzenti

prof. dr Olivera Raulović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

prof. dr Edina Murtić, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Izdavač

Univerzitet u Novom Pazaru

Dimitrija Tucovića bb

Za izdavača

Prof. dr Suad Bećirović, rektor

Lektor

autorka

Dizajn korica

Marina Tokin

Odlukom Senata Univerziteta u Novom Pazaru, R. Srbija, broj 1506/24-IV-1, od 23. 10. 2024. godine, odlučeno je da se udžbenik autora prof. dr Branislave Vasić Rakočević, pod nazivom „Uvod u književnost za decu: teorija, istorija, primeri”, izda pod firmom UNP, te se koristi kao osnovna udžbenička literatura na Departmanu za umetnost i filološke nauke.

Štampa

GrafiColor, Kraljevo

Tiraž

30 primeraka

ISBN 978-86-84389-94-9

Sadržaj

PREGOVOR.....	7
I DEO – TEORIJA	9
1. POJAM, ODREĐENJE I OSNOVNE ODLIKE KNJIŽEVNOSTI ZA DECU.....	11
1.1. TEMATSKI REGISTAR	12
Humor	12
Igra	13
Fantastika.....	14
Avanturizam	14
1.2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE KNJIŽEVNOSTI ZA DECU	15
2. ZNAČAJ NEGOVANJA KNJIŽEVNOSTI ZA DECU U RANOM UZRASTU	17
3. RAZVOJ KNJIŽEVNOSTI ZA DECU	19
4. KNJIŽEVNI RODOVI I VRSTE – AUTORSKA KNJIŽEVNOST	22
4.1. LIRIKA	22
LIRIKA ZA DECU	22
4.2. EPIKA	24
EPIKA ZA DECU	24
I Fantastična proza	25
II Realistička proza	25
III Granična područja.....	25
4.3. DRAMA.....	26
DRAMA ZA DECU.....	26
5. NARODNA KNJIŽEVNOST.....	28
5.1. Narodno stvaralaštvo namenjeno deci – lirske vrste i kratke umotvorine...29	
1. Uspavanke	29
2. Razbrajalice	29
3. Brzalice	29
4. Ređalice.....	30

5. Tašunaljke	30
6. Cupaljke	30
7. Lazaljke	30
8. Rugalice.....	30
9. Basme	30
10. Blagoslovi.....	30
11. Zagonetke	31
12. Poslovice.....	31
11. Lagarije	31
11. Šaljive pesme	31
5.2. Narodno stvaralaštvo namenjeno deci – epske vrste	31
1. Šaljive priče.....	31
2. Novele.....	32
3. Anegdote	32
4. Basne	33
Struktura basne	33
Odnos basne i priče o životinjama.....	34
Dečje shvatanje basne	35
5. Bajke	35
Osnovne odlike bajki – struktura i stilska obeležja.....	36
Poreklo bajki	38
Odnos narodna – autorska bajka.....	39
Značaj bajke u književnosti za decu.....	41
II DEO – OBAVEZNI ESEJI.....	43
Slavoljub Obradović <i>Pojam književnosti za decu</i>	45
Ljubica Dotlić i Emil Kamenov <i>Izbor književnog teksta</i>	52
Vaspitač kao posrednik između književnosti i deteta	52
Izbor književnog dela	57
Razvojni kriterijumi.....	60

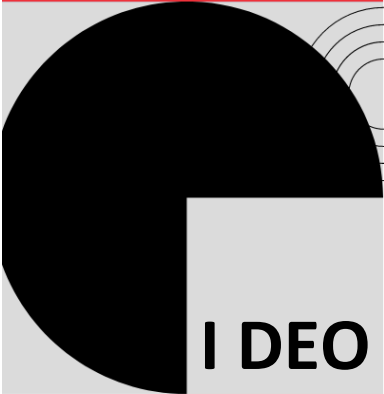
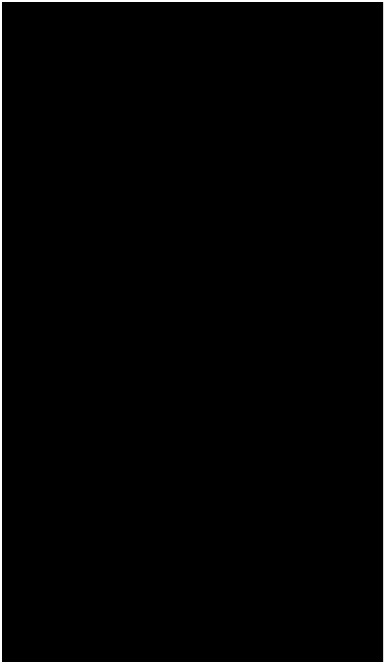
Uzrasni kriterijumi.....	66
Tematski kriterijumi	70
Usmerena aktivnost iz književnosti (sadržaj, cilj, zadaci, struktura).....	72
Novo Vuković <i>Čitalački afiniteti u raznim fazama djetinjstva</i>	82
III DEO – KNJIŽEVNI TEKSTOVI, IZBOR	87
IZBOR IZ NARODNE KNJIŽEVNOSTI	89
NARODNE BAJKE	90
Pepeljuga.....	90
NARODNE BASNE	93
Vuk i jagnje.....	93
Bik i zec.....	93
ŠALJIVE NARODNE PRIČE	94
Pas i kuća.....	94
Car i dijete	94
Zapalio kuću da izgore miši	94
LIRSKE VRSTE I KRATKE NARODNE UMOTVORINE.....	95
Uspavanke.....	95
Razbrajalice	95
Brzalice	96
Zagonetke.....	96
Poslovice	96
Ređalice.....	97
Rugalice	98
Blagoslovi	98
Basmе.....	98
Lagarije	99
Šaljive pesme	99
DOSITEJ OBRADOVIĆ.....	100
LUKA MILOVANOV GEORGIJEVIĆ.....	102

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ	104
DESANKA MAKSIMOVIĆ.....	108
ALEKSANDAR VUČO	110
BRANKO ĆOPIĆ	112
DUŠAN RADOVIĆ	116
DOBRICA ERIĆ.....	119
LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ	122
GROZDANA OLUJIĆ.....	124
HANS KRISTIJAN ANDERSEN	129
BRAĆA GRIM	137
IV DEO – PRIMERI USMERENE AKTIVNOSTI IZ KNJIŽEVNOSTI.....	141
METODIČKA STRUKTURA USMERENE AKTIVNOSTI	143
Prvi primer	143
Drugi primer	145
LITERATURA:.....	151

PREDGOVOR

Ovaj udžbenik namenjen je studentima obrazovnog profila vaspitač dece predškolskog uzrasta, a u okviru obaveznog predmeta Književnost za decu. Nakon godina nastavnog rada na ovom predmetu, na Univerzitetu u Novom Pazaru, ukazala se potreba da se sve ono što je neophodno za kvalitetan i svrsishodan rad, kako na predavanjima, tako i na vežbama, veže u jedinstvenu publikaciju koja bi studentima značajno olakšala praćenje nastave i polaganje ispita.

Udžbenik je podeljen na četiri celine. Budući da vaspitačima književnost ne spada u primarni domen interesovanja, prvi deo udžbenika predstavlja neophodnu teoriju koja se odnosi na književnost za decu, osnovne književno-teorijske pojmove, razvitak književnosti za decu i značaj negovanja književnosti kod dece predškolskog uzrasta. Drugi deo predstavlja izbor iz stručne literature koju su studenti u obavezi da pročitaju. Treći deo sačinjavaju odabrani tekstovi onih autora koji ulaze u kurikulum ispita. Ono što je praksa pokazala kao neophodnost jestu i smernice za dodatnu literaturu o svakom autoru, kao i predlozi novijih izdanja za dalje čitanje. Poslednji deo sačinjavaju praktični primeri priprema za usmerenu aktivnost iz književnosti, kao smernice za praktičan rad, budući da je uslov za izlazak na ispit samostalna izrada pripreme. Kako se metodičkom strukturom pripreme za usmerenu aktivnost iz književnosti za rad u vrtiću, izuzev Ljubice Dotlić i Emila Kamenova (čiji su eseji obavezni za čitanje), gotovo niko nije bavio ovakav dodatak, koji se okreće konkretnom, praktičnom radu sa decom, predstavlja posebno važan aspekt udžbenika.

I DEO – TEORIJA

1. POJAM, ODREĐENJE I OSNOVNE ODLIKE KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Književnost za decu ima svoje mesto u opštoj književnosti. Ona se zapravo posmatra kao odnos sveta detinjstva prema svetu odraslih. Poznato je da nije moguće povući jasnu granicu između detinjstva i prelaska u svet odraslih, pa se sledstveno tome ne može govoriti o jasno odvojenim domenima književnosti za decu i književnosti za odrasle. Međutim, sa aspekta estetike i samog stvaralačkog čina, o književnosti za decu možemo govoriti kao o književnosti namenjenoj specifičnoj publici – deci sa svim njihovim razvojnim osobenostima.

Ovaj korpus književnih dela namenjen mlađoj čitalačkoj publici, kao profilisanoj ciljnoj grupi, predstavlja autentičnu, zasebnu vrstu umetnosti, prvenstveno zbog posebnosti njenih konzumenata. Deca, u svom razvojnom procesu, teže da zadovolje potrebe za istraživanjem, saznanjem, formiranjem vlastitog identiteta. No, kako je dete, posebno mlađeg uzrasta, naglašeno hedonistički usmereno, ono teži da u književnosti zadovolji i potrebe za uživanjem, zabavom, igrom i smehom. Tako da u najširem značenju književnost za decu možemo omeđiti trima koordinatama, a to su: **lepo/estetsko, zabavno i poučno.**

Problem odnosa estetskog i poučnog/didaktičnog/pedagoškog u književnosti za decu, jedan je od osnovnih problema pri pokušaju njenog definisanja. U toku razvoja književnosti za decu ovaj odnos često je problematizovan, posebno u njenim počecima, jer se smatralo da je književnost „sluškinja” vaspitne ideologije, te se išlo čak i dotle da joj se potpuno ukine status umetničkog dela. No, posmatrano sa današnje tačke gledišta, lako se uviđa koliko je to bilo pogrešno. Jasno je da su počeci književnosti za decu u uskoj sprezi sa razvojem pedagogije kao nauke i da su, posebno u srpskoj književnosti, njeni počeci zapravo vezani za rad prosvetnih radnika i drugih prosvetnih delatnika. Nasuprot tome, potpuno isključivanje didaktičke komponente u književnosti namenjenoj deci i omladini je apsurdno, jer upravo ona predstavlja blago i nenasilno sredstvo kako obrazovanja tako i vaspitanja. Pedagoška dimenzija često je vidljiva u književnosti kao umetnosti, uopšte. Dovoljno je prisetiti se usmene

književnosti, npr. basne i bajke, pa lako uočiti njen didaktički potencijal. Stoga se nameće zaključak da u domenu odnosa književnosti za decu i pedagogije nije sve razjašnjeno i to, najpre, iz razloga što je namenjena publici koja još uči i razvija se. Sasvim je jasno da se svako prisustvo edukativnosti na tom polju može smatrati poželjnim. Estetsko i pedagoško u delima za decu moraju stvarati izvesno sajedinstvo i biti u ravnoteži. Opasnosti od gubitka vrednosti postoje samo ukoliko se ta ravnoteža naruši.

Kao što je već rečeno, književnost za decu je namenjena specifičnoj publici čiji su afiniteti različiti u zavisnosti od razvojne faze u kojoj se nalazi, ali i od njihove percepcije. Tako je književnost za decu zapravo ogledalo detinjstva sa svim njegovim specifičnostima, razvojnim etapama, maštom, snovima, igrivošću, avanturama i istraživanjima. Igrom i maštom deca oblikuju nove dimenzije, stvaraju nove svetove u kojima su zadovoljena njihova čulna stremljenja. Upravo zato, ovom stvaralačko-maštovitom svojstvu deteta treba stalan podsticaj u pisanoj reči. Iz tog razloga su stil, jezik, kao i osobeni žanrovi i tematski registar potpuno diferencirani od „književnosti za odrasle“, te ovaj korpus iziskuje poseban pristup, odnosno modifikovanu teoriju književnosti.

1.1. TEMATSKI REGISTAR

Kada govorimo o tematskom registru, jasno je da ovaj pojam ne može da natkrili nepregledni niz motiva i tema kojima se stvaraoci služe u svom procesu. Međutim, registar je ovde izdvojen kao posebna tema s obzirom na specifičnost sveta detinjstva koji oslikava i kome se obraća. Dometi dečje percepcije sa razvojnim etapama i miljeom koji je okružuje predstavljaju upravo tematsku i motivsku uslovljenost. Dakle, baš ta specifičnost odabranih tema i motiva i njihova posebna stilska transpozicija čini onu poetsku osobenost koja književnost za decu čini onim što jeste. U toj ravni koja se proteže do granica fantastike i mašte uspostavlja se tematski registar koji se može odrediti domenima humora, igre, avanture i fantastičkog prostora.

Humor ne predstavlja ekskluzivnu komponentu književnosti za decu, ali svako čini konstitutivnu. Bez humora stavljenog u funkciju igre, literatura za decu gotovo da nije moguća, kao što bez njega nije zamisliv svet detinjstva.

Dete voli smeh i vesela raspoloženja, to čini ga sretnim i zdravim u svakom smislu. Dete nije opterećeno životnim tegobama. Smeh je za dete i neka vrsta njegovog društvenog pražnjenja. Dečiji smeh izvorski je svež, čist i bezbrižan; njega podstiče snažna životna radost, naivnost i sponatnost. Smeh dece se najčešće zasniva na odudaranju od uobičajenog u životu, na neusaglašenosti između želje i mogućnosti, na iznenadnom dovođenju ličnosti u neodgovarajući položaj i sl. Humor u ovoj književnosti ima pretežno zabavljачku funkciju, ali i didaktičku. Humor je autentična ljudska potreba, pa će putem humorističkog diskursa dete s lakoćom usvojiti bilo kakvu pouku.

Treba razlikovati pojmove komičnog i humora. Po Nikolaju Hartmanu oni ne samo da nisu isto, već čak nisu ni formalno paralelni. Komično je u samom predmetu i njegovim osobinama, a humoristično je u stavu umetnika i njegovog odnosa prema tom predmetu. Psihološko-filozofsko i estetičko osmišljavanje fenomena humora manifestuje se kao jedan vid katarze. Sa tog aspekta o humoru se može govoriti kao o neizbežnom elementu nekih duhovnih disciplina, kao što su pozorišna umetnost, film, slikarstvo, pa čak i muzika, ali humor nigde nije tako funkcionalizovan kao u književnosti, nezavisno o kom žanru je reč i kom uzrastu je namenjena. Odrasli vode računa kada se smeju, kako se smeju i kome se smeju. Deca se smeju mnogo češće i više od odraslih. Njihov smeh je lepršav, prirodan, neposredan i dopadljiv. Dečji smeh je bez uvreda, suvišnih paradoksa i aluzije, on je ogledalo dečje duše, detinjstva.

U srpskoj književnosti za decu smeh je sveprisutan. Počev od Zmajevе poezije, preko čuvenog Ćopića, pa sve do Dušana Radovića i Ljubivoja Ršumovića i drugih savremenih književnika. pisci izgrađuju svoje sopstvene forme komike, neki od njih u ravni apsurdna i nonsensa što čini osobitu vrednost naše lirike za decu.

Igra je jedan od težišnih motiva u literaturi za decu. Fenomen igre predstavlja krucijalnu odrednicu dečjeg odrastanja i razvoja, pa tako i dečje književnosti uopšte. O njemu je mnogo pisano i prethodna konstatacija je na neki način opšte mesto. Međutim, ovaj problem može se sagledavati i integralnije. Kao specifična manifestacija ljudskog duha, ona je odvajkada intrigirala pisce i umetnike. Tako je čitav pokret avangarde obeležen upravo porivom tzv. povratka u detinjstvo, u svojevršni infantilizam kao izvor nesputane inspiracije. Igra je oznaka aktivizma, dostizanje mnoštva mogućnosti i kao takva nepriznavanje i osporavanje realnosti, nepriznavanje

a priori datosti, stvari po sebi, zatvorenih oblika i konvencijama omeđenih formi. Ona je srodna mišljenju, samo još slobodnije i razmahanije, utiskuje duh pojedinca u stvari i fenomene. Igra je kao otpor i stvaranje jedne nove dimenzije krucijalna i poželjna. Tako se pokazuje da deca zapravo poseduju jednu specifičnu otkrivalačku i kreativnu dimenziju za kojom često umetnici žude. Igra je oslobođenje od stvarnosti, osporavanje stvarnosti kakvu poznajemo i kreacija nove, takoreći spiritualne realnosti sa atributima željenog, boljeg, lepšeg i zanimljivijeg. Detinjstvo sa svim svojim specifičnostima ostaje urezano u čovekovo biće i njegovu svest kao reminiscencija na neki drugi svet. Upravo iz tog razloga mnogi pisci posežu za ovim entitetom detinjstva kao nesputanom izvoru mašte, inspiracije i kreativnosti. Stvaraoci književnosti za decu, bar oni autentični i kvalitetni, zapravo posežu za duhom igre kao autentičnim pokretačem stvaranja nove realnosti pretočene u svet književnog dela. Oni ostaju u željenom, u svetu večite izmene i stalnih mogućnosti. Putem igre stupa se u prostor apsolutne slobode gde civilizacijske naslage gube svaki smisao, a nevinost i primarna nesputanost dolaze u prvi plan. Tako pisac postaje demijurg tog sveta, sveta koga mali čitalac-igrač može da prepozna, doživi i naseli svojim bićem.

Fantastika predstavlja nešto što je izmišljeno, što je plod mašte, čudnovato, natprirodnu stvar ili pojavu. U fantastiku ubrajamo sve ono što se ne može objasniti prirodnim zakonima. Naziv potiče od grčke reči *phantastikos* što znači izmaštano, zamišljeno. Ona je predstava ili vizija koja je plod nečije mašte. Ona je sastavni deo strukture najvećeg dela korpusa književnosti za decu i mlade. Dakle, jedan od osnovnih tematskih slojeva koji odlikuje literaturu namenjenu deci je upravo ovaj. To je ujedno i prvi arhetipski sloj koji vezujemo za prve oblike ljudske duhovnosti kao poreklo svog ljudskog iskustva, za mit. Počev od bajke, kao najstarije, pa do svih drugih književnih, pretežno proznih vrsta, fantastički svet predstavlja osnovu dela za decu. Za razliku od fantastičkog diskursa u opštoj književnosti, ovde je izmaštani svet najčešće vezan uz iluzije idealnog sveta, gde dobro uvek pobeđuje zlo, gde je sve suprotno od stvarnosti. Dečja književnost se ne može zamisliti bez čudesnih junaka, stvorenja i izmaštanih svetova.

Avanturizam je jedna od vrlo važnih elemenata tematskog okvira književnosti za decu. To je zapravo fabularni niz sačinjen od uzbudljivih događaja, pustolovina i niza neočekivanih prepreka koje junak savlađuje.

Kako je detetu u toku odrastanja i razvoja imanentna potreba za istraživanjem i uzbuđenjem, tako je ovaj strukturni deo tematike književnosti za decu razumljivo veoma zastupljen i rado čitan. Zbog prirode motiva, iako se prepoznaje u svim književnim vrstama, za avanturu je najpogodniji prozni žanr, kao što su priča ili, još bolje, roman. Avanturistički roman ima svoju dugu tradiciju. Poreklo seže još u antičku književnost. Direktnom pretečom se ipak smatraju srednjovekovne romanse i viteški romani. Za njegov razvoj u srpskoj književnosti najznačajniji su Branislav Nušić i Branko Ćopić svojim romanima *Hajduci* i *Orlovi rano lete*, kao i *Magareće godine*, *Glava u klancu*, *noge na vrancu* i mnogi drugi.

1.2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Na osnovu svega navedenog, možemo izvesti zaključak o posebnim poetičkim elementima koja književnost za decu čini autentičnom u okviru korpusa opšte književnosti.

1. **Specifični svet dela, tematika** - književnost za decu karakteriše zanimljiv, zabavan i igriv i humorističan predstavljeni svet. Sadržina brižljivo krojena prema dečjem ukusu i uzraastu podstiče čitaocu maštu, osećajnost, empatiju, kao i estetsku osetljivost.
2. **Kompoziciona struktura** je delima za decu pojednostavljena. naravno, u zavisnosti od književnog roda, odnosno vrste, kao i od uzrasta recepijenta. Dakle, možemo reći da je prilagođena kako psihičkoj zrelosti, tako i empirijskom iskustvu deteta.
3. **Stil i jezik** je, ponovo, moraju odgovarati dečjem stepenu razvoja u trenutku čitanja. Stil, kao i upotreba jezičkih sredstava mora biti jednostavna, svedena i razumljiva, bez nivoa prenesenog značenja niti uključivati one oblasti u koje dete još iskustveno nije došlo. Stilski izraz dela koje je namenjeno deci je zapravo vrlo posebna upotreba jezika koji se, naravno, razlikuje, od bazične komunikativne funkcije jezika u svakodnevnoj upotrebi, ali i jezika na kome se realizuje književnost za odrasle.
4. **Didaktičnost** je, neodvojivi deo književnosti za decu, čak i onda kada nije jasno eksplicirano. O didaktičnosti/pedagoškom potencijalu možemo govoriti gotovo u svakom tekstu za decu i

mlade, gde se dete identifikuje sa pozitivnim junakom, stavlja na stranu dobrog i razumnih odluka. Književnost je tako istovremen i blago vaspitno i obrazovno sredstvo koje otvara nove horizonte, budi intelektualno interesovanje, ohrabruje kritičko mišljenje i menja osobine, stavove i postupke.

5. **Estetski razvoj** – književnost prosvetljuje, razvija ljudske osobine, oplemenjuje, neguje i razvija ukus za lepo. U prvom redu od značaja je za formiranje vrednosnih sudova o umetničkim ostvarenjima uopšte, pa i o estetskim pojavama u životu.
6. **Prigodnost** – je osobina koja prožima sve dosada rečeno. Kako je književnost za decu literatura u kojoj se zapažaju odlike imanentne detinjstvu, ona najbolje ostvaruje dečji doživljaj sveta, po tematici i formi odgovara dečjoj dobi. Tako usklađenost sa psihofizičkim nivoom deteta jeste estetska kategorija koja podrazumeva sistem vrednosti koji odgovara upravo ovoj maštovitoj i igrivoj prirodi. Te vrednosno poetske odlike su: sloboda, iluzivno shvatanje života i okruženja, radost, živahnost, elementarnost i jednostavnost. Poetsko jezgro dečje književnosti čini težnja ka nemogućem, poetizovana stvarnost, hedonistička upravljenost, građa koja nudi čulne senzacije i vedrina života. To je jedan beskonfliktan prostor kojim vladaju nežnosti, ljubavi, saosećanje i optimizam.

2. ZNAČAJ NEGOVANJA KNJIŽEVNOSTI ZA DECU U RANOM UZRASTU

Svrha negovanja književnosti za decu u ranom uzrastu je vidljiva na različitim nivoima. Krucijalna je za socijalni, emocionalni i intelektualni razvoj, kao i za stvaranje snažnog temelja za međuljudske odnose.

Jezik je u samom centru ljudskog razvoja. U prve tri godine života deca su izuzetno podložna spoljnim uticajima u procesu usvajanja jezika. U najvećem broju slučajeva izloženi su jeziku roditelja, staratelja, vaspitača i onih ljudi koji su svakodnevno u njihovom okruženju. Naravno, jezik se razvija slušanjem govorenja odraslih, ali čitanje knjiga maloj deci ima poseban uticaj na razvoj jezika. Čak i čitanje dok dete ne razume svaku reč osobito je važno, jer stvara emotivnu vezu sa roditeljem prvenstveno, ali i sa bliskim osobama iz okruženja. Redovno čitanje stimuliše obrasce moždanog razvoja. Dakle, čitanje u ranom uzrastu pomaže razvoju jezičkih veština, doprinosi bogaćenju vokabulara, jasnijem definisanju i procesuiranju sopstvenih misli i osećanja, kao i izražavanju istih. Čitanje, takođe, možemo razumeti i kao izvesnu *mentalnu gimnastiku* pri čemu dolazi do vežbanja memorije, omogućava bolje razumevanje, a takođe izoštrava veštine rešavanja problema. Dok se detetu čita, njegov mozak pravi poveznice, predviđa ishode i vežba razumevanje kompleksnijih narativa. Ova mentalna ili kognitivna gimnastika ih priprema za akademske izazove koji ih čekaju u budućnosti istovremeno negujući kritičko mišljenje i analitičke mogućnosti.

U današnjem svetu u kome je dete hiperstimulisano, za razliku od deteta minulih epoha, slušanje/čitanje teksta pretpostavlja nivo strpljenja i fokusa koji deci nije primarno svojstven. Dok slušaju/čitaju i prate tok radnje oni razvijaju umeće održavanja pažnje – veštinu koja će im služiti na različitim nivoima u njihovom daljem razvoju. Održavanje koncentracije postavlja bazu za efektno učenje, pomaže da prime informacije, ostanu angažovani na času, u učionici, kada krenu u školu.

Putem usmerene aktivnosti iz književnosti u vrtiću, a dobro vođenom interpretacijom pročitane teksta, pravilno postavljenim pitanjima, mogućim odgovorima, kao i razmenom ideja, dete se uči konverzionim veštinama i nijansama efektivne komunikacije. Ove interakcije mu obezbeđuju praktične, upotrebne lekcije u slušanju i razumevanju, čekanju svog reda u grupi, kao i, najvažnije, izražavanje svojih misli i stavova. Uvažavanjem istih ohrabrujemo dete kao individuu dajući mu na značenju i

gradeći samopouzdanje. Na taj način oni sami grade međusobne društvene odnose i upoznaju kompleksnost ljudske interakcije uopšte.

Književni junaci sa kojima se deca sreću vrlo često se nalaze pred najrazličitijim izazovima, sa širokim spektrom emocija i dilema koje i sama deca sreću u svakodnevnom životu. U naše vreme u kome otuđenje postaje sve distinktivnija osobina svakog pojedinca ne samo da je važno, nego je esencijalno razvijati saosećajnost, tj. empatiju kod deteta. Književni junaci nude detetu mogućnost da zaviri, u psihi drugog, u dušu i srce drugog, da shvati i razume da postoje dimenzije drugačije od one koja je njemu poznata, da duboko razume drugo ljudsko biće. Ovako se izgrađuju vrlo visoki etički kriterijumi koji omogućavaju da dete stasa u empatičnu, humanu osobu i postane suštinski važan element ljudske zajednice. Razmatrajući postupke književnih junaka, istražujući posledice određenih formi ponašanja, dete dobija mnogo širu perspektivu sagledavanja od onog deteta kome je ovo uskraćeno. Ono tako uči da poštuje različitosti, ne stavlja sebe u poziciju jedinog parametra određivanja dobrog i lošeg u svetu, omogućava im se postavljanje na različite tačke gledišta, te upoznavanje čitavog dijapazona ljudskih iskustava.

Nedostatak književnosti u detinjstvu uskraćuje sve nabrojano ostavljajući budućeg čoveka uskraćenog, donekle i onesposobljenog za bogatstvo duhovnog razvoja, kao i estetskih i etičkih mogućnosti. Hiperstimulacija koja danas dolazi od preterane upotrebe telefona i kratkih, izmenjivih sadržaja, koji oni nude, rađa u detetu konstantno osećanje nezadovoljstva, nezasićenosti kratkoročnim i plitkim uzbuđenjima, a da ne pominjemo potpuno osiromašenje imaginativnog potencijala, osiromašenje osećanja i nemanje sopstvenog doživljaja, autentičnosti i identiteta. Redovno čitanje, kao i posmatranje odraslih koji čitaju, najčešće stvaraju buduće ljubitelje knjige.

3. RAZVOJ KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Usmena književnost je, nesumnjivo, prva etapa u razvoju bilo koje nacionalne književnosti uopšte, pa i one namenjene deci i mladima. Čitav jedan deo korpusa usmene književnosti bio je namenjen isključivo deci: uspavanke, lazaljke (prohodalice), tašunaljke, cupaljke, razbrajalice, ređalice. Uz njih postoje i druge forme usmene književnosti koje nisu namenjene prvenstveno deci, ali su se vremenom svojom igrivošću, strukturom i stilom izdvojile kao oblici privlačni deci – brzalice, zagonetke, pitalice, poslovice, rugalice, šaljive pesme, bajke, basne.

Izdvajanje književnosti za decu se u istorijskom toku odvijala lagano, sporo i gotovo neprimetno. Tek početkom XVIII veka sa razvojem pedagogije kao nauke, ona počinje da dobija na autonomnosti. Krucijalnu ulogu u tome odigrala je kulturna klima ovog razdoblja. Doba prosvetiteljstva je duhovni preporod, nastao krajem XVII veka, između dve građanske revolucije u Engleskoj i Francuskoj; ali šire gledano, to je pokret u nauci, umetnosti i filozofiji koji su obeležili ceo XVIII vek. Glavni protagonisti pokreta poznatog pod nazivom racionalizam (lat. *ratio* – razum) bili su filozofi, pisci, pedagozi i moćni vladari u nekim zemljama. Idejni koncept pokreta upućuje na spoznaju sveta razumom i kritičkim preispitivanjem srednjovekovnih dogmi u svim oblastima materijalne i duhovne kulture. Opšte obrazovanje je postalo ideja vodilja i osnovna pretpostavka za napredak u svim domenima života. Veliki mislioci bili su u isto vreme i pedagozi, tako da su se u njihovim delima splitale različite discipline, pre svih književnost, filozofija i pedagogija. Njihovo delo bilo je usmereno na oslobađanje ljudske misli od ideoloških predrasuda i srednjovekovnog religioznog dogmatizma. Francuski prosvetitelji, među kojima Ruso, Volter, Monteskje i drugi, objavili su kapitalno delo, ***Enciklopediju (1751–1772)***, u kojoj su sintetizovana znanja i iskustva iz svih oblasti ljudskog života. Prosvetiteljska misao bila je naročito delotvorna u oblasti vaspitanja i obrazovanja mladih naraštaja. Bila je moralistička – jer je hvalila vrlinu, a osuđivala porok; bila je racionalna – jer je insistirala na činjenicama i jasnim idejama; bila je didaktična – jer je poučavala. Takva opredeljenja podstaći će filozofe i pedagoge da ne pišu samo o deci, već i za decu, da ih poučavaju i uvažavaju specifičnost njihovog bića.

Francuski prosvetitelj **Žan Žak Ruso (1712–1778)** će pedagoškim romanom ***Emil*** dati doprinos drugačijem odnosu odraslih prema deci i načinu njihovog obrazovanja. Ustajući u odbranu deteta i njegove slobode, on dokazuje da je to prirodni zakon koji je nemoguće promeniti. Tako Ruso

svojom definicijom detinjstva i identifikacijom dečje prirode postaje istinski anticipator dečje književnosti i preteča budućih pisaca za decu i omladinu. Početkom XVIII veka u zapadnoevropskoj književnosti javljaju, naporedo sa delima pedagoške sadržine, i dela u kojima estetsko prevlađuje puku didaktičnost. Romani kao što su **Robinzon Kruso** (1720) **Danijela Defoa** i **Guliverova putovanja** (1726) **Džonatana Svifta**, iako nisu pisani za decu, osvojiće pažnju velikog broja čitalaca, među kojima je bilo najviše dece i omladine. Basne su vrlo brzo postale pogodna lektira za vaspitanje mladih, posebno Ezopove i Lafontenove.

Epoha racionalizma i prosvetiteljstva na taj način je postavila duboke temelje za književnost za decu i stvorila okosnice njene autentičnosti koje će je izdvojiti iz opšte književnosti. U ovom periodu književnost za decu se izdvojila iz pedagoške literature, te je estetsko sve više dobijalo primat nad utilitarnim.

U srpskoj književnosti se ova diferencijacija začinje u XIX veku pojavom **Poučiteljnog magazina Avrama Mrazovića** u Beču 1787. godine. Ovaj i drugi književni časopisi predstavljaju temelj odakle će iznići književnost za decu razvijajući se nezaustavljivo do današnjeg dana. Delo **Dositeja Obradovića**, takođe, će otvoriti puteve srpske za ulazak u evropsku književnost. **Emanuel Janković** je 1789. objavio prevod knjige **Zao otac i nevaljao sin ili Roditelji, učite vašu decu poznavati** nemačkog autora **Franca Ksavera Štarka**. U predstojećem periodu pojaviće se niz publikacija poučne sadržine, ali od 1846. godine sledi sve češće objavljivanje prevedenih knjiga namenjenih deci. Zahvaljujući **Milanu Rašiću** 1853. i 1854. godine objavljen je prevod **Čiča Tomine kolibe** **Margaret Bičer Stou** i 1855. roman **Aleksandra Dime Grof Monte Kristo**.

Lekar **Đorđe Natošević** (1821–1887), školski reformator, među prvima je prihvatio ideju o štampanju listova za decu. Natošević je 1858. pokrenuo prvi srpski pedagoški časopis **Školski list**, a 1866. prvi dečji list **Prijatelj srpske mladeži**. Najveći doprinos srpskoj književnosti za decu daće **Jovan Jovanović Zmaj** koji je za nju, u svakom smislu, učinio više nego bilo ko pre i posle njega, i to ne samo svojim književnim opusom, već i opštim kulturnim angažovanjem. Jedan od najznačajnijih listova za decu je **Neven** koji je on pokrenuo i uređivao sve do svoje smrti. **Neven** je počeo da izlazi 1880. godine, a sa prekidima u kontinuitetu izlazio je sve do 1904. Uroš Predić na Zmajevu molbu prihvatio je posao ilustratora i dao svoj pečat ovom listu. Ovaj časopis je okupljao imena poput: Đorđa Natoševića, Stevana Popovića, Jovana Subotića, Stevana Sremca, Alekse Šantića, Branislava

Nušića, Jovana Dučića i mnogih drugih. Godine **1881.** u Beogradu je pokrenut list *Srpče*, u Nišu **1888. Đače** itd. Dečja štampa odigrala je veliku ulogu u razvoju književnosti za decu. U listovima za decu saradivali su mnogi pisci iz takozvane književnosti za odrasle, ali i mnogi javni i kulturni radnici tog doba, posebno prosvetni radnici.

Književnost za decu se danas omeđila svojim specifičnim umetničkim koordinatama i utrla sebi punopravan status u opštoj književnosti. Put je bio dug i trnovit, ali danas ovaj vid umetnosti ima veoma bogatu produkciju, kao i posebnu teoriju, istoriju i književnu kritiku.

4. KNJIŽEVNI RODOVI I VRSTE – AUTORSKA KNJIŽEVNOST

4.1. LIRIKA

Lirika je jedan od tri osnovna književna roda, uz epiku i dramu. Ime joj potiče od grčke reči *λύρα* (lira) što je bio naziv za žičani muzički instrument. Njene distinktivne osobine su:

- **Subjektivnost** – lirika se fokusira na unutrašnje misli i osećanja, misli pojedinca (lirski subjekat).
- **Emocionalna naglašenost** – tematski krug lirike najčešće se bavi širokim spektrom čovekovih osećanja, kao što su ljubav, tuga, sreća, rodoljubiva osećanja i sl.
- **Estetska forma** – lirika koristi, u skladu sa svojom prirodom, afektivne potencijale jezika, te su ritam, zvučni efekti, vrlo često rima i obilje stilskih figura ono što stvara osoben umetnički doživljaj.
- **Kratkoća** – lirski tekstovi su, uglavnom, u poređenju s epikom značajno kraći.
- **Univerzalnost** – svevremenost ljudskog iskustva akumuliranog u poeziji je njena nesporna karakteristika. Ova osobina lirike čini da ona prevazilazi vremenska i kulturna ograničenja.

LIRIKA ZA DECU

Pokušaj razgraničenja lirike za decu od celokupne lirike analogan je pokušaju razdvajanja književnosti za decu od književnosti namenjene starijoj populaciji. Neke od postavki, koje su već iznesene u pomenutom pokušaju diferencijacije, mogli bismo primeniti i ovde.

Činjenica da je poezija za decu namenjena onoj populaciji koja još nema bogato empirijsko iskustvo, a još manje kulturološko, čini prirodu ovog fenomena neobično esencijalnim, univerzalnim i ono što bismo mogli nazvati nultim stepenom ljudskog iskustva. Iz tog razloga nije čudno što su umetnici, kao na primer dadaisti ili nadrealisti, težeći da dosegnu ovaj prapočetak jezika i ljudske suštine posezali upravo za dečjim govorom i dečjim iskustvom.

U lirici namenjenoj deci poetski izraz teži autentičnoj dečjoj prirodi. Jezik je sveden, igriv, često veoma dalek od komunikativne funkcije koju nosi u

svakodnevnom govoru. Maštovitost, igrivost, humor i fantastički diskurs odlikuju poeziju za decu, kao i književnost za decu uopšte. Poezija za decu često zna da bude nesvrhovita, da uživanje u čitanju pesme dolazi isključivo iz ritmičkog i igrivog potencijala jezika. Dečja lirika ima sve osobine samog deteta – otvorenost, iskrenost, nežnost, beskrajnu maštovitost, optimizam, veru u ljubav i lepotu, kao i pobedu dobrog nad lošim i, naravno, onaj prepoznatljivi dečji humor. Naravno, pored estetskog i ludističkog koncepta ne sme se zaboraviti ni pedagoški potencijal poezije za decu kao konstante književnosti za decu uopšte. Oneobičavanje forme poezije kao što su vizuelni efekti, odnosno grafička poezija takođe je vrlo karakteristična za ovaj segment poezije. Grafička poezija je oblik umetničke poezije koji kombinuje tekst i vizuelne elemente. U ovoj vrsti poezije raspored reči, fontovi, boje i druge vizuelne komponente igraju ključnu ulogu u prenošenju značenja i osećanja. Osnovne karakteristike grafičke poezije uključuju:

- **Vizuelni aspekt** – tekst nije samo linearan; može imati različite oblike i rasporede koji doprinose ukupnom doživljaju.
- **Interakcija reči i slike** – grafička poezija često koristi slike ili grafičke elemente koji podržavaju ili pojačavaju značenje teksta.
- **Eksperimentisanje formom** – autori se često igraju tradicionalnim strukturama poezije stvarajući inovativne oblike.

Grafička poezija je, shodno svojoj sinkretičkoj prirodi, tako vrlo izazovan medij za stvaraoce koji pišu deci.

Poezija za decu ima svoje početke u narodnoj književnosti počev od onih poetskih formi koje su namenjene deci i dečjem uzrastu (kao što su uspavanke, lazaljke, cupaljke i dr.) do onih koje nisu namenjene deci, ali su svojom igrivošću, neologizmima i bogatim ritmičkim potencijalom postale interesantne i prijemčive ovoj populaciji (npr. basme i bajalice).

Što se tiče umetničke poezije za decu u srpskoj književnosti, njen razvoj se može pratiti u tri talasa:

1. period – početak se identifikuje sa pojavom Luke Georgijevića Milanova, pa sve do Prvog svetskog rata;
2. period – međuratna književnost;
3. period – nakon Drugog svetskog rata.

4.2. EPIKA

Uz liriku i dramu epika, takođe, čini jedan od tri osnovna književna roda. Nastala je od grčke reči *ἔπος* (epos) koja znači reč, govor, priča ili pesnička pripovest, a kasnije ep ili epopeja. Karakterišu je sledeća obeležja:

- **Narativnost** - epika je uglavnom prenosi priču kroz strukturane narative. Najčešće je ispričana u trećem licu.
- **Obimnost** – epika, za razliku od lirike, podrazumeva duže forme kao što su: romani, pripovetke, novele, epovi, epopeje, epske pesme i td.
- **Tematska raznolikost** – epika uključuje obiman tematski registar, čije je granice vrlo teško definisati, a neke od njih su teme poput herojstva, istorijskih događaja, avantura, mitologije, sovijalnih pitanja, porodičnih odnosa i još mnogi drugi.
- **Struktura** – epski svet rezervisan za ep, epopeju i epsku pesmu je izgrađen tzv. epskom tehnikom koja se prvenstveno odnosi na stil i metode koje se koriste u pripovedanju, a čiji su ključni elementi specifičan svet dela, karakteristična deskripcija likova, dijaloz, sredstva retardacije, stilske figure i sl. Struktura epskog dela najčešće je jasna i poseduje uvod, zaplet, kulminaciju i završetak. Radnja je često uzrokovana logičko-posledičnom motivacijom.

EPIKA ZA DECU

Detetov prvi susret sa književnošću je susret sa lirikom. Međutim, postepenim sazrevanjem njegovo interesovanje se sve više okreće realnom iskustvu koji donekle redukuje ludistički koncept karakterističan za poeziju. Prozna književnost za decu zapravo zauzima mnogo veći deo korpusa književnosti za decu od lirike i drame. Ona obuhvata one pripovedne forme koje su namenjene deci, a njene karakteristike bi mogle da se omeđe jednostavnom radnjom, dakle, pripovedanje je lako razumljivo, najčešće ispričano u hronološkom sledu sa jasno definisanim zapletima. Didaktički potencijal bazira se prevashodno na poukama o prijateljstvu, hrabrosti, poštenju i drugim etičkim vrednostima. Jezik proze za decu je prigodan, jednostavan i slikovit, te podstiče interesovanje i razumevanje. Ono što je vrlo karakteristično su ilustracije, česti pratioci tekstu, koji pomažu deci da bolje razumeju priču, kao i da stimulišu i podstaknu njihovu maštu.

Domen podele tj. klasifikacije proze za decu na vrste i uže celine, uglavnom, zbog svoje relativno kratke tradicije, ostaje prilično problematičan i diskutabilan. Za potrebe ovog udžbenika poslužićemo se podelom Nova Vukovića:

I Fantastična proza

II Realistička proza

III Granična područja

„Očito je da kriterijum podjele u okviru one proze koju smatramo „osnovnom” kategorijalne prirode. Termin ***fantastičan*** smo upotrebili u širokom značenju, odnosno kao termin koji obuhvata kategorije čudesno i ***fantastično*** (dakle, dvije bliske, ali ipak ne i identične kategorije). Termin realistički je, takođe, upotrebljen u širem značenju, odnosno kao supstitut za termin „realan” i „moguć”, a ne kao termin koji ima strože teorijsko značenje, vezano za određen književni metod. Prostije rečeno „realistička” je sva ona proza u kojoj nema kategorija čudesno i fantastično. Što se tiče trećeg dijela, on je izdvojen, kao i kod Crnkovića, po principu „pripadnosti”, odnosno u njega je svrstana sva ona proza koja i nije isključivo dječja i koja, figurativno rečeno, popunjava zonu na granici dvije književnosti. Prvi dio, fantastična proza, obuhvatiće dvije globalne i teorijski donekle precizirane vrste: *bajku* i *fantastičnu priču*, uz konstatovanje postojanja međumodela, prelaznih oblika i transformacija.

Drugi dio, ***realistička proza***, obuhvata pripovjetku i roman realističkog tipa sa djetetom kao glavnim nosiocem radnje. Naravno, superiornost i dominacija romana u odnosu na pripovjetku, postavili su tu vrstu u centar ovog dijela našeg razmatranja. Uostalom, pripovjedačka i romaneskna realistička proza ne pokazuju nikakvu značajniju tipološku posebnost, pa smo zato i njihovo eventualno razdvajanje u posebne segmente smatrali nepotrebni.

Treći dio, tzv. ***granična područja***, obuhvata one književne vrste koje mladi praktično „dijele” sa odraslima: *dijela sa tematikom o životinjskom svijetu* (basna, roman o životinjama), *avanturistički roman* (sa svojim najvažnijim podvrstama) i *naučnofantastičnu prozu*. U okviru tog dijela, u posebnom segmentu, biće govora i o slikovnici i stripu, kao specifičnim pratilačkim fenomenima literature za djecu i omladinu.”¹:

¹ **Novo Vuković**, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Podgorica, Matica srpska – društvo članova u Crnoj Gori, 2018, str. 158

4.3. DRAMA

Dramom nazivamo literarni oblik, ono književno delo koja je pisano za izvođenje na pozornici (sceni). U drami se (dramska) radnja svodi na dijaloge i monologe ličnosti, njihove gestove i mimiku, kretanje na sceni a pišćev govor se potpuno gubi. Dramski tekst obuhvata dijaloge, monologe i didaskalije (uputstva za izvođenje) i služi kao osnova za pozorišne predstave. Dijalozi junaka (glumaca) se sastoje od replika (delovi dijaloga koje kazuje jedan junak u drami).

Drama teži da kroz saosećanje sa junacima, zabrinutost, smeh i zabavu – poučava i moralno vaspitava gledaoca.

Dramski tekst se klasifikuje kao **komedija**, **tragedija** i **drama u užem smislu**. Najčešće se fokusira na likove, njihove sukobe i emocionalne promene.

Kao što se romani sastoje od poglavlja, tako se dramski tekst deli na činove. **Čin** je deo drame koji predstavlja celinu – traje od podizanja do spuštanja zavese. Deli se na manje delove: **scene** i **pojave**.

Faze dramske radnje ili kompoziciju drame čine sledeći elementi: **UVOD/EKSPozICIJA** je najčešće razgovor na početku drame kojim se gledalac uvodi u radnju, upoznaje sa likovima i situacijom. **ZAPLET** je zapravo sukob junaka, problem koji vodi do akcije glavnog junaka i reakcije junaka sa kojim je u sukobu, nakon čega sledi **KULMINACIJA** (VRHUNAC dramske napetosti). **PERIPETIJA** je OBRT, preokret, skretanje radnje u određenom pravcu koje dovodi do **RASPLETa** – razrešenja sukoba.

DRAMA ZA DECU

Drama za decu predstavlja književnu oblast koja se prepliće s dramskom književnošću uopšte. Ovaj oblik dramskog stvaralaštva pripada dvama autonomnim sferama: književnosti i pozorištu. Takav položaj donosi određene privilegije, jer usvaja različite karakteristike oblasti s kojima deli prostor stvaranja.

Pojam *drama za decu* može se tumačiti na više načina: kao posebna vrsta dramske književnosti, kao rod u književnosti za decu ili kao konkretan tekst koji mladi čitalac prepoznaje kao svoj. Ova polivalentnost ukazuje na potrebu za pažljivim razmatranjem i definisanjem ovog književnog oblika.

Njegova nedovoljna terminološka i genološka preciznost, kao i marginalna pozicija u okviru književnosti za decu, doprinose konfuziji u književnoteorijskoj misli. I dalje nije jasno kako odrediti prirodu drame za decu, njene granice i mehanizme funkcionisanja dramskog teksta. Na prvi pogled, dramska dela deluju kao da imaju određena pravila strukture i kompozicije. Ipak, raznolikost tekstova pokazuje da je teško govoriti o jedinstvenom obliku drame za decu. Mnogi dramski tekstovi obuhvataju široku paletu tema, različite motivacije i oblike dijaloga. Ova raznovrsnost naglašava posebnost drame za decu. Samo uz razumevanje ove pozicije može se provesti književnoteorijsko i književnoistorijsko istraživanje. Priroda dramske književnosti treba se razmatrati u kontekstu svih pomenutih sistema kako bi se definisao njen status, opisala njena suština i utvrdile tendencije u razvoju.

Analizom drame za decu mogu se uočiti tri glavne grupe dela koja čine korpus dramske književnosti. Prva grupa obuhvata dela koja su specifično pisana za dečju publiku, pri čemu izbor tema, likova, jezika i forme odgovara sposobnostima mladih čitalaca. Druga grupa uključuje dela koja su prvobitno pisana za odrasle, a kasnije su postala popularna i među decom. Takođe, tu su i dela bez jasno naznačene namene. Ova grupa ukazuje na stalnu evoluciju konkretnih tekstova i promenu oblika dramske književnosti za decu. Kriterijum namene u dramskoj književnosti za decu pokazuje prepletanje s dramskom književnošću za odrasle. Postoje dela koja su namerno napisana za decu, kao i ona koja su tokom vremena stekla tu namenu. Mnogi primeri u dečjoj književnosti to potvrđuju. Treću grupu tekstova čine razne adaptacije. Prva dramska dela nastajala su kroz različite književne procese adaptacije, kao što su prevodi i dramatizacije. Zahvaljujući ovim adaptacijama, deca su prihvatila brojna dela iz književnosti za odrasle.²

² Vidi opširnije: Milena Mitrović, *Dramska književnost u razrednoj nastavi*, doktorska disertacija, <https://phaidrabg.bg.ac.rs/open/o:30453>

5. NARODNA KNJIŽEVNOST

Osim pisane ili umetničke književnosti, postoji i usmena književnost koju smatramo korenom ili praisvorom pisane književnosti. Za mnoge zajednice širom sveta, prenošenje usmene književnosti sa jedne generacije na drugu leži u samoj srži kulturne delatnosti. Dela usmene književnosti uključuju ritualne tekstove, isceliteljske pesme, epske pesme, muzičke žanrove, narodne priče, mitove o stvaranju, legende, igre reči, životne priče ili istorijske narative. Sa stanovišta književne istorije, period usmene književnosti prethodi svim ostalim. Književnost koju su stvarali narodi, uz doprinos pojedinaca, obeležena je sažetošću, dinamičnošću radnje, pravolinijskim nizom događaja, uzročno-posledičnim povezivanjem, jasnim tokom i epilogom. Osnovne karakteristike usmene književnosti jesu:

- **Usmena tradicija/usmeno prenošenje:** prenosi se usmenim putem, često kroz pričanje i izvođenje, bez pisane forme
- **Snažna povezanost sa zajednicom:** usmena književnost odražava kulturne vrednosti, običaje i identitet zajednice koja je stvara.
- **Dinamičnost:** izvođači prilagođavaju priče i pesme, čime se svaka izvedba može razlikovati od prethodnih, zavisno od konteksta i publike.
- **Struktura i obrasci:** često koristi specifične obrasce, ritmove i ponavljanja koja olakšavaju pamćenje i izvođenje.
- **Tema i sadržaj:** uključuje teme kao što su mitovi, legende, narodna mudrost, moralne pouke i svakodnevni život.
- **Interaktivnost:** često uključuje interakciju sa publikom, koja može aktivno učestvovati u izvođenju.
- **Elementi narodne kulture:** mnoge usmene tradicije sadrže elemente folklora, uključujući magične ili natprirodne aspekte.
- **Fuzija žanrova:** obuhvata različite forme, poput narodnih pesama, bajki, anegdota, mitova i istorijskih narativa.

Ove karakteristike doprinose bogatstvu i raznolikosti usmene književnosti, koja ostaje važan deo kulturnog nasleđa.

U okviru dela narodne književnosti postoji veća grupa usmenih oblika koji se danas uobičajeno nazivaju dečijim, bilo da su ih deca pevala i kazivala

među sobom bilo da su ih odrasli pevali deci. U okviru narodne književnosti, ovakva dela svojom sinkretičnošću (splet različitih vidova umetnosti) odgovaraju i mlađim uzrastima, jer se u njima ističu sadržaji prilagođeni interesovanjima dece, koji vremenom postaju specifična umetnost pogodna za dečju prirodu. Granica među vrstama i njihova usmerenost na publiku prema uzrastu, nekada nije bila tako jasno određena kao što je današnji istraživači vide. U praksi su tekstovi jednih žanrova mogli ulaziti u druge.

U narednom pregledu izdvojeni su oni oblici koji se smatraju usmenim stvaralaštvom za decu i o deci.

5.1. Narodno stvaralaštvo namenjeno deci – lirske vrste i kratke umotvorine

1. Uspavanke

Narodne lirske pesme kojima se umiruju i uspavljaju mala deca. Osnovna uloga uspavanki bila je zaštita deteta od bolesti i svake vrste zla. Zbog toga se u ovim pesmama čitava priroda, a uz nju i natprirodna bića i demonske sile, pozivaju da učestvuju u uspavljivanju i čuvanju deteta. Magijom reči detetu se priziva svako dobro u životu, pa se u pesmama često peva i o njegovoj svetloj budućnosti.

Uspavanke su nežne pesme pune ljubavi koje su se tiho pevale. U njima se sreću iste reči i stihovi, pa i cele pesničke slike. Obeležja uspavanki su i karakteristični izrazi, kao što su: spavaj, buji, paji, ninaj, čedo i sl.

2. Razbrajalice

Kratki stihovani tekstovi, poznati i pod nazivom brojanice ili brojalice, kojima se razbrajaju učesnici u igri. Sastoje se najčešće od reči nerazumljivih savremenom čoveku, koje su uglavnom raspoređene po ritmu i sazvučju. Poslednja među njima je naglašena i ima moć odstranjivanja učesnika iz igre, što svakako upućuje na njihov nekadašnji obredni i magijski karakter.

3. Brzalice

Brzalice su narodni govorni izrazi za vežbanje izgovaranja pojedinih glasova, slogova i reči. Grupu teško izgovorljivih reči treba što brže izgovoriti.

Iako se njima uči i vežba izgovaranje glasova, služe i za zabavu u kojoj se izgovaranje sve brže i brže ponavlja dok govornik ne napravi grešku. Obično se sastoje od jedne do tri rečenice koje je potrebno izgovoriti brzo, bez greške.

4. Ređalice

Ređalice su vrsta narodne lirske pesme u kojoj se nabrajaju (ređaju) neki pojmovi i slike. Pone su neočekivanih obrta i slika. Najčešće se odnose na životinje i biljke.

5. Tašunaljke

Tašunaljke su se pevale deci dok su se zabavljala svojim ručicama, tako što se detetu koje sedi sastave ruke i udara se dlanom o dlan dok se pesmica izvodi. To su prve dečije igre rukama, koje svojim uvodnim stihovima Taši, šaši, šanana imitiraju zvuk udaranja dlanom u dlan.

6. Cupaljke

Cupaljke (cuckaljice, sickalice) su kratke, uglavnom šaljive pesmice koje pevamo deci kada ih stavimo na kolena i cupkamo da bismo ih zabavili. Svojim uvodnim stihovima imitiraju cupkanje na kolenima.

7. Lazaljke

Prohodalice (neki ih zovu još i lazaljke) su pesmice koje se pevaju detetu kad ono počinje da puzi (lazi) i kad pokušava da napravi prve korake. Dan u kojem dete uspe da se prvi put podigne bio je u našem narodu poznat pod nazivom postupaonica i sastojao se iz niza obrednih radnji u vezi sa prohodavanjem.

8. Rugalice

Rugalice su zajedljive dečije pesmice, su kratke, šaljive i ritmične, pri čemu je poruga više smešna nego zlobna, nije uvredljiva.

9. Basme

Basme su magijske formule kojima se želi oterati svako zlo sa deteta, odraslog čoveka ili sa životinje, pa stoga ne pripadaju isključivo umotvorinama za decu. Nekad su predstavljale verbalnu stranu pozitivne magije i zato su uvek bile nerazumljive većini ljudi. Na savremenog čitaoca ostavljaju utisak kao vrsta molitvenog pesništva, čijom se čarolijom reči želelo delovati na svet. Smatralo se da, kad neko preda drugom basmu koju zna, zajedno s njom predaje i njenu snagu.

10. Blagoslovi

Blagoslovi su najčešće stihovane dobronamerne želje, zasnovane na verovanju u ispunjenje magijske snage reči. Oni su bili obavezni delovi pojedinih obreda ili radnji (svadbe, zdravica, čestitanja), ili su se izgovarali

prilikom pozdravljanja. Zato je u njima prisutan molbeni i molitveni elemenat. Mogu se izgovarati i izdvojeno, kao samostalne želje za nečije dobro. Kazuju se za dobrobit dece i odraslih, za napredak u kući, toru, polju, pa se uobičajeno ne ubrajaju samo u dečiju književnost.

11. Zagonetke

Zagonetke su govorno-misaone igre u kojima se postavlja neobično pitanje i na neuobičajen način opisuje predmet ili pojava koju treba otkriti. Zagonetka ima samo jedno pravo rešenje. Zagonetke su zasnovane na poređenju i personifikaciji i ukazuju na osobine neke pojave, predmeta ili bića. Zagonetanje predstavlja proveru znanja i oštroumnosti.

12. Poslovice

Poslovice su kratke narodne umotvorine u prozi ili stihu. Odnose se na lično i zajedničko iskustvo i predstavljaju koristan savet o životu, životnu mudrost. Mogu biti deo basne, anegdote, šaljive priče i pesme. Poslovice, takođe, ne predstavljaju izdvojen žanr dečije književnosti, ali se mogu kazivati deci, kao i odralsima.

11. Lagarije

Lagarije su stihovane humorističke tvorevine o nemogućim događajima. One su neka vrsta slike preokrenutog sveta, čija je funkcija da zabave i da pouče decu, ali su nekada i one imale magijski smisao.

11. Šaljive pesme

Šaljive narodne pesme, su pesme sa humorističnom ili satiričnom poantom. One su predstavljale vid zabave, komični izraz narodnog pevača, koji komiku stvara izvrtnjem priče, duhovitim rugalačkim prikazivanjem nekih događaja, običaja.

5.2. Narodno stvaralaštvo namenjeno deci – epske vrste

1. Šaljive priče

Šaljive priče mogu biti vedre, anegdotskog karaktera i nealegorijske adaptacije. Fokus je na zanimljivim i iznenadnim duhovitim preokretima.

U šaljivim pričama opisuje se određena situacija i duhovit odgovor kojim se situacija završava.

Nesporazum među sagovornicima nastaje zbog upotrebe nepoznatih, stranih reči, homonima ili bukvalnog razumevanja reči prenesenog značenja. Šaljive priče opisuju neku smešnu situaciju u kojoj se glavni lik namerno ili zbog neznanja nerazumno i neobično ponaša (npr. pop ne pruži ruku spasiocima zato što nije naučio ništa da daje, pa se udavi u reci).

Šaljive priče su realistične (stvarne), prikazuju jednu sredinu i ljude sa njihovim navikama. Njihova uloga je da kritikuju i nasmeju. Šaljive narodne priče kritikuju tursku vlast: kadije, age i begove; izvrgavaju podsmehu popove i njihovu škrtost.

U šaljivim narodnim pričama svaki junak ima jednu bitnu osobinu koja se ističe. To mogu biti: glupost, gramzivost, lukavost, zloba, mudrost, snalažljivost, dovitljivost...

U srpskim narodnim pričama junak je dovitljivi Ero, u crnogorskim Vuk Dojčević, a u muslimanskim Nasradin Hodža.

2. Novele

Narodna novela pripoveda o onome što deluje stvarno, što se moglo dogoditi, a što se prema pripovedaču zaista i dogodilo. U novelama ne postoje čudesni elementi.

Za razliku od junaka bajke, koji su dobri ili loši, junaci novele imaju različite izmešane osobine, bliži su običnim ljudima. Kroz radnju koja se razvija u noveli, junaci se menjaju, dinamični su. Zahvaljujući svojim sposobnostima, snalažljivosti ili srećnim okolnostima junak uspeva da izbegne smrt, prevaziđe probleme, reši zadatke.

Junak ima mudre pomagače koji razmišljanjem i spretnošću (bez upotrebe magije) dolaze do željenog cilja.

Rešavanje zadataka (zagonetaka) i nadmudrivanje je osnovna fabula novele. Dešava se da zagonetka bude osnova na kojoj se gradi fabula.

Glavni junak novele na kraju uvek pobeđuje, a njegova pobeda i sam sadržaj upućuju nas na neku životnu istinu – pouku.

3. Anegdote

Anegdote su kratke i duhovite priče o nekom zanimljivom ili malo poznatom događaju, sa jednostavnom poentom, koja osvetljava karakter neke ličnosti ili otkriva određenu istinu ili pojavu. Anegdote su često slikovite karakteristike vremena, etničke, društvene, nacionalne grupe ili sredine.

4. Basne

Basna pripada najstarijim delima usmene književnosti. Tačno poreklo ove književne vrste nije pouzdano utvrđeno, ali se smatra da potiče iz Indije, odnosno Istočnog sredozemlja, a da je u Evropu je stigla i popularnost stekla preko čuvenog grčkog basnopisca, Ezopa. U nauci se, stoga, razlikuju dva tipa basne: **orijentalna** i **grčka**. Postoji mišljenje da je praizvor basne čuveni indijski zbornik *Pančatinatra*. Pančatantra je čuveni indijski zbornik basni i priča, koji potiče iz 3. veka pre nove ere. Sadrži niz alegoričnih priča sa životinjama kao glavnim junacima, a svaka priča nosi moralnu pouku. Osnovna svrha ovog zbornika je obrazovanje i prenošenje mudrosti, vrlo često putem kontrastnih situacija i karaktera kako bi se osvetlile ljudske osobine. Ovaj zbornik je uticao na mnoge kulture, uključujući evropsku i postao je jedan od najznačajnijih tekstova u usmenoj književnosti.

Pored usmene basne postoje još i autorske, a neki od čuvenih svetskih basnopisaca su, već pomenuti Ezop, Fedar, La Fonten i Ivan Krilov. U južnoslovenskoj književnosti basne je prvi prevodio Dositej Obradović, ali ih je dorađivao, odnosno vrlo često dopisivao, pa ih možemo smatrati i originalnim stvaralaštvom, zatim Vuk Stefanović Karadžić, koji pored toga što ih je zapisivao ima i nekoliko autorskih, potom Branko Ćopić, Desanka Maksimović, Milan Vukasović, Matija Antun Reljković, Gustav Krklec i dr.

Basna je po formi kratka, najčešće jednoepizodična alegorično-satirična priča u kojoj su glavni junaci životinje. Osnovni cilj basne nije opisivanje životinja, već namera da se putem njihovog ponašanja ukaže na iste takve relacije među ljudima. Svaka životinja ima određenu osobinu koja je zapravo preuzeta iz realnog života (npr., vuk je proždrljiv, zec plašljiv, lisica lukava i td.) Životinje u basni imaju moć govora i prosuđivanja, ali i donošenja zaključaka, koji su najčešće pouka basne. Basna ima ogroman pedagoški potencijal.

Struktura basne – Interesantno je da je basna od svog postanka do danas zadržala istu strukturu. Kompoziciona strukture basne je jednostavna, sažeta i alegorična. Unekoliko njena struktura podseća na dramsku, jer je u centru pažnje izvestan sukob, a prisutni su i dijalog i monolog. U njoj se uočavaju dva bitna segmenta: **priča** i **pouka**. Priča je duži deo i u njoj su sadržani svi ključni elementi, osim pouke. Pouka je u raspletu basne. Pouka je takođe vrlo sažeta. (Osim kod Dositeja gde je pouka katkad duža i od same basne). Svaka basna nosi pouku, bilo (često čak i grafički izdvojenju) vidljivu na kraju teksta, **eksplicitnu**, bilo da proizilazi iz samog teksta, **implicitnu**. Pouka često može biti i poslovice ili izreka čime se univerzalnost basne podiže na viši nivo.

Kompoziciona struktura basne obično se sastoji od nekoliko ključnih elemenata:

1. Uvod (Ekspozicija) - predstavlja se scena, likovi i osnovna situacija. Uvode se životinje kao junaci.
2. Zaplet - razvija se konflikt ili problem koji junaci treba da reše. Ovdje se obično susreću dva ili više suprotstavljenih principa ili karaktera.
3. Vrhunac - tačka najveće napetosti u priči, gde se sukob najjasnije izražava. Junaci se suočavaju a izazovima.
4. Rasplet - rezultat sukoba i rešenje problema. Ovo je često mesto gde se daje moralna pouka.
5. Pouka - na kraju basne se jasno izražava pouka ili lekcija koja proizilazi iz događaja i ponašanja likova.

Ova struktura pomaže da se brzo prenesu poruke i vrednosti, čineći basnu lako razumljivom i privlačnom čitateljima svih uzrasta.

Kao što je ranije pomenuto, basna je obično jednoepizodična. Ova vrsta basne temelji se na jednoj osnovnoj ideji, dok se dvoepizodična basna formira kroz kontrast (npr. basna o lisici i rodi). Ređe se javlja kao kombinacija dve ili tri uzročno-posledično povezane situacije, koje mogu biti prikazane gradativno. Korišćenjem poznatih osobina životinja za sažimanje i komunikaciju, izbegava se prekomerna složenost radnje, a istovremeno se čuva struktura ekspozicije, zapleta i raspleta.

Odnos basne i priče o životinjama – Basne ne treba poistovećivati sa pričom o životinjama, jer je u basnama alegorija neophodna, a u pričama se ne insistira na alegorijskom smislu. Priče o životinjama su često duže od basni i u njima nije bitna pouka. Odnos između basne i priče o životinjama može se predstaviti po po sličnim elementima, ali, donekle različitim funkcijama.

1. **Likovi** - u obe forme, glavni junaci su često životinje koje personificiraju ljudske osobine i karakteristike. Ovi likovi služe kao simboli različitih ljudskih osobina, poput mudrosti, lukavosti ili lenjosti.

2. **Moralne pouke** - basne su specifične po tome što imaju izraženu moralnu pouku. Priče o životinjama, iako možda ne uvek, često prenose slične lekcije o vrednostima, ponašanju i međuljudskim odnosima.

3. **Struktura** - basne su obično kratke, s jasno definisanim zapletom i završnim moralom, dok priče o životinjama mogu biti duže i razrađenije, ali često zadržavaju sličnu jednostavnost u strukturi.

4. **Sadržaj** - dok su basne često alegorijske, priče o životinjama mogu sadržavati fantastične elemente i avanture, ali još uvek koriste životinje za istraživanje ljudske prirode.

5. **Pristupačnost** - oba oblika su često namenjena deci, pomažući im da razumeju složene koncepte kroz jednostavne i zanimljive priče.

Ukratko, basna i priča o životinjama su povezane kroz korišćenje životinja kao protagonista i prenošenje moralnih lekcija, ali se razlikuju u strukturi i nameni.

Dečje shvatanje basne – Dečje empirijsko iskustvo je najčešće nedovoljno da bi deca shvatila osnovni smisao i poruku basne. Takođe, deci predškolskog, mlađeg školskog, pa ponekad čak i nižeg osnovnoškolskog uzrasta prikazani odnosi nisu sasvim jasni, a kamoli preneseni, alegorijski smisao. No, upravo to povlači pitanje kako je onda basna jedna od najpopularnijih vrsta među decom. Životinjski likovi, dijaloška forma, kratkoća i konciznost, posebno humoristične opaske zaokupljaju pažnju i interesovanje dece. Biljni i životinjski svet je tematski krug koji je izuzetno blizak malom čitaocu. No, puni pedagoški potencijal basna će kod dece doseći pravilnom interpretacijom. Stoga je veoma važno najpre odabrati onu basnu koja je uzrastu dece približnija, koja se u njihovom horizontu iskustva može tumačiti na pravi način. Na primer, basna *Cvrčak i mrav* se svojom vrlo jednostavnom poukom, jasnom pričom i zanimljivim, slikovito prikazanim svetom dela može vrlo lepo interpretirati sa decom nižeg uzresta, a čak se može lako i dramatisovati. Za razliku od basne *Gavran i lisica*, gde će deci mlađeg predškolskog uzrasta biti teško da identifikuju osobinu kao što je sujeta, na primer. No, ukoliko se vaspitač potruđi da brižljivo odabere tekst približi deci na najbolji način, rezultat neće izostati.

5. Bajke

Bajka je vrsta narodne priče fantastične sadržine. Ona je internacionalni fenomen, jer je srećemo u svim nacionalnim književnostima. Bajku, kao i basnu, odlikuje univerzalnost ljudskog iskustva, a posebnu draž bajkolikog sveta čine vera da dobro uvek i neminovno pobeđuje zlo, borba za pravdu i vrlinu, vera u ljubav, lepotu i dobrotu, kao i neminovne konsekvence loših postupaka. Kao i u detetovoj mašti, u bajci je sve moguće, te ovakav milje osobito prija mladom slušaocu/čitaocu. Nećemo pogrešiti ni ako kažemo da je bajka najvažnija i najpopularnija vrsta književnosti za decu, iako vrednosti folklorne bajke danas znaju da budu i osporene. Nije na odmet pomenuti još jednom da bajka, kao i basna, kao i mnoge druge vrste i dela za

decu, nisu prvobitno bili namenjeni samo deci, ali su se svojstvima bliskim dečjem svetu izdvojili upravo kao literatura njima bliska.

Osnovne odlike bajki – struktura i stilska obeležja:

Narodne bajke su veoma stare priče fantastične sadržine. U bajkama postoje junaci natprirodnih osobina, čudesna bića i događaji. Vuk Stefanović Karadžić bajke je nazivao „ženskim pripovetkama” i definisao ih je kao pripovedanje o čudesima.

Narodne bajke su priče koje imaju **ustaljeni oblik** (strukturu, formu) u kojoj su ispričani događaji.

To znači da bajke imaju **stereotipni (uobičajeni) početak**, npr. „Imao nekakav kralj...”, „Bio jednom jedan car...”

U bajkama **nije precizno određeno vreme** (npr. nekada davno, bio jednom...) **ni mesto radnje** (negde daleko, u dalekom kraljevstvu, iza gore...).

U bajkama postoje **junaci natprirodnih osobina**, čudesna bića i događaji, npr. ale, aždaje, zmajevi, ljudsko biće veličine biberovog zrna, letenje, čudotvorni predmeti...

Bajka počinje nekakvim **poremećajem ustaljenog reda zbivanja**, a zatim junak bajke teži uspostavljanju prvobitne ravnoteže.

Zapletom počinje razvijanje radnje, njime otpočinje konkretan događaj. U narodnim bajkama zaplet počinje kada dođe do: nanošenja štete ili zbog nedostatka – otmica, krađa, otimanje pomoćnika, uništavanje useva/voćnjaka, krađa svetlosti, neka druga pljačka, povređivanje, izazivanje nestanka, traženje žrtve, nedostatka osobe, čarobnog sredstva, leka i sl.

Narodna bajka ima **ustaljenu strukturu** (redosled nizanja događaja).
Struktura bajke:

- Kršenje zabrane ili naredbe, udaljavanje od kuće, otkrivanje tajne...
- Dobro i zlo se sukobljavaju.
- Junak(inja) rešava zadatke i prevazilazi prepreke.
- Za fabulu bajke karakteristična su ponavljanja.
- Junak(inja) dobija pomoćnika i čudotvorno sredstvo.
- Junak(inja) menja svoj fizički izgled, njegovi/njeni bližnji ga/je ne prepoznaju.
- Bajke uvek imaju – SREĆAN KRAJ.

Radnja bajke ispričana je i teče **hronološki** – prikazivanjem događaja onim redom kojim su se odigrali. Pripovedanje je opširno, a pripovedač pribegava usporavanju, zadržavanju radnje. Takav postupak nazivamo

retardacijom. Jedno od sredstava kojim se to postiže je **ponavljanje.** Ponavljanjima se usporava tok radnje, pojačava napetost, odlaže rešenje i pokazuje težina svakog zadatka. Zadaci se najčešće usložnjavaju i ponavljaju tri puta.

Sve narodne bajke govore o teškoćama i preprekama koje život nosi. One predstavljaju suočavanje čoveka sa problemima i zlom u svetu, a njihov srećan kraj je optimističan pogled na svet i želja da se to zlo prevlada. Njihov srećan kraj poručuje da nada mora postojati i da samo hrabri i istrajni uspevaju u životu.

Likovi u narodnim bajkama nemaju pravo ime (nekakav čovek, jedan car), ili dobijaju ime na osnovu:

- a) zanimanja (npr. čoban, sluškinja);
- b) pola (npr. žena, kobilica, konj, petao);
- v) vrste (npr. ljudsko biće, zmija, gavran, šilježe, konj, kobilica, petao, pas);
- g) uloge u društvu (npr. kralj, zmijini car, običan čovek iz naroda);
- d) porodične uloge (npr. sin, kći, otac, muž, žena)...

Junaci su okarakterisani prvenstveno onim što čine. Ako junak i ima vlastito ime, ono govori o nekim njegovim osobinama (npr. Baš-Čelik – ime govori o njegovoj snazi, da je izdržljiv i snažan kao čelik).

Stalni elementi bajke su i **brojevi** koji se u njima pojavljuju:

- 3 sina, brata, zadatka...
- 7 dana, Vlašića, godina...
- 9 paunica, godina, drugova...
- 12 džinova, vrata, podruma...

Bajke su deo kulturne baštine mnogih naroda i često se prenose usmenim putem, a kasnije su zabeležene u pisanoj formi. Njihova popularnost traje kroz vekove, a i danas često služe kao inspiracija za filmove, pozorišne predstave i druge umetničke forme.

Poreklo bajki – Kako poreklo bajki nije tačno utvrđeno, istraživači su ponudili četiri teorije kao mogućnost postanka i motiva bajki:

1. Mitološka teorija

Ovu teoriju zastupaju **braća Grim**, koja su istraživala vezu između bajki i mitologije. Prema njima, bajke su nastale iz zajedničkog pramitološkog fundusa ili iz mitologija pojedinih naroda. Ova teorija sugerira da su se kroz vreme elementi iz drevnih mitova transformisali u bajke, a takođe se ističe da su motivi iz rimskih mitova mogli biti osnova za mnoge narodne priče. Time se objašnjava kako su se različiti mitološki motivi inkorporirali u folklor i stvorili bogatstvo bajkovitih narativa.

2. Migraciona teorija

Ovu teoriju je razvio **Teodor Benfaj**, koji veruje da su motivi bajki nastali na jednom mestu i da su se zatim širili kroz migracije naroda. Prema njemu, mnogi motivi potiču iz budističke Indije, a zbog toga se teorija često naziva i „indijskom”. Benfaj naglašava da su migracije stanovništva doprinele prenošenju ovih priča i motiva, što ukazuje na dinamiku kulturne razmene.

3. Kontaktna teorija

Aleksandar N. Veselovski, kao glavni zastupnik kontaktne teorije, smatra da motivi bajki nisu nastali na jednom mestu, već su se razvijali kroz kontakte među različitim narodima. Prema njegovom mišljenju, više centara stvorilo je slične motive, a kako su se ljudi susretali, motivi su se pozajmljivali i adaptirali, često gubeći svoja nacionalna obeležja. Ova teorija naglašava važnost međusobnih odnosa između kultura.

4. Antropološka teorija

Eduard Tejlor ističe da su mnogi motivi bajki nastajali nezavisno kod različitih naroda širom sveta. Ova teorija objašnjava fenomen postojanja sličnih bajkovitih elemenata kod kultura koje su bile geografski udaljene i nisu imale mogućnost direktne interakcije. Prema Tejloru, to sugerira da ljudski um ima slične obrasce mišljenja i kreativnosti, što dovodi do istovremenog stvaranja sličnih narativa.

Svaka od ovih teorija pruža jedinstven uvid u poreklo bajki, osvetljavajući različite aspekte kulturnih, društvenih i psiholoških faktora koji utiču na razvoj ovih priča. U zavisnosti od konteksta i pristupa, bajke se mogu posmatrati kao složeni fenomen koji odražava ljudsku kreativnost, društvene norme i kulturne vrednosti.

Vladimir Prop, ruski strukturalista, je kao pristalica strukturalističkog pristupa otišao korak dalje u analizi strukture i motiva bajki. U svom najpoznatijem delu, *Morfologija bajke* (1928), naglasio je varijabilnost motiva, što otežava njihovo uzimanje kao stalnih konstitutivnih elemenata bajki. Umesto toga, jedini stalni elementi su funkcije aktera. Prema njemu, broj funkcija radnje u bajkama je ograničen na trideset i jednu, a njihov redosled je uvek isti. Prop je broj aktera svodio na sedam, definišući bajku kao priču izgrađenu *nizanjem navedenih funkcija, uz odsustvo nekih od njih za svaku priču i uz ponavljanje drugih*. Ova definicija se prvenstveno odnosi na narodnu, odnosno pravu bajku, a ne na autorsku. Tematski okvir bajke je veoma širok, a dijapazon obuhvaćenih likova i motiva je takođe veoma širok. U skladu sa tim, mnogi naučnici su se bavili proučavanjem tipova motiva u bajkama, a najpoznatiji su predstavnici tzv. *finske škole*, **Arne** i **Tomson**, koji se sačinili veliki registar motiva poznat u nauci kao **Arne-Tomsonov** registar. **Milan Đimić** je, polazeći od ovog učenja, ukazao na najvažnije tipove motiva, kao što su: natprirodni protivnici i pomagači, čarolije i čuda, ljubavni i bračni odnosi, najrazličitiji podvizi i traganja, vernost, dobri i zli rođaci, više sile, tri sveta, realističke teme.

No, koja god motivi u bajci bili zastupljeni, na koji god način ona bila oblikovana, ono što je karakteristično jeste da bajka, po svojoj suštini, veruje u pobedu dobrog nad zlim, dobrog nad lošim i da se svako pregalaštvo na kraju isplati.

Odnos narodna – autorska bajka

Ne može se osporiti činjenica da je autorska bajka izrasla iz narodne bajke. Pored naziva autorska često se upotrebljava i termin umetnička bajka. Evo glavnih razlika između autorske i narodne bajke:

1. Poreklo

Narodna bajka – Nastaje usmenom tradicijom, prenosi se s generacije na generaciju. Nema jasno definisanog autora.

Autorska bajka – Ima jednog ili više konkretnih autora koji je pišu i objavljuju. Nastaje u pisanoj formi.

2. Struktura

Narodna bajka – Obično se pridržava tradicionalne strukture sa prepoznatljivim motivima i temama. Može varirati u detaljima, ali osnovna fabula ostaje slična.

Autorska bajka – Može imati slobodniju strukturu i inovativne elemente. Autori često eksperimentišu sa narativnim stilom i temama.

3. Tema i motivi

Narodna bajka - Uglavnom se bavi univerzalnim temama kao što su dobro i zlo, ljubav, hrabrost i mudrost. Često sadrži moralne pouke.

Atorska bajka - Moguće je istraživanje ličnih ili savremenih tema, kao i odstupanja od klasičnih moralnih poruka. Mogu se baviti najrazličitijim kontekstima, kao što je na primer sociološka pozadina Andersonovih bajki ili problemima savremene civilizacije i otuđenja, kao na primer u bajkama Grozdane Olujić i još mnogih drugih. Završeci ovih bajki ne moraju imati srećan kraj, niti nužno prevagu nosi dobro nad lošim.

4. Likovi

Narodna bajka – Likovi su često arhetipovi (heroji, zli, mudri) i predstavljaju kolektivne vrednosti i norme zajednice.

Atorska bajka – Likovi mogu biti složeniji i razrađeniji, sa unutrašnjim konfliktima i razvojem ličnosti.

5. Jezik i stil

Narodna bajka – Koristi jednostavan, ponekad repetitivan jezik, prilagođen usmenoj tradiciji.

Atorska bajka – Može sadržavati bogatiji jezik, stilizovane izraze i razne literarne figure.

6. Svrha

Narodna bajka – Obično služi kao oblik zabave i pouke, često s moralnom ili didaktičkom porukom.

Atorska bajka – Pored zabave, može imati i umetničku nameru, društvenu kritiku ili refleksiju o savremenim pitanjima.

Ove razlike ukazuju na različite kulturne i umetničke kontekste iz kojih svaka vrsta bajke potiče. Tri su najznačajnija autora od kojih počinje da se razvija autorska bajka: Braća Grim, H. K. Andersen i Luis Kerol. Mada razvoj autorske bajke treba pratiti od Šarl Peroa, jer su i on i braća Grim zapisivali narodne bajke, ali su u njih unosili sopstvene intervencije, što im je dalo izvestan autorski pečat.

ZNAČAJ BAJKE U KNJIŽEVNOSTI ZA DECU

Iako je bajka gotovo jedini termin koji će i svaki laik povezati sa detinjstvom, u nauci se sve češće postavlja pitanje da li je bajka uopšte podesno štivo za vaspitanje i obrazovanje, da li je svojom sadržinom adekvatna za dečiji uzrast, um i dušu.

Tokom istorijskog razvoja književnosti bajke su u navratima doživljavale osudu i upinost namene deci. Revalorizacija uticaja bajke na dete i detinjstvo oživeće početkom 20. veka, naročito sa čuvenim predavanjem **Marije Montesori** u Londonu, 1921. Ona je tada tvrdila da bajke često prikazuju stereotipe, kao što su tradicionalni rodni ulogi ili pojednostavljene karakterizacije likova, što može uticati na dečje razumevanje društvenih normi. Zatim, smatra ona, neke bajke sadrže nasilne ili preterano dramatične elemente koji mogu biti zastrašujući za decu, što može dovesti do anksioznosti ili strahova, kao i da bajke često predstavljaju nerealne situacije i rešenja, što može stvoriti iskrivljenu percepciju stvarnosti kod dece. Montesori je naglašavala da deca mogu postati pasivni posmatrači, umesto aktivnih učesnika u svojoj mašti, ako se previše oslanjaju na bajke umesto da ih podstiču da stvaraju svoje priče.

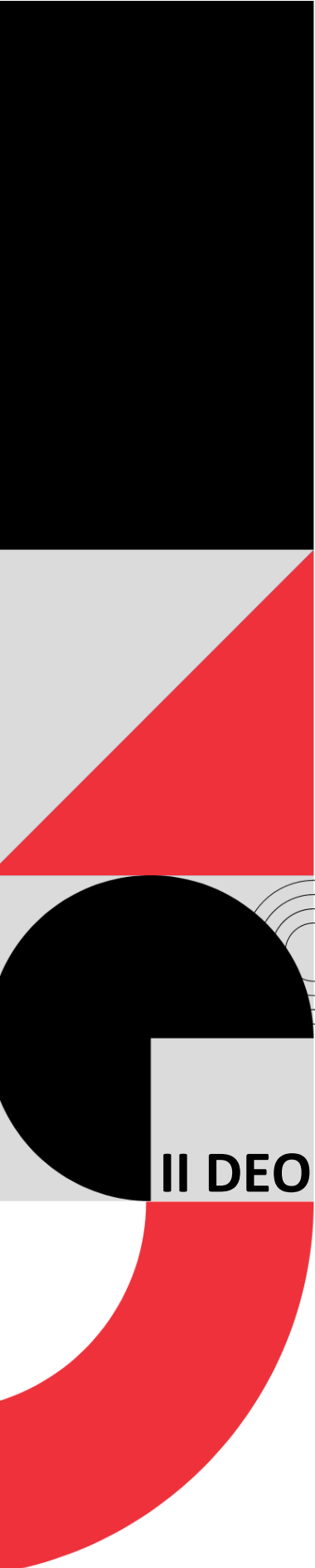
Ovaj primer nije jedinstven, mnogi naučnici u različitim oblastima javljali su se kao protivnici ili pristalice bajke, a spor oko bajke se nastavlja sve do danas. Danas nam je poznato da su mnoge klasične bajke ekranizovane u čuvenim dugometražnim Diznijevim (i drugim) crtanim filmovima, menjane, „prilagođavane” deci ali sve sa aspekta savremene kulture, posebno tzv. woke kulture.³

Međutim, s obzirom na dugu tradiciju negovanja bajke u detinjstvu, sa aspekta odraslih koji su prošli kroz bajkovite narative, a da pritom nisu usvojili stereotipe, postali pasivni posmatrači sopstvenih života, nisu razvili strah i anksioznost od određenih grubljih slika u bajkama, slobodno možemo tvrditi da deca doživljavaju bajke na specifičan način. Budući da sami nemaju empirijsko iskustvo nasilja (pretpostavlja se za decu kojoj nisu dostupni nasilni sadržaji i onaj koja nisu iskusila neposredno nasilje), oni ni grublje scene u bajkama ne vizualizuju na način na koji bi to odrastao čitalac činio. Na primer, ni jedno dete neće zamišljati krvoproliće kada majka koza vuku

³ Woke kultura, često označena kao „woke”, odnosi se na društveni pokret i skup stavova koji naglašavaju svest o društvenim nepravdama, posebno onim koje se tiču rasizma, seksizma, rodne i seksualne ravnopravnosti, kao i drugih oblika diskriminacije. Ovaj termin je prvobitno korišćen unutar afroameričkog dijalekta kako bi se opisala svest o društvenim i političkim problemima.

raspori trbuh da bi izvadila svoje jaganjce, niti će bilo ko zamišljati krvavo trganje bake koju pojede vuk pre nego što stigne lovac da je izbavi. Naravno, tu su i adaptacije bajki, koje upravo ovakve originalne delove zamenjuju blažim ili, vrlo često, humorističnim delovima. Ali bilo bi preneglo donositi zaključke da je bajka na neko dete uticala negativno ili da mu je ostavila posledice ili traume za ceo život. To, u današnje vreme, pre možemo prepisati daleko štetnijem uticaju (posebno nasilnih) video igara, kao i dostupnosti nasilnog, neadekvatnog i izopačenog sadržaja koji deca nekritički usvajaju na dnevnom nivou.

Bajka svojim elementima, poput čudesnih junaka i njihovih avantura izaziva kod dece najrazličitija osećanja: vedrinu, optimizam, želju da se identifikuju sa pozitivnim junacima, sklonost da budu na strani dobra, da staju u zaštitu slabijih i sl. Svakako je neosporno da bajka predstavlja prelepu i jedinstvenu priču, koja omogućava deci da reše brojne probleme u domenu fiktivnog, nestvarnog. Bajka tako deluje kao oblik nadoknade za neostvarene želje, kao izvesna kompenzacija za sve ono što se ne može u realnom životu. Najuputnije bi ovaj deo o značaju bajki u detinjstvu bilo završiti Tolkinovom misli o njima: „Bajke su kao sjajna svetla koja osvetljavaju put kroz najmračnije delove našeg postojanja.”

II DEO – OBAVEZNI ESEJI

Slavoljub Obradović *Pojam književnosti za decu*

(preuzeto iz: Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, 2004, str. 9-15)

Književnost za decu je realnost koja ima svoju autonomiju u okviru književnosti uopšte. Negirati samosvojnost i autonomnost književnosti za decu je isto što i negirati književnost uopšte. Književna dela za decu imaju određenu genetičku gnoseološku i ontološku strukturu. Ontološka struktura književnosti za decu ne može se poistovetiti s ontološkom strukturom književnosti za odrasle. Neopravdano je odvajati književnost za decu od književnosti uopšte, posebno ako se razmišlja o estetičkim principima organizacije sadržaja i forme dela, što ne znači da je recepcija, tj. primanje dela za decu i za odrasle istovetno. Funkcije estetskog kazivanja u delima za decu i u delima za odrasle su istovetne, što se ne može reći za komunikaciju između dela i primaoca njegovih poruka. Poruke književnih dela za decu su preciznije i bliže dečjem poimanju stvarnosti od poruka koje proističu iz odnosa književnog dela za odrasle i dece. Gnoseološka struktura dela za decu podrazumeva prenošenja manifestnih oblika iskaza i latentnih značenja sadržine u sam duh recepijenata. Iskaz u delima za decu je determinisan specifičnostima dečjeg sveta: psihološkim i emocionalnim, uzrastom, iskustvom, obimom interesovanja i drugim empiričko-psihološkim postulatima koji su u osnovi estetičnosti koja oformljuje poruku i u doživljaju recepijenata ublažava nesklad između želja i zadovoljenja.

Književna umetnost je celina i nema opravdanih razloga da se o književnosti za decu govori kao o nekoj posebnoj književnoj vrsti. Po mišljenju nekih kritičara književnost za decu je počela da ostvaruje svoju pravu egzistenciju i značaj posle Drugog svetskog rata: "Najvažnija karakteristika dječje i omladinske književnosti u Jugoslaviji jeste da je ona postala autentična tek poslije Drugog svjetskog rata"⁴ Muris Idrizović, čije smo mišljenje naveli, smatra da je sve ono što je napisano

⁴ Muris Idrizović, Dragoljub Jeknić, *Književnost za djecu u Jugoslaviji*, "Drugari" Sarajevo 1989, str. 7

posle Prvog svetskog rata, svojevrsan „prikladni materijal” koji su čitali mladi ljudi Taj prikladni materijal proizilazi iz razmišljanja Murisa Idrizovića, nije imao jasno određene za poetičke dimenzije. Ipak, sama činjenica da je i u 19. neku bilo tzv. „prikladnog materijala”, neosporno pokazuje da je književnost za decu počela da krči svoje puteve i da sve više postaje svojina dece. Na putu konstituisanja književnosti za decu bilo je mnogo osporavanja ove književnosti kao umetnosti, a često je i bila anatemisana od strane odraslih. U šestoj deceniji 20. veka Marsel Pežu će tvrditi: „Koncept literature za decu je promašaj.”⁵ Skoro kod svih teoretičara s kraja 19. i u prvoj polovini 20. veka, koji su se bavili pitanjima književnosti za decu, prisutan je neumereni racionalizam u posmatranju estetskog predmeta književnosti za decu. Mnogi teoretičari su svojim razmišljanjima književnosti za doprinosili stvaranju problema u smislu da li uopšte postoji književnost za decu i da li joj, ukoliko postoji, treba priznati autonomnost. Međutim negiranje postojanja književnosti za decu značilo je neshvatanje poetičkih fundamenata koji su transponovani u književno delo koje afirmiše svet detinjstva i njegovu blistavu i neponovljivu univerzalnu suštinu.

Bez naučne objektivnosti, čak i naglašeno kritičke, ne može se razrešiti veštački stvorena dilema u smislu da li postoji književnost decu, jer ova se književnost svojom unutrašnjom anatomijom neumoljivo izborila za svoj status u književnosti koja je celina. Književnost za decu je specifična oblast u književnosti uopšte i ne treba je izdvajati i neargumentovano distancirati od književnosti za odrasle, posebno ako imamo na umu da i književnost za decu mora da poseduje umetničke dimenzije kao i književnost za odrasle. Književnost za decu se ne može vrednovati vanknjiževnim kriterijima, već se prema ovoj oblasti književnosti mora uspostavljati odnos kao prema čistoj estetskoj i literarnoj tvorevini. Svakako, književnost za decu unutar strukturalnog jedinstva dela ima specifično-individualne osobine koje možemo shvatiti samo ukoliko u procenjivanju vrednosti književnog dela uspemo da izbegnemo ono što se može nazvati vanknjiževnom distancom, Atributi kojise vezuju za književnost za decu u smislu da je „neozbiljna”, „minorna”, „infantilna” i slično, nemaju opravdanja, kao ni shvatanje da

⁵ Novo Vuković, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, NIO "Univerzitetska riječ" Nikšić 1989, str. 12. Citat preuzet iz ove knjige.

postoji „mala“ i „velika“ književnost. Jasno je da osobenosti i različitost književnosti za decu ne treba da odudaraju od osobitosti književnosti kao celine. Budući da se svet dece i svet odraslih ne mogu poistovetiti, to znači da se ne može poistovetiti poimanje i interpretacija književnih dela za decu od straije dece i odraslih. Psiha deteta je specifična i toje ono o čemu razmišljaju odrasli koji pišu za decu, Bitni aspekti književnog dela za decu temelje se na životnoj realnosti dece i detinjstva.

U književnom delu za decu je svojevrsni lični svemir pisca, njegovo objektivno iskustvo, slike iz ličnog proživljenog detinjstva, ali sve to treba daje izraz sazvučja sa spletom deteta i detinjstva. Pisati za decu znači biti usredsređen na specifičnu strukturu, tj. na onu strukturu čiji je sadržaj podređen fenomenu deteta i detinjstva. Otuda struktura književnog dela za decu nije prosto reprodukovanje pojedinačnih biografskih elemenata piščevog proživljenog detinjstva, nije reprodukovanje određenih slika i događaja iz piščevog okruženja niti je linearno kazivanje ličnih impresija, već je umetničko oblikovanje najrazličitijih fenomena, pojedinačnih i opštih, koji su uslovljeni i specifičnim očekivanjima i kriterijima čitalačke publike. Kreativna mašta pisaca za decu, kao i pisaca uopšte, stalno teži nadrastanju subjektivnog. U pomenutom smislu Đerđ Lukač piše: “Stvaralačka ličnost koja je relevantna za nastajanje umetničkog dela, nije prosto i neposredno identična sa svojom svakidašnjom individualnošću”⁶

Konkretne slike života u književnosti za decu nisu istovetne sa slikama života u književnosti za odrasle. Piscu za decu osećaju potrebu da pišu ispovedno i da se poveravaju deci, te se u tom smislu u književnosti za decu, posebno u poeziji za decu, česte evokacije piščevih utisaka iz detinjstva kao i naglašavanje onih prvih koraka koje deca čine u težnji da se približe svetu odraslih. Ta sećanja pisaca, kao odraslih ljudi, dobijaju svoj pravi smisao tek kada su umetnički transponovana u neki od književnih oblika za decu. Deca nisu u stanju da racionalno objasne piščeve senzorno-maštovite slike detinjstva, ali se u njihovoj mašti ostvaruje smisao poetskih motivacija pisca koje deca nadograđuju iluzijom.

Ozbiljniji kritičari i istraživači danas se retko usuđuju da negiraju umetničku osnovu književnosti za decu niti ovu književnost smatraju *primenjenom* vrstom književnosti. Reč je o književnosti u kojoj su pisci

⁶ Đ. Lukač, *Prelogomena za marksističku estetiku*, „Nolit“, Beograd 1960, str. 216, 217, 223.

transponovali mnoga iskustva, poneka iz vlastite imaginacije i mašte, ponekad i intimnu, prisnu i romantičnu vezanost za svet deteta i detinjstva. Literatura za decu se vremenom menjala kao i literatura za odrasle, te u pomenutom smislu ne gubimo iz vida da je stvaralački proces uslovljen društvenom atmosferom, socijalnim, psihičkim, vaspitnim i drugim okolnostima sredine u kojoj se razvija književnost za decu. U biološkom i psihološkom pogledu detinjstvo se bitno razlikuje od iskustvenog psihološkog i obrazovnog nivoa odraslih ljudi. Čak i da prihvatimo insistiranje onih koji se bave antropologijom deteta da postoji veliki nesklad između dece i odraslih, shvatićemo da je upravo taj nesklad ono što obezbeđuje egzistenciju književnosti za decu kako je pisao i Kurt Verner Peukert. „Taj nesklad određuje knjigu za decu na razne načine i ona njemu uopšte može da zahvali za svoju egzistenciju”⁷ Bližim određenjem književnosti za decu bavili su teoretičari i istoričari književnosti, pedagozi, sociolozi, psiholozi i drugi. Imajući na umu empirijsko određenje deteta i detinjstva, potpuno svestan autonomnosti deteta, Slobodan Ž. Marković jasno ukazuje na najbitnije odlike književnosti za decu „Dela za decu imaju suštini istovetan stvaralački čin sa ostalim književnim delima i ostaju neodvojiva od homogene umetničke, literarne porodice. U životu, u ljudskoj svesti, u ljudskom iskustvu i doživljaju postoje prisutni ne samo svet detinjstva kao deo jedne životne celine, već i nešto od prirode, od bezazlenosti, prijemčivosti, nagonске radosti, ili tuge, jednom rečju, postoje odlike koje se razlikuju, suprotstavljaju ili poriču logiku saznanja i životnu složenost. Iz tih svojstava sveta i čoveka stvaraoca niče ona bezazlena radost i jednostavna ljudska poruka koju dete oseti prima u književnom delu, koja izazove njegovu prirodu na dograđivanje, na aktivnost, a koja je, u stvari, elementarno prisutna u svakoj umetnosti.”⁸ Slobodan Ž. Marković je ukazao i na pojedinačni i na opšti karakter književnosti za decu polazeći od identiteta književnosti za decu a ne od prostih analogija na relaciji književnost za decu - književnost za odrasle. Književnost za decu se samo uslovno može izdvojiti kao literarna umetnička tvorevina koja svojim sadržajem i strukturom više odgovara mlađoj čitalačkoj

⁷ Kurt Verner Peukert, *Prilog antropologiji knjige za decu*, „Detinjstvo“ Novi Sad 1979, br 4, str. 25

⁸ Dečja književnost - šta je to?, Zmajevе dečje igre, Kulturni centar Novi Sad 1970, str. 46-47

populaciji, ali u suštini književnost za decu je organski deo književnosti uopšte.

Marijan Kramberger razmišlja o pozitivnoj ontologiji detinjstvu o detetu kao čitaocu i slušaocu „u svetlosti sociologije književnosti”. Ipak, insistiranje ovog slovenačkog sociologa na naivitetu i infantilnosti kao osobenostima koje su u jezgru književnosti za decu je nedovoljno argumentovano i bliže je negativnoj ontologiji deteta: „U poređenju sa visokom literaturom, literatura za decu predstavlja redukciju književnosti sa njene ukupne moguće širine i dubine na manje, ograničeno područje. Motiv pisanja takve literature dakle ne može biti tradicionalna umetnost”, tj. jedan od načina kompleksnog sagledavanja čovekove sudbine. Literatura za decu je ili neka vrsta umetničkog zanata zasnovana na sposobnosti psihološkog uživanja, ili tako zvana „naivna umetnost” koja se napaja iz infantilnog residiuma u ličnosti odraslog pisca”.⁹ U insistiranju na negativnoj i pozitivnoj ontologiji deteta, Marijan Kramberger ističe suštinu pozitivne ontologije: „Za novije vreme, međutim, postaje sve karakterističija upravo suprotna, pozitivna ontologija deteta, dakle ona koja mu bez obzira na negativnu razliku u dijapazonu ličnosti ili baš zbog te priznaje apsolutnu i neograničeno bitnu autonomnost, te ga proglašava za supstancijalno jednako vrednog sa odraslim čovekom, ako ne i za vrednijeg.”¹⁰ Bez obzira na pomenute ontologije, jasno je da su literariji spdržiji u književnosti za decu pothranjeni autentičnom realnošću dečjeg sveta.

Po mišljenju Berislava Kosiera „literatura za decu jeste svaka literatura koja može da pomogne detetu da sagleda svet oko sebe, u koji će sutra stupiti - svet sa svim njegovim dobrim i lošim stranama - kako bi dete što lakše preživelo taj svoj prvi korak u svetu odraslih i u životu kojim će živeti.”¹¹

Književnost za decu se ne može ni precizno definisati niti se može odrediti kao samosvojna oblast u okviru književnosti uopšte. Kriterijum čitalaca, u ovom slučaju dece, nije dovoljno pouzdan da može poslužiti kao *differentia specifica*, jer potencijalni čitaoci su relativna kategorija. Deca vremenom sazrevaju te se menja i njihov afinitet za određene književne

⁹ *Dečja književnost - šta je to?*, Zmajevе dečje igre, Kulturni centar Novi Sad 1970, str. 16

¹⁰ Isto, str. 19

¹¹ Isto, str. 79

vrste. Dalje, valja imati na umu daje svako književno delo, pa i književno delo za decu, duboko ukorenjeno u duhovnu društvenu klimu određene epohe i sredine. Činjenica je da su mnoga književna dela ostala skoro nezapažena od strane dece u književno-istorijskom razdoblju ovaploćenja. Takav slučaj je sa delom „Robinzon Kruso” Danijela Defoa, sa „Guliverovim putovanjima” Džonatana Svifta, sa Dikensovim i Tvenovim romanima. Mark Tven piše „Pustolovine Toma Sojera” s namerom da ukaže na težak položaj dece, na razne stranputice koje im prete usled nedostatka razumevanja od strane odraslih. U romanu „Pustolovine Haklberi Fina” u centru radnje je dečak koji je „izmakao” brizi porodice, škole i društva uopšte. „Detinjstvo” Lava N. Tolstoja i „Detinjstvo” Maksima Gorkog su auto-biografsko-memoarska literatura vezana za detinjstvo pomenutih pisaca. Dikensov „Oliver Twist” je oštra kritika kapitalističkog izrabljivanja dece koja žive i surovim uslovima. Priče Ivana Cankara „Šoljica kafe”, „Suve kruške”, „Desetica” i druge su evokacija detinjstva i teških socijalnih uslova. pisci pomenutih dela nisu imali prethodno jasnu predstavu o potencijalnim čitaocima, posebno ako su ti čitaoci deca. Deca su, ipak prihvatila pomenuta dela zbog zanimljive tematike, jasne strukture, zbog kompozicije, avantura, jezika i stila, mada se ni u ovom slučaju ne može nedvosmisleno označiti suština primordijalnog polazišta ukusa dece. Ostaje činjenica da su pomenuta, ali i mnoga druga dela slična njima, stekla svoj pravi život i egzistenciju tek kada su bila prihvaćena od dece. Ostaje i dalje nepoznanica šta sve uslovljava prihvatanje nekog dela od strane dece i to je svojevrsni fenomen kojim će se još dugo baviti teoretičari i kritičari književnosti za decu. U delima koja nisu svesno ni tendenciozno pisana za decu, deca uspevaju da prodru nekih skrivenih dimenzija u delu o kojima nije razmišljao pisac, uspevaju da se užive u dinamiku radnje i događaja uopšte, posebno se saživljavaju sa sudbinom dece, svojih vršnjaka, tako da se u deci naprosto probudi mnoštvo asocijacija i emocija i ona ulaze u sferu slobodnog doživljavanja. Za pisce pomenutih dela deca nisu bila anonimni pojedinci, a posebno ne kreativni subjekti koji će knjigu doživeti na način. Želimo da istaknemo da je potrebno da u piscima za decu postoji elemenat svesti o potencijalnom čitaocu, tj. detetu. Ukoliko se pisac više približi prirodi čitaočevog sveta, utoliko će čitalac (recepient) snažnije doživeti književno delo, te će se komunikacija na relaciji pisac - književno delo - recepient, odvijati bez prepreka.

Terminološko određenje – „dečja književnost” ili „književnost za decu” polazi od odnosa *književnost - dete*. U drugom nazivu je sadržana prava suština književnosti za decu. U tom smislu treba shvatiti i mišljenje Slobodana Ž. Markovića: „Međutim, za razliku od prvoga naziva, u primarnom značenju ove sintagme ne iskazuje se pripadnost književnosti detetu, već upućivanje ili namena. Tek u vezi sa sekundarnim značenjima može se postaviti pitanje, da li se upućivanje dela detetu odnosi na spoljnu, svojinsku ili na unutrašnju - sadržinsku stranu?

Dete je više istaknuto kao objekat. Otuda je bliže shvatanju da se pod ovim terminom podrazumeva književnost koju je neko stvarao za njega, za dete, koju su pisali odrasli. Dete, kao jedan od činilaca na kome se zasniva značenje naziva, oseća se ovde u statičnom i pasivnom položaju. No, i pored toga, ipak se nešto jasnije nazire koji vid književnosti se podrazumeva pod ovim nazivom”¹²

Pojam književnosti za decu je *opšti* pojam. Književnost za decu je pojam *konkretnog* u okviru *opšteg* pojma, a jedino književni kriterijumi mogu pomoći da se odredi da li neko delo pripada književnosti ili ne pripada.

¹² Slobodan Ž. Marković, *Zapisi o književnosti za decu*, „Naučna knjiga”, Beograd, 1987, str. 13-14.

Vaspitač kao posrednik između književnosti i deteta

Književnost ima važnu ulogu u životu deteta. Ona je među prvim umetnostima sa kojima dete ima priliku da se sretne još u sasvim ranom detinjstvu. Preko uspavanki, tašunaljki, cupaljki i drugih književnih vrsta koje su namenjene baš najmlađem detetu, ono zapravo prvi put čuje svoj maternji jezik upotrebljen u umetničkoj, pesničkoj funkciji. Naravno, i kasnije će književnost za decu, koja ima izvesne zajedničke imenitelje sa samim detinjstvom, biti njegov verni i nerazdvojni pratilac. Čini se da s punim pravom možemo reći da je doba detinjstva ujedno i doba knjige i da upravo u tome životnom periodu književnost ima svoje najbrojnije i najodanije privrženike.

I institucionalno predškolsko vaspitanje uvažava dečja interesovanja za sadržaje iz književne umetnosti, koji se na raznovrsne načine uključuju u vaspitno-obrazovnu praksu. O mestu i ulozi književnosti, kao i metodama i oblicima književnog vaspitanja i obrazovanja u predškolskim ustanovama moguće je govoriti iz raznih aspekata (estetskog, psihološkog, pedagoškog, metodičkog, lingvističkog, i dr.), a mi ćemo u ovom poglavlju pokušati da iz navedenih aspekata razjasnimo samo jedno pitanje: ulogu vaspitača u posredovanju između književnosti i deteta.

Predškolsko dete je specifična vrsta "čitaoca". Njegova "čitalačka" pozicija uslovljena je činjenicom da ono još nije ovladalo sposobnošću samostalnog čitanja. U odnosu na književno delo predškolsko dete je u poziciji slušaoca. Zbog posebnosti položaja koji ima u literarnoj komunikaciji, u poznati takvog tročlani niz: pisac — književno delo — čitalac, u slučaju kad je čitalac u stvari slušalac, uključuje se i četvrti činilac posrednik. U predškolskim ustanovama posredničku ulogu ima vaspitač, preko koga se uspostavlja odnos između deteta i književnog dela. On takvu svoju ulogu najizrazitije ostvaruje na dva načina; 1) izborom i 2) interpretacijom književnog dela.

Vaspitač odabira i preporučuje pisca ili delove njegovog literarnog ostvarenja dok dete još nije ni došlo u kontakt sa piščevim delom. Odrastao kroz svoju viziju i svoje kriterije vrednuje i meri šta je za dete vredno. Tu se sada odrasli pojavljuju kao usmerivači deteta da ono na svet gleda onako

kako to odrasli žele, da se iz detetove ličnosti stvori onakva ličnost kakvaje po modelu i ukusu onih koji tu literaturu odabiraju (Savić: 1975, 22) Praveći izbor književnog teksta u ime deteta, da li vaspitač uvek pogađa dečji ukus, interesovanja i potrebe? On bira, s jedne strane u skladu sa ciljevima proklamovanim u programu vaspitno-obrazovnog rada i metodičkim preporukama, a s druge, na osnovu implicitne vizije vlastite uloge, koju ima kao odrastao i vaspitač, i uloge koju ima dete. Tome treba dodati da je i vaspitač — čitalac i da i on ima određeno prethodno literarno iskustvo koje utiče na njegov izbor.

Dete se, prema tome, nalazi u ulozi slušaoca, recipijenta književnog dela, što u sebi krije zamke pasivizacije kada je u pitanju mogućnost izbora književnog dela. Dete, zapravo, najčešće ne bira šta će mu se čitati i stvarno je lišeno šanse da neposrednim izborom budu zadovoljeni njegov literarni ukus i preferencija za određene književne sadržaje. Vaspitač to čini za njega, on bira pisca i dela, uveren da je njegov vlastiti izbor ujedno i dečji izbor. U toku poslednjih četrdeset godina razvilo se ne samo naše književno stvaralaštvo za decu, već i književna kritika i teorija književnosti, koje je kritički i teorijski preispituju i definišu, pa u izvesnom smislu, i istorija dečje književnosti koja svoj predmet istraživanja valorizuje sa određenih vremenskih tačaka posmatranja. U stanju smo danas da primenom različitih saznanja nauke, koja se bavi proučavanjem literature za decu, utvrdimo njene neprolazne vrednosti i povežemo ih sa pedagoškom praksom. Osnove programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje bi morale, pored određene slobode u izboru pisaca i njihovih dela koja će da budu predstavljena deci, da sadrže i jedan obavezan i sasvim precizno određen deo.¹³ Trenutno, taj delikatan, odgovoran zadatak, koji se temelji na posebnom znanju i stručnosti književnih poslenika, metodičara psihologa i pedagoga, dodeljen je vaspitačima, od kojih se svako snalazi najbolje što ume i zna. Sem toga, ovakva praksa utiče na neujednačenost književne građe koja

¹³ Ni u jednom programu na osnovnoškolskom, srednjoškolskom, višeškolskom i visokoškolskom stupnju vaspitanja i obrazovanja, kada je reč o sadržajima iz književnosti, ne javlja se takva proizvoljnost i sloboda. Svuda se određuju pisci i dela koja treba upoznati ili se izvesne nepreciznosti (npr. navođenje pisca i njegove zbirke, a ne određenih pesama ili pripovedaka), otklanjaju preciznim izborom u udžbeničkoj literaturi, npr. čitanci. Dakle, izbor se ne prepušta sasvim prosvetnom radniku, čak mi kada je u pitanju univerzitetski profesor. Ne bi valjalo da program na osnovu koga će se odvijati vaspitno-obrazovni rad sa *malom* decom bude sačinjen sa *malom* odgovornošću i *malom* obaveznošću.

se prezentuje predškolskoj deci koja varira od vaspitača do vaspitača, ili od uzrasta do uzrasta dece od vrtića do vrtića, od jednog naselja do drugog.

U situaciji kada se vaspitač pojavljuje kao kreator izbora, onje u poziciji da i uisši mah ograničava i forsira (Marjanović: 1962. 14), određujući na osnovu sopstvenih kriterijuma šta će postati, a šta neće postati dečje književno blago. U ovom smislu vaspitačeva posrednička uloga se još više radikalizuje i on prestaje da bude samo usmeni prenosilac i tumač, već postaje i selektor i eliminator istovremeno. U kolikoj meri se, međutim, vaspitač sigurno kreće u prostorima književnosti? On je u toku svoga školovanja imao jedan nastavni predmet (književnost za decu) koji ga je u potrebnoj meri pripremio da književnost za decu razume kao neodvojivi deo književnog stvaralaštva, sa određenim specifičnim obeležjima, da je prati i tumači u njenom istorijskom razvoju, putem pisaca i njihovih dela koji najmarkantnije reprezentuju pojedine njene razvojne etape. Vaspitač se, nadalje, osposobio i da tumači samo književno delo za decu, naročito one njegove dimenzije koje ga čine specifičnim u poređenju sa literaturom za odrasle. Školovanje ga je, dakle, osposobilo da bude interpretator književnosti za potrebe vaspitno-obrazovne prakse, ali ga u ovoj oblasti nije osposobilo da kreira programe. Pošto je stavljen protiv svoje volje u tu situaciju, ne mogu se samo njemu pripisati izvesni propusti, greške i nesnalaženja

Obrazlažući primenu pojedinih tekstova Dušana Radovića u jednoj anketi, veliki broj vaspitača je naveo da je na njihovo opredeljenje uticala poučnost njegovih pesama i priča. Pošto je u konkretnom slučaju reč o Radoviću, koji je zasnovao poetsku struju antipedagoške orijentacije, sasvim je izvesno da to ne može biti kvalifikativ njegove poezije, već ga upravo vaspitači njoj pripisuju. Dakle, poučnost u navedenom tumačenju koje su dali vaspitači ne dolazi iz književnog dela, već od onoga ko detetu tumači delo sa određenim namerama. Ovde je vaspitač, u stvari, svoje namere pripisao piscu. Vaspitač ostvaruje svoju ulogu odrasle osobe i vaspitača tako što sebe smatra pozvanim da dete, koje je u odnosu na njega u ulozi malog i neiskusnog bića, snabde znanjima i savetima za koje smatra da će mu korisno poslužiti u životu. Gledište *ja najbolje znam šta je za dete dobro* postaje tako osnovna oznaka odnosa vaspitača prema detetu. U tom slučaju sve, pa i umetnost, i književnost — dobijaju ulogu vaspitnog sredstva i svode se na

dimenziju primenljivosti i poučnosti. Čini se da je prilikom primene u vaspitno-obrazovnoj praksi i inače dosta rasprostranjeno mišljenje da je dečja literatura onoliko vredna koliko je poučna. Vrlo često se tumačenje najlesih primera naše književnosti za decu svede na edukativna ili moralistička uputstva. Književno delo nije sredstvo namenjeno ostvarenju vaspitno-obrazovnih ciljeva. Ako je ono pisano s takvom tendencijom — onda nije književno delo. Književni tekst za decu izrodio se iz divnog spoja naivnosti, čuđenja, tragalaštva, otvorenosti, neposrednosti, slobode — i baš na tome, i samo na tome on zasniva svoju vaspitnost. U tom slučaju vaspitno i književno ne treba odvajati. Reči kojima označavamo smisao i sadržaj vaspitnog (poučno pedagoško, didaktičko, savetodavno i sl.) već su kompromitovane, te apriorno izazivaju negativan podznak kod onih koji hoće da o detetu razmišljaju kao o biću koje je aktivan učesnik vlastitog razvoja. Milovan Danojlić kaže: *Izborna čista dečja pesma ne može biti nevaspitna. Dobar pedagog će se moći njome poslužiti, a da je pritom ne povredi. Umetničku lepotu ne treba podučavati istini moralnosti i plemenitosti, pošto nas ona tim načelima i nadahnjuje. (1973,43)*

Vaspitač ne samo da odabira književni tekst, on ga i interpretira. Ova druga posrednička uloga vaspitača interpretativna ostvaruje se u dva vida. On usmeno prenosi tekst (dakle piščevu pisanu poruku verbalno realizuje) čitajući ga ili izgovarajući napamet. U oba slučaja usmenog prenošenja, vaspitač ne samo da reprodukuje književni tekst, on ga interpretira tako što pomoću različitih sredstava govorne i neverbalne ekspresije određuje čvorne tačke. smisao, emotivne nijanse. Dakle - on tekst u toku govorenja ujedno i tumači. Događa se i to da dete nije u stanju da tekst osećajno primi, jer ga dobija u interpretaciji odraslog koji traži neobična sredstva i izraz, koji nisu uvek adekvatni dečjoj sposobnosti poimanja. Vaspitač je nadalje interpretator i kada sa detetom razgovara o delu. Tek tada ima priliku da u vidu pitanja koje upućuje deci nameće svoju viziju i svoje namere.

Vrtić stvara posebnu atmosferu za susrete dece sa književnošću. Kao što polutama bioskopa i prisustvo mnoštva ljudi izaziva specifičan doživljaj filma, tako i grupno slušanje priče koju čita omiljeni vaspitač, mogućnost da se podele misli i osećanja sa drugima da se doživljaj izrazi kroz pokret, muziku i sliku, priča reinter-pretira, oživi u simboličkoj igri itd. — trajno pleni publiku,

čini utiske upečatljivijim, motiviše da se razume književna reči koristi u solstvenoj komunikaciji .

Da bi doživljaj književnosti bio potpun i razvojno delovao na ličnost deteta, odrasla osoba, vaspitač, treba da obezbedi odgovarajuće uslove. To je, pre svega, bogaćenje dečjeg iskustva utiscima i izazivanje emocija potrebnih za razumevanje i uosećavanje u ono što je književnik želeo da izrazi. Ova iskustva treba da su bogata i raznovrsna i, što je najvažnije — autentična. Njih je najlepše sticati u prirodi, upoznajući biljke i životinje, posmatrajući delovanje prirodnih sila, smenu dana i noći, oblake... Mnogo toga što je istrošenom senzibilitetu odrasloga obično, neprivlačno, trivijalno, za dete je puno čarolije i tajne: *I postoji oko čisto, okupano, oko koje prvi put vidi, "oko u divljem stanju" oko nepomično i animalno ekstatično pred novim (Bodler). Suviše saznatih stvari, suviše "ozbiljnih" saznanja ne uspevaju sasvim da pomute taj jutarnji bistri vid, koji pijano i divljlje vidi sve kao neviđeno novo, kao nešto bez poređenja, jer nema s čime da se poredi jer se prvi put gleda i vidi. To oko veruje u "sva opčinjenja"* (M. Dedinac u eseju *U traganju za izgubljenim detinjstvom*, navod Malešev: 1990, 56).

Dete usvaja književno delo najmanje zahvaljujući objašnjavanju. Ono nije sklono analizi, kontemplativnom traganju za apstraktnim porukama, ogoljavanju fabule. Pravi način da mu se priča ili pesma približi, da trajno prožme njegovu misao i fantaziju je dobro pripremljen i na odgovarajući način izazvan doživljaj u toku slušanja dela, a zatim proces prerade kroz komunikaciju sa drugom decom i odraslima i izražavanje medijumima drugih umetnosti. Važnije od poruke dela, razumevanja teksta, je da se oseti njegova lepota, harmonija, ritam, melodija, emocionalna obojenost. Veština vaspitača se sastoji u tome da omogući doživljaj književnog dela, ne narušavajući dečju spontanost, podstakne maštu, ne naturajući joj oveštale obrasce, oplemeni emocije, ne prelazeći u otužnu sentimentalnost, prilagodi komunikaciju mogućnostima razumevanja mališana, ne gledajući ih sa visine („spuštajući se na njihov nivo“) niti se prema njima odnoseći infantilno.

Prvi korak u približavanju književnog dela deci je njegov valjan izbor, s obzirom na kvalitete samog dela, ali i one kojima će biti predstavljeno, dečje

sposobnosti doživljavanja, njihovo iskustvo prigodnost trenutka, izraženo interesovanje.¹⁴

Izbor književnog dela

Ako je dete i celokupno njegovo življenje polazište u našim razmišljanjima, onda se u izboru književnog teksta treba rukovoditi svešću da i književnost detetu omogućuje da uči i stiče iskustvo, ali kroz sadržaje koji moraju biti povezani sa njegovom životnom situacijom. Pod učenjem u životnim situacijama ne podrazumeva se samo učenje u okvirima nekog stvarnog okruženja (u porodici, dečjem vrtiću, pošti, prodavnici, pijaci i sl). I književno delo može postati svojevrsni prostor — kontekst u kome se može sticati i iskustvo. Pošto je *dete čitalac daleko više okrenuto sadržaju i nije svesno zainteresovano za formu i sve ono što ona znači i nosi u jednom literarnom delu* (Marjanović: 1962, 92-3), tema književnog dela treba da ima lični smisao za dete da u njemu izazove lična značenja. Takve su sve one teme koje se mogu povezati sa životnim situacijama deteta, njegovim potrebama, problemima, interesima i interesovanjima. One pouzdano izazivaju u detetu mehanizam identifikacije i provociraju njegovo vlastito iskustvo. Iako dete svesno ne povezuje sadržaj književnog dela sa njegovom formom i jezičkim uobličanjem, vaspitač i o ovom drugom mora da povede računa, da bi se ostvarila komunikacija između dela i deteta valja imati u vidu izvesna ograničenja u mogućnosti prijema jezičke poruke. Sporazumevanje deteta sa književnim delom ometaju: prevelika količina informacija (dužina teksta) i njihovo jezičko-stilsko oblikovanje koje prevazilazi detetovo znanje i nivo intelektualnog i emocionalnog razvoja; inkompatibilnost teksta sa detetovim načinom mišljenja i ocenjivanja; smetnje mogu nastati i usled individualne razlike u konotativnom značenju reči, to jest, usled razlika u pridavanju značenja određenim rečima, a, takođe i usled toga što je sadržaj nekih pojmova složen, pa dete može misliti na jedan, a pisac na drugi aspekt pojave (Rot: 1982, 59—63).

Prilikom izbora književnog dela koje će interpretirati deci, vaspitač treba da ga analizira iz raznih uglova, kako bi odabrao onu poeziju i prozu

¹⁴ Svakako, interesovanje se odgovarajućim postupcima i stvara. U svakom slučaju, bez njega nije moguće postepeno razvijati ljubav za književnu reč kod dece, koja će se razbuktnuti kad nauče da čitaju i činiti im život boljim i smislenijim dok traje.

koja im najviše odgovara a zatim je i prezentirao na odgovarajući način, Tema dela, sama po sebi, nije dovoljan niti odlučujući kriterijum, nema velikih i malih, poetičnih i nepo- etičnih tema: za kvalitet dela važniji je način na koji je tema obrađena. To ipak ne znači da vaspitač ne vodi računa i o temi, na primer, ona treba da bude bar do izvesne mere bliska dečjem iskustvu da se biraju različite teme, npr. iz rustičnog i urbanizovanog sveta da obuhvati neke sadržaje koji privlače decu, npr. putovanja životinje, akcije sl. Kada pristupa izboru književnog dela koje želi da interpretira, vaspitač može analizu da obavi odgovarajući na sledeća pitanja:

- Ima li dete mogućnosti da se sa nekim elementima u književnom delu identifikuje (sa likom ili sa onim u čije je ime tekst napisan)?
- Da li je ugao viđenja ili dijapazon doživljavanja sveta kojim se odlikuje književno delo takav da se može na njega postaviti i mali slušalac, odnosno čitalac?
- Koliko je u književnom delu prisutna sklonost preradi i gumačenju okolne stvarnosti kao što su egocentrizam, animizam, artificijelizam, personifikovanje i drugi postupci preuzeti od dečjeg načina viđenja i tumačenja sveta?
- U kojoj je meri književno delo u skladu sa izvornim dečjim svetom, odnosno koliko ga iskazuje? Uporedo sa time - pretvara li autentičnu faktografiju dečjeg gledanja u poetsku sliku?
- Oslanja li se priča mli pesma (kao i svako drugo umetničko delo) na kreativnu maštu, ne inisistirajući na razlikovanju granice između mašte i zbillje, čime se pojačava uloga i značaj mašte u njemu?
- U kojoj meri izraz književnog dela odgovara osećanju jezika odnosno, sadrži igru (leksičke igre, nonsensne igre. neologizme i sl.) i osobine koje karakterišu detinjstvo jezika, jednostavnost, prozirnost, neposrednost, konkretnost i sl.)?
- Ima li u književnom delu humora, duhovitosti, anegdoticnosti?
- Postoji li kritička distanca u odnosu na svet odraslih i doživljaj odvojenosti od njega, što je tema mnogih vrednih književnih dela za decu? (Uz ova dela, svakako. treba potražiti i takva čija je tema partnerski odnos dece i odraslih, obostrano prihvatanje i ulaženje

odraslih u svet dece koje podrazumeva i njegovo puno poštovanje.)

- Ulazi li delo na teren “zabranjenih igara”, na kojem nema tabu tema kao što su tajanstvo tela, ljubav, misterija rođenja božanstva, onostranosti..?
- Uspostavlja li se u književnom delu uzajamnost između viđenja deteta i viđenja književnika (viđenje deteta oplemenjeno književnim izrazom, odnosno, viđenje književnika oplemenjeno samosvojnošću dečjeg doživljaja i izraza)?

Osim navedenog, vaspitač bira književno delo i na osnovu određenih kriterijuma. Njihovo jasno definisanje je značajno ne samo zbog samog obuhvata odabrane književne produkcije, već stoga što se na koje vaspitač oslanja može pretpostaviti da su kriterijumi fazi izbora ujedno smerovi tumačenja književnog dela kojih he se on držati u fazi interpretacije. Drugim rečima, ukoliko je vaspitač u određenom književnom delu uočio izvesna literarna obeležja, kao i mogućnosti psihološke i pedagoške primenljivosti, može se očekivati da će on upravo na njima zasnovati svoje tumačenje književnog teksta u neposrednoj vaspitno-obrazovnoj situaciji.

Na osnovu toga, kriterijumi za izbor književnog dela bi se mogli razvrstati na književno-umetničke, razvojne, uzrasne i tematske kriterijume.

Književno-umetnički kriterijumi

U našem razmatranju na prvo mesto bismo stavili književno-umetničke kriterijume, estetske kriterijume, dakle one koje je u valorizovanju književnog dela i mogućnosti njegove prisutnosti u vaspitno-obrazovnoj praksi potrebno tražiti i nalaziti u samom književnom delu. Smatramo da je estetska relevantnost primarna i da književno delo mora biti najpre sagledano kao umetnički čin, bez obzira na bilo kakav utilitaristički kriterijum ili cilj. Međutim, književnost za decu nije jednostavno estetski vrednovati, prevashodno zbog toga što se njen autor, dečji pisac, nalazi u raskoraku između iskazivanja vlastitog bića i bića koje je subjekt njegove pesme a to nije on, već dete. Ova nedoumica, koja čini jedno od suštinskih pitanja naročito poezije za decu, navela je poznatog teoretičara književnosti Benedeta Kročea na ovakav sud: *Umetnost za decu nikada neće biti istinska umetnost (jer je) dovoljno i samo pozivanje na dečju publiku, kao utvrđeni*

razlog koji stalno valja imati na umu, pa da se naruši umetnikov posao i da se u nju unese nešto suviše i nesavršeno, što već ne odgovara slobodi i unutrašnjoj nužnosti vizije (Danojlić; 1973, 11). Jedan drugi autor pesnik Rajko Petrov Nogo, kao da replicira slavnom teoretičaru razmišljajući o poetici vlastitog pisanja za odrasle i za decu: *Poezija se ne uspostavlja samo na odnosu, već.. mora biti poezijom i kad se zaboravi ono na šta se odnosi.. Poezija za djecu.. mora pre svega biti poezija, pa onda za djecu, pa onda za djecu u odraslima. U tom smislu su sve dobre i jednostavne pjesme istovremeno i pjesme za djecu, a estetska mjerila podjednaka. Za mene je to značilo da između moje tzv. ozbiljne poezije i ove "neozbiljne" i za djecu ne treba da bude bitnih razlika. Svi moji tzv. opsesivni motivi i tzv. arhetipske slike, dakle, imaju tu i te kako što da rade, samo ih treba prekodirati i iz jednog infantilnog i iskošenog ugla artikulisati* (1982, 41)

Najvažnije estetske kategorije koje određuju prirodu književnosti za decu bile bi, kako navodi Milovan Danojlić, jednostavnost i prečišćenost izraza, duh slobode tipičan za igru, mašta konkretnost situacije ili slike, zvučna reč, humor, i o njima će se opširno govoriti u poglavlju Interiretacija književnog dela.

Razvojni kriterijumi

Vaspitanje je pre svega podsticanje i otvaranje mogućnosti za razvoj, oplemenjivanje dečjeg sveta i unapređivanje onoga detinjstvu najvrednije je dečje igre i mašte, spontanosti i iskrenosti u izrazu nekonvencionalnosti i spremnosti za smeh i čuđenje, originalnosti i prijemčivosti za nova iskustva. A šta je drugo dobra književnost za decu?!

Ako se književnost piše za nekoga, onda to implicira i nameru, ako je namera razvojna, onda je i pedagoška. Ukoliko je delo estetski zrelije i razvojna namera biće lakše ostvarljiva, i obrnuto. U svakom slučaju, tako određene pedagogija i književnost se međusobno ne isključuju, ne konkurišu ili ugrožavaju jedna drugu, već se prepliću, dopunjuju i potpomažu. Iz ovoga bi mogao da sledi jednostavan zaključak — dovoljno je primeniti estetske kriterijume i znaćemo da vrednujemo dela koja namenjujemo deci.

Međutim, nije sasvim tako. U dijalogu između deteta i književnosti postoje dve strane, zato nije dovoljno obratiti pažnju samo na jednu od njih.¹⁵

Pišući o prilagođavanju književnosti za decu dečjoj publici kao najčešćem argumentu protiv mogućnosti da ona estetski relevantno postoji, Milovan Danojlić napominje da se *problem deteta kao čitaoca ne može rešiti njegovim efektnim eliminisanjem. I onda kad radikalno odbacuje odgovornost pred detetom kao čitaocem, dečji pisac piše za dete, ili i za dete. Svako umetničko delo je projekat određene komunikacije sa ljudima ne treba videti preveliku nesreću u sklopu specijalnih odnosa koji su se između dečje literature i dečje publike utvrdili.* (973 12). U komunikaciji između deteta i književnosti postoje dve strane, zbog čega nije dovoljno obratiti pažnju samo na jednu od njih, ukoliko se nismo odrekli stava da su deca pasivni "potrošači" kulture ili da imaju jedanaka interesovanja, sposobnost razumevanja, potrebe želje i afinitete koje najbolje poznaju i određuju odrasli.

Imajući to u vidu potrebno je, pored estetskih, uvažavati i razvojne kriterijume prilikom vrednovanja književnosti za decu, jer oni uvažavaju iskustvo, potrebe i interesovanja deteta kao pojedinca. To su kriterijumi koji književnosti prilaze ne s aspekta književnosti, nego s aspekta deteta kako bi odrasli znao da odabere pravu knjigu u pravo vreme i ponudi je detetu na pravi način. To je uslov da dete ovu knjigu prihvati, usvoji, zavoli, obogati se njome, obraduje i razonodi, uteši, otplaši i zaštiti, kada zatreba, Kao i svaka druga, knjiga za decu, pre svega, treba da bude pristupačna i razumljiva. Neko je već rekao da postoji samo jedan način dobrog pisanja — jasan. Ko ne piše tako, ili sam ne shvata šta hoće da kaže ili mu je namera da nas obmane. I tu važe reči Karela Čapeka: *Učinite li jezik poetskim i ljupkim, ili date li mu zvuk zvona ili topovskog liva, ili učinite li ga jasnim i mudrim elastičnim, sadržajnim, lakim, logičnim ili poletnim, time ćete ove vrline uneti u samu dušu naroda. Ali ako je vaš govor težak, konfuzan, bezobličan, otrcan i lažan, neka ste prokleti jer ste se ogrešili o duhovno biće naroda.* Ovo prokletstvo je

¹⁵ Svi znamo kako zvuči pljesak dve šake, ali samo jedne — niko... kaže jedna helenska aporija. Pedagogija koja se bavila samo ciljevima sadržajima i metodama vaspitanja postala je "bezdetnaja". To se može dogoditi i književnosti za decu koja se svede samo na književne kriterijume.

još teže kada se zloupotrebi dečja prostodušnost i u dečji prijemčivi (ali i nezaštićeni) duh unesu umesto podsticaja za razvoj — kočnice. Za dete je dobro samo ono što je najbolje.

Knjiga za decu treba da bude *lepa i dobra igračka*, što znači da poziva na učestvovanje, na susret, razmenu, traganje i igru misaonim elementima, idejama, mogućnostima. Njeni sadržaji mogu da odstupaju od svakodnevice, sve u njenoj optici može da bude pomerenom i izobrtano, ali da se čitav taj postupak zasniva na čvrstoj unutrašnjoj logici kojom se za trenutak ukida sve postojeće i uvodi nova stvarnost, ništa manje logična i konsekvantna u odnosu na svoja pravila, strogo poštovana koliko i proizvoljna.

Svaka umetnost, kako kaže Herbert Rid, bavi se zagonetkom postojanja. Nema nikakvog razloga da od toga bude izuzeta književnost za decu. Najmlađi nisu ništa manje od odraslih suočeni pitanjima nastajanja i nestajanja, porekla stvari i bića, večitog i sukoba između dobra i zla ljubavi metafizičke kao fizičke. Otuda i književnost vredi ako se bavi ovim pitanjima, jer samo ona može da ponudi neke odgovore na njih. Deci nisu potrebne detinjarije.

Međutim, i kada upoznaje decu s istinama, dobra knjiga će to da čini skromno i nenametljivo, bez agresije i dosadnog didaktizma, misaono ali bez visokoparnosti, ne kao da prenosi celu istinu, jedinu istinu ništa drugo sem istine. Na takvu istinu deca mogu samo da pristanu, da joj se priklone i poveruju, ali ne da joj nešto dodaju, da je izmene, da odu od nje dalje, da učestvuju u stvaranju nove istine. Obuzeće ih *tuga dovršenosti*. Knjiga posle koje čovek ne poželi da razgovara, postavlja pitanja, nije potrebna nikome.

Valjana umetnost je puna dobrih emocija. Od nje srce kuca, obrazi se žare, suze naviru na oči, pesnica se steže. Samo tako može da joj se veruje, samo tako čitalac ili slušalac posle jedne priče ili pesme traži drugu, samo tako ova osećanja postaju deo njegovog senzibiliteta kojim će dalje doživljavati i tumačiti svoju stvarnost. Da bi bile dobre emocije moraju biti iskrene; deca lako razlikuju pravi natas i nadahnuće od usiljenih trikova, izveštačenosti, sentimentalnosti i sladunjavosti. Ona to čine katkad bolje od recenzenata, književnih kritičara i sastavljača antologija, svih zajedno.

Dobra literatura je vedra, u njoj ima smeha bez ismejavanja, optimizma bez obmane, radosti bez raspojasanosti. Neizveštačen humor je, pored maštovitosti, najvažnija osobina dobre literature za decu. Ali humor

treba da je istančan, plemenit, mio, human, a katkad i malo osenčen, da ne bi izgubio dostojanstvo, prešao u lakrdiju.

Dobra knjiga za decu ne zloupotrebljava njihovo poverenje, ne zavodi, ne laska, ne potura šarene laže, ne propagira lice skrivajući naličje, ne manipulše dečjim sklonostima i slabostima već otkriva bitne istine o njima samima kao i o ljudima i stvarima oko njih, štiteći ih od reklamokratske moći i manipulacije. Istine se ipak biraju, naročito prve, jer *formultivni pojmovi kojima se ide u susret stvarnosti* koje dete izgradi na početku svog iskustva, prate ga do kraja, određuju sve kasnije iskustvo od koga zavise stavovi prema životu, okolnom svetu, sebi. Zato ne treba počinjati od istina kojih čovečanstvo mora da se stidi, već kojima se ponosi.

Književnost za decu, koja ima razvojnu prednost pomaže detetu da osmisli i uobliči saznanja do kojih može da dođe u svakodnevnom životu vrtiću i školi. Dok ga život zatrpava haosom utisaka, pred kojima katkad stoji kao ono tele iz priče pred šarenim vratima, školske istine su racionalne, analitične i naučne, tiču se segmenata jedne velike stvarnosti koja je, ustvari, celovita. Dete se u prisustvu ovih segmenata, kao komadića razbijenog ogledala, često nalazi u situaciji sličnoj kao i junaci poznate priče o deset slepaca koji su pipajući hteli da upoznaju slona. Onaj koji je dotakao trbuh tvrdio je je da je slon kao zid, koji je dotakao nogu—da je kao stub, uho— da je kao cebe, rep – da je kao uže itd. Činjenice koje sačinjavaju školska znanja katkad nalikuju na drveće od kojeg se ne vidi šuma.

Otuda je izuzetno važno i saznavanje putem umetnosti. Samo na taj način stvarnost može da se doživi i sazna integralno. U sveopštoj povezanosti predmeta i bića, pojava i procesa može da otkrije njihov smisao, lepota i značaj (lični koliko i univerzalni).¹⁶ Struktura ideja koje sadrži književnost i slike kojima se ona izražava, mogu da postanu okosnica za tumačenje i sređivanje sopstvenog iskustva, a apstraktne istine koje nudi obrazovanje da steknu svoj ikonički korelat u konkretnim doživljajima koje naslika u dečjoj mašti književna reč.

¹⁶ Ovim se ne želi potceniti naučno saznanje, niti postaviti U konkurentski odnos sa umetnošću. Umetnost predstavlja svet, a nauka ga objašnjava, umetnost ga vrednuje, nauka analizira, umetnost integriše, nauka raščlanjava, jedna bez druge ne bi smele ići.

Birajući knjige ipak treba uvek imati na umu da osnovna funkcija knjige za predškolsko dete nije da pruža nove informacije, iako one mogu znatno da mu pomognu u pokušajima da razume svet oko sebe. Nova saznanja se ne stiču prvenstveno iz informacija preuzetih iz druge ruke (što, u izvesnom smislu, predstavljaju pisani tekstovi), već iz neposrednog iskustva. Ovom tvrdnjom se ne umanjuje značaj knjige naprotiv, bez tih riznica ljudskog duha dečja iskustva bi ostala neuobličena, nepovezana i neprotumačena, a najverovatnije i teže zapamćena. Knjige čiji se sadržaji mogu povezati sa njima obogatiće ih i osmisliti tako da postanu trajna svojina deteta. *Literatura stvara slutnje, osećanja, ima mogućnost da neuhvatljive odnose skrivena zbivanja izrazi plastično, da otkrije u životu ono šta izmiče racionalnom, da rečima iskuje slike, da od mnogih osobenosti uhvati u svoje mreže ono što je poezija sveta, predmeta, pojava i bića, omogućava detetu da na drugi način sagleda činjenice i da mnoga saznanja, koja tek nejasno nazire, potpunije uobliči i sredi* (Marjanović: 1962,19).

Književno delo za decu mora biti originalno, slobodno od izlizanih reči, upotrebljenih uglova gledanja, bajatih slika i sparušanih metafora. Neotkrivenih novina je mnoštvo za radoznalo oko i uho, od mikrokosmosa, zrceta prašine, duge u koju se razlaže sunčev zrak u barici zamašćenoj benzinom i sveta trava i mrava, do kosmičkih visina i daljina kroz koje promiču repate komete nastaju i nestaju galaksije, od *moralnog zakona u nama do nebeskog svoda nad nama* (Kant).

Nasuprot težnji da se svet simplifikuje, zarobi u infantilne sheme i suzi na oprobane terene, proverena iskustva (što se čini jer se ne shvata činjenica da dečje siromaštvo u iskustvu nije isto što i duševno i duhovno siromaštvo), književnost treba da otvara nove horizonte podstiče dete na čuđenje, uči ga da misli svojom glavom, da se snalazi i ništa ne prima "zdravo za gotovo", iz strahopoštovanja prema autoritetu ili usađene duhovne lenjosti.

Da bi razvojno delovala, književnost treba da bude bogata i raznovrsna. To se ogleda u likovima i njihovim osobinama, u pojavama zbivanjima, neočekivanim obrtima, zapletima, počecima, završecima, razgranatom toku ideja, uspostavljanju novih odnosa i analogija asociiranju pojmova udaljenih po značenju, njihovom kombinovanju u nove celine, isticanju široke skale mogućnosti i alternativa. Ako još ideje odstupaju od uobičajene, svakidašnje logike i rutine i teku brzo, lako i glatko, onda će

pobuditi interesovanje dece i podstaći njihovu stvaralačku maštu, najdragoceniji potencijal detinjstva i uobličeno svojstvo odraslog čoveka.

Dobra je književnost koja, polazeći od dečjih interesovanja stvara nova i razvija radoznalost. Pisac za decu treba da ume decu da osluškuje, posmatra, uosećava se u njih i identifikuje sa njima, samo tako može da otkrije šta čudi njegove male čitatelje. šta privlači i raduje, a šta plaši i odbija, šta im je dosadno a šta tužno. Samo tako može da stvori delo blisko vremenu u kome deca žive i u kome će uskoro živeti, jeziku kojim govore i problemima na koje nailaze, delo u kome će čitaoci moći da prepoznaju sebe. Sasvim je beskorisno kljukati ih metaforama jučerašnje dece, mitovima u koje više niko ne veruje, stalnim mestima i tričarijama. Do prošlosti i svojih korena deca treba da dođu preko trajnih vrednosti ugrađenih u istoriju i kulturu svakog naroda, preko onoga što nadživljava kratkovidne računice i nesporazume, nadahnjuje sve generacije da mu doprinesu, zavete otaca, slobodu i pravdu hrišćanske vrline, ali ne i mračna zaveštanja, mržnju i osvetu.

To bi bili opšti razvojni kriterijumi za izbor književnih tekstova, vodeći računa prvenstveno o detetu. Ostaje ipak pitanje, budući da odrasli U znatnoj meri utiče na izbor tekstova, odnosno, predlaže ih deci i motiviše da ih pročitaju ili saslušaju — da li on pogađa dečji ukus, interesovanja i potrebe? Da li se uopšte može govoriti o dečjem književnom ukusu? Stanko Tenšek, koji se bavi ispitivanjem recepcije književnosti za decu, u jednom istraživanju posluživši se anketiranjem učenika osnovnoškolskog uzrasta (III, IV, V razred), došao je do zaključka da mlađi osnovci više čitaju poeziju nego starija deca. On smatra da se ova činjenica može tumačiti sa dva razloga, psihološkog i poetološkog: *Mlađi osnovci žive u poetskom svetu detinjstva, veruju sugestivnoj pesničkoj reči i poistovećuju se sa svetom igre i šale, čuđenja i imaginacije* (1987, 66). Ovaj istraživač je nadalje utvrdio da je dečja čitalačka preferencija usmerena ka poeziji koja je šaljiva, vedra, nonsensna, ludička, kao i onoj u kojoj se uočava priča, anegdota, zbivanje. Decu mlađeg uzrasta manje privlače jezik ili pesnička slika. Bliži im je mythos nego lexis — zaključuje Tenšek, Ovakav sud u velikoj meri ima važnosti i kada su u pitanju još mlađa deca. Humorno viđenje, igra stvaranje ispremešanog sveta u vidu jednostavne i razumljive poetske formulacije su obeležja književnog dela za decu, koja uslovljavaju njegov prijem kod dečje publike. To u isto vreme znači da sa detetom mogu uspostaviti kontakt ona književna dela koja su u stvari

bliska dečjem viđenju, detetovoj slici sveta, dečjem mišljenju i iskustvu. Budući da dete prvenstveno privlači sadržaj književnog dela, valja znati da he se ono vezati samo za takav sadržaj koji značajan za njega, koji pobuđuje njegovo interesovanje i izaziva u njemu pronalaženje i izražavanje ličnih značenja. Sve navedeno upućuje na stav da prilikom izbora književnog dela za decu valja imati na umu dečje “čitalačko”, a isto tako i životno iskustvo .

Uzrasni kriterijumi

Pored književno-umetničkih i razvojnih kriterijuma, da bi književna dela, koja se pričaju i čitaju deci rasplamsavala njihovu maštu, pokretala ih na pitanja, podsticala na smeh i budila želju da se iznova čuju potrebno je, prilikom izbora, uvažavati njihov uzrast, prethodno iskustvo i individualna interesovanja, Inače, uprkos svemu ostalom,može se desiti da odabrano delo zbunjuje i plaši decu da im bude dosadno, teško i nerazumljivo.

Iz rečenog, pre svega, proizilazi, da neprikladna priča ne mora da bude i loša priča. Ono što je neprikladno za trogodišnjaka, može odgovarati šestogodišnjem detetu, E. Bejer govori o *intelektualnoj i emocionalnoj svarljivosti* koja na svakom uzrastu određuje da li je jedan književni tekst za čitanje ili pričanje ili nije (Beyer: 1974, 130).

Teško je odrediti uzrast u kojem treba početi detetu pričati i čitati. U izvesnom smislu može se reći da to treba činiti od njegovog i rođenja; deca uživaju u boji ljudskog glasa pažljivo prate onoga im se oboraća čak i kada ne razumeju ni reči.¹⁷ Kada je u pitanju slušanje sa razumevanjem, opšta postavka je da sa proširivanjem dečjeg rečnika raste i njegova prijemčivost za književni tekst. Stručnjaci ipak smatraju da je uzrast četiri posebno od pet godina i kasnije pravo razdoblje za slušanje priča odabranih i ispričanih tako da angažuju dečju maštu i doživljavanje (Došen-Dobud: 1975, 116). Priča za mlađu decu treba da bude relativno kratka i jednostavna, bez detalja i višeznačnosti koji mogu da zbune. Njima odgovaraju kratke priče koje se odnose na sadašnjicu, na ono što je deci poznato i blisko i što se može

¹⁷ Deca, po svojoj prirodi, vole kada im se čita i priča. Ako, to čine osobe do kojih im je stalo, ona su u stanju da sa pažnjom prate i tekst koji ne razumeju dobro, u ime druženja. E. Bejer, navodi primer čoveka koji je svom unučetu čitao Virgilija na latinskom i ovo ga je sa zadovoljstvom slušalo uživajući u zvučnom govoru i dedinoj pažnji (974, 128)

povezati sa njihovim ličnim iskustvima. Privlače ih tekstovi u kojima ima dinamike, zbivanja jednostavnih likova, pojava i predmeta koji su im bliski. Odgovara im jednostavno hronološko ređanje događaja, kao što je to slučaj u bajci ili basni za koje je karakteristično pravolinijsko, uzročno -posledično nizanje događaja u okviru fabule. Najmlađim predškolicima veoma odgovaraju i tekstovi koji sebi sadrže izvesna ponavljanja. Rečenica koja se ponavlja npr. priči Deda i repa (*Deda za repu, baba za dedu, unuka za babu kuca za unuku.. povuci, potegni, iščupati ne mogu*), pleni svojim ritmom i održava dečje interesovanje. Još bolji primer za to je poetski refren koji se ponavlja, kao u sledećoj pesmi, u kome se, pored toga, aliteracijom tj. ponavljanjem sloga HA u sklopu reči smeHA zvučno dočarava upravo gromoglasno smejanje, što je povezano sa temom o kojoj se govori u ovim stihovima:

SMEHA DECI

*I smeha,
smeha,
i smeha deci!
Smešan oblak nebom nek plovi,
učitelj nek priča smešne priče,
smešni neka su brci u čiče,
i nek su smešni dečji snovi.*

*I smeha, smeha, i smeha deci!
Vesela pesma nek decu budi,
i nek se veselo u krevet ode,
veselo samo — ko žubor vode,
pa će porasti veseli ljudi.*

*Pa zato smeha
smeha
i smeha deci!*

Dragan Lukić

Evo još jedan lep primer u kome se javlja epifora (ponavljanje istih reči na kraju stihova). U narednom poetskom tekstu leksički repertoar je

prilično oskudan, a baš taj pesnički postupak, koji se sastoji u nabranjanju i ponavljanju poetskih slika, stvara ukupnu sugestiju jesenje atmosfere.

SVE NEŠTO ŽUTI, PADA, LETI

*Jedan list,
još jedan list
i još jedan
žuti,
 žuti,
 žuti..*

*Jedna lasta,
još jedna lasta
i još jedna lasta
leti,
 leti
 leti...*

*Jedna kap,
još jedna kap
i još jedna kap
pada,
 pada,
 pada...*

*Šta je ovo?
Svud nešto žuti, pada,
leti?
Koje je ovo doba?.....
– Ne mogu da se setim!.....*

Božidar Timotijević

Pored navedenih primera, posebno bismo istakli pesmu **Vrata** koju je napisao Dane Zajc, u kojoj je ponavljanje pesničkih motiva ostvareno na osoben način koji će kod dece izazvati napetost i iščekivanje. Njihova radoznalost se na najlepši način nagrađuje na kraju pesme, koji svako dete doživljava kao poruku upućenu lično njemu.

VRATA

*Iza velikih vrata su još jedna vrata.
Iza još jednih vrata još jedna vrata. Manja.
Iza manjih vrata još jedna vrata. Još manja.
Iza još manjih vrata su najmanja vrata. Najmanja.
Iza najmanjih vrata su još jedna vrata.
Ta vrata su vratašca.
Iza vratašca je bašta.
U bašti manja bašta.
U manjoj bašti još manja bašta.*

*U još manjoj bašti najmanja bašta.
U najmanjoj bašti baštica.*

*U baštici raste ruža. Mirisna, samo jedna.
Ta ruža je za tebe. Najlepša i nedogledna.*

Dane Zajc (Prepevao Gojko Janjušević)

Za pričanje i čitanje najmlađima pogoduju i tekstovi iz kojih mogu ponešto da saznaju i koji im objašnjavaju neke pojave i zbivanja kratke priče koje sadrže neki zaplet ili malu tajnu koja se na kraju razjasni i dobro završi, koje bude osećana slična njihovim i koje stvaraju dobro raspoloženje (Beyer: 1974,134).

Nešto kasnije deci će odgovarati priče koje direktno ili u prenesenom značenju opisuju doživljaje ljudi, sa čijim osećanjima deca mogu da se identifikuju. To nisu didaktički tekstovi o tome da treba prati zube i ići na vreme u krevet. Takva je priča Krokodokodil D. Radovića, Bajka o ribici i ptici S. Raičkovića, bajke iz knjige Patuljak vam priča A.Hromadžića, priče u knizi Iz jednog džepa D. Lukića i dr. Ove priče podstiču decu na raspravu i identifikaciju sa osećanjima koja opisuju.

Starijim predškolicima moguće je čitati ponekad i obimnije knjige tako što će se podeliti na manja poglavlja. Iako ovo prekidanje može da stvori izvesne probleme ako se zaboravi ono što je prethodno pročitano, ono je i prilika za razvoj nekih sposobnosti potrebnih u životu i školi. Ponavljanjem pročitnog moguće je uvežbavati logičko pamćenje i osposobljavati za voljni napor namernog zapamćivanja većeg broja činjenica i redosleda zbivanja, zatim, čitanje u nastavcima doprinosi razvoju trajnijeg interesovanja za određeno delo i žanr, razvija se strpljenje, istrajnost i niz drugih svojstava ličnosti koje će koristiti kada detetu u ruke dođu udžbenici.

Duži tekstovi su po pravilu već podeljeni na epizode, poglavlja veće smisaone celine, a to može da uradi i vaspitač. Jedino je važno da pri tome vodi računa da tekst ne prekine u trenutku kada dolazi do zanimljivog zapleta ili prekidajući neku značajniju radnju jer će deca insistirati da im se nastavi sa čitanjem.

Jedna priča ili pesma je dovoljna jednom danu. Čak i ako deca pokažu interesovanje da čuju više od toga, ne treba ih zamarati, već usmeriti na neku drugu aktivnost.¹⁸

Tematski kriterijumi

Uzrast naravno, nije jedina orijentacija prilikom odlučivanja o tome šta će se pričati i čitati deci. To je i tematika koja je delimično uslovljena individualnim ukusom ali i prigodnošću sadržaja. Sva deca, na primer, uživaju u putopisima pustolovinama, dramatičnim zbivanjima u kojima mogu da se identifikuju sa junacima i raduju se kada se izvuku iz neke opasne situacije. Međutim, neki sadržaji su popularniji zbog prigodnosti, na primer, novogodišnja svečanost povećava interesovanje za priče o Deda Mrazu, gledanje TV emisije Opstanak može da bude motivacija za upoznavanje neke priče ili pesme u kojoj se životinje pojavljuju kao glavni junaci, rođendan nekoga od dece takođe u prvi plan stavlja određenu tematiku itd.

Svakako, postoji i povratni uticaj književnog dela na doživljava okolne stvarnosti, Na primer, doživljaj proleća se može upotpuniti tako što se pročita pesma **U gostima** D. Maksimović ili **Kako Tanja moli** B. Nešića, a doživljaj jeseni zahvaljujući pesmi **Breza** D. Šćekića i sl. Nakon čitanja pesme organizuje se šetnja i vaspitač upućuje decu da vide svet oko sebe pesnikovim očima, višestruko pojačavajući doživljaj prirode. Pomenuta pesma B. Nešića daje kratku, jednostavnu i sugestivnu sliku prirode.

KAKO TANJA MOLI

Pupoljku mili

Cvetna bebo,

Hajde

Proviri

Plavo je nebo.

U pelenama

Od listića

Rasti

Porasti

Do cvetića.

¹⁸ Izuzetno, moguće je starijim predškolicima ponekada ispričati dve kraće priče a onida ih uporede i odaberu koja im se više sviđa a zatim je ponovo čuju.

Doživljaj pesme i godišnjeg doba, o kome ona peva, moguće je podsticati sledećim pitanjima koja se upućuju deci: *Koje lepe reči je Tanja rekla pupoljku? Čija je on beba? Zašto pupoljak treba da proviri? Od čega su njegove pelene? Šta kaže Tanja, u šta he se pretvoriti pupoljak kada poraste? Šta mislite, deco, koje je goditnje doba opisano u pesmi? Po čemu znate da je to proleće?*

Sličan učinak se ostvaruje i interpretacijom pesme D. Šćekića. Dobro pronađene metafore, žive i snažne pesničke slike i dijaloška kompozicija pesme **Breza**, potkrepljuju dečje impresije o jeseni. Tako prigodni književni tekstovi obogaćuju rad vaspitača u svim vrstama aktivnosti.¹⁹

BREZA

Pitala je brezu jela:

-Ko ti skide, sestro bijela,

kaput zelen?

Jel'to bio možda jelen?

Nije jelen!

To je jesen dotrčala,

Kacutom se poigrala,

Cijelog ga rastrgala.

Sad zakrpe mog kaputa

slaže vjetar oko puta.

U ovom slučaju razgovor može biti usmeravan u sledećem pravcu: *Ko u ovoj pesmi razgovara? O čemu su razgovarali jela i breza? Šta je brezi—kaput zelen? Kakva je breza? Ko je rastgao brezi kaput zelen? Šta se dogodilo sa zakrpama njenog kaputa? Kakve su boje? Šta su u stvari te zakrpe? Šta*

¹⁹ Ovde ipak treba napomenuti da čitanje, pričanje i recitovanje deci ne mora uvek da ima prigodan karakter i po svaku cenu da bude povezano sa temom koju je vaspitač planirao. Uslov za to je prvenstveno interesovanje koje ispolje deca koje nije uvek moguće ni potrebno predviđati i organizovati. Postoji niz situacija u kojima će se vaspitač obratiti neposredno deci da se dogovore o tome šta bi želela da čuju, opredeljujući se bilo za temu, bilo za omiljenog pisca, ili neku knjigu koju poznaju. Ova, dečja inicijativa je najdragocenija i ne treba je zanemariti.

radi vetar sa lišćem? Kako se čuje vetar koji ljuljuška lišće? (onomatopeja) A kako se čuje vetar koji lomi, kida, nosi lišće? (onomatopeja)

Osim teme, na izbor žanra književnog teksta koji će se koristiti u vaspitno-obrazovnom radu i način njegove interpretacije, može uticati i njegova funkcija. Tako, na primer, uz pomoć zagonetke najbolje možemo da proverimo u kojoj meri deca razumeju značenje reči, dok je poslovica dobrodošla na jednoj od etapa uopštavanja predstava do kojih su deca došla u neposrednom iskustvu. Brzalica se takođe primenjuje u prigodnom kontekstu sa zadatkom da tvori određeno raspoloženje i omogući deci da, igrajući se, izgovaraju teže glasove i glasovne sklopove, a brojalica kao način za pravednu raspodelu uloga u igri ili znak za početak aktivnosti. Pri tome se vodi računa i o mogućnostima deteta da se snađe u određenom žanru, za šta treba da postoje određeni preduslovi. Tako na primer da bi bilo u stanju da odgonetne zagonetku, ono treba da poseduje određen obim predstava o sredini koja ga okružuje i pojavama u njoj iskustvo u međusobnom poređenju predmeta i apstrahovanju njihovih osobina, kao i u obavljanju drugih misaonih operacija.

Usmerena aktivnost iz književnosti (sadržaj, cilj, zadaci, struktura)

Književnost je veoma prisutna u dečjim vrtićima. Ne prođe nijedan dan a da se predškolska deca u raznim situacijama ne sretnu sa književnom reči: pesmom, pričom, bajkom, zagonetkom, brzalicom, brojalicom, uspavankom, poslovičom. Književnost i predškolska deca su uspostavili trajne i prisne veze. Književna dela učestvuju mnogim trenucima njihove životne svakodnevice: sa njima se u vrtić dolazi i iz njega odlazi uz njih se uspavljuje i sanjari, sa njima se igra mašta i stvara, dele radosti i oduševljenja, ali i tuguje i strahuje. Književno delo, budući u fragmentu ili u celosti jedan iznova stvoren svet, koji svoje pretpostavke ima u svetu koji nas okružuje, i kojim živimo ili bismo to hteli, — ono uvek po širini i dubini svog zahvata životne materije ulazi u mnoge aspekte prikazivanja stvarnosti, pa i one koji se predočavaju deci u vrtićima. Zato književnost ima svog udela u upoznavanju deteta sa njegovom vlastitom posebnosti, ona mu pomaže da sebe prepozna, razume, prihvati, ojača ali isto tako da razvije senzibilitet, smisao za uočavanje i želju za upoznavanje svega što je oko njega: od svica do sunca, od kamička do kontinenta, od kapljice rose do svemira. Slikovitost

i muzikalnost književne reči, nadalje, često će podupirati muzičke i likovne aktivnosti deteta. Želimo da kažemo da je u dečjem vrtiću moguće da svi segmenti u okviru režima boravka dece u njemu, da sve aktivnosti dece i vaspitača, sve vaspitnoobrazovne situacije i svi aspekti stvarnosti o kojima deca saznaju — budu propraćeni prožeti, dopunjeni i oplemenjeni književnim tekstom.

Naravno, u predškolskim ustanovama se organizuju i takve aktivnosti koje su posvećene isključivo interpretaciji književnog dela. To su usmerene aktivnosti koje se od časova u školi razlikuju svojom igrolikošću, zasnovanošću na igri, a samim tim i većom spontanošću, stvaralaštvom i neobaveznošću. Zbog ovih osobina, usmerena aktivnost, iako je unapred planirana i pripremljena, u toku samog izvođenja dozvoljava fleksibilan odnos prema smišljenoj koncepciji (koja je najčešće u formi pismene pripreme, skice za rad) jer vaspitač mora uzimati u obzir i uključivati lična iskustva dece naročito ona intimna, pojedinačna, koja se nepredviđeno, a iznenada, spontano izražavaju. Ove dečije intervencije (koje su najbolji dokaz njihove motivisanosti da učestvuju u aktivnosti) često predstavljaju značajne povode koji obogaćuju zamisao vaspitača, iako nisu bile predviđene niti planirane. U toku ostvarivanja planiranog postoji velika tolerancija i u odnosu prema postavljenim ciljevima i zadacima aktivnosti: nekada će oni biti promašeni, nekada će biti ostvareni samo delimično, a ponekad će im smer biti skrenut u drugom, novom pravcu, koji se prihvata jer je podjednako potreban i koristan. Nadalje, usmerena aktivnost kao forma vaspitno obrazovnog rada u dečjem vrtiću samo je okvirno vremenski određena organizaciona jedinica. Ona započinje po završetku drugih aktivnosti (samostalnih, izbornih, kombinovanih) i ima orijentaciono određeno trajanje, u zavisnosti od recepcijskih mogućnosti dece na određenom uzrastu (mlađa deca do 25, a starija do 35 minuta). U usmerenu aktivnost se, po pravilu, istovremeno uključuju sva deca jedne vaspitne grupe ili, bolje rečeno — većina, s obzirom da je moguće da se pojedina deca opredele za neku drugu aktivnost. To se prihvata pod uslovom da ne ometaju druge. Dakle, usmerene aktivnosti predviđaju okupljanje dece oko vaspitača, njegovo neposredno učešće u aktivnostima i, po potrebi, rukoviđenje zajedničkim radom cele grupe. U njima se smenjuju različiti oblici rada, metodi i sredstva. Sve navedene odrednice usmerenih aktivnosti važe i za aktivnosti iz

književnosti, koje u odnosu na aktivnosti iz drugih oblasti, domena i područja, imaju izvesnih specifičnosti koje se odnose na sadržaj, ciljeve i zadatke, kao i metodičke postupke.

U usmerenim aktivnostima predškolske dece, od **književnih sadržaja**, pojavljuju se skoro isključivo **književno-umetnički sadržaji**. Njih čine dela iz oblasti književnosti za decu koja su bila namenjena deci prilikom svog nastajanja, ali i ona koja nisu bila posebno pisana za decu a poseduju osobine koje ih čine prihvatljivim za ovaj uzrast. Primenjuju se dela iz naše i strane literature umetničke ili narodne. Što se tiče žanrova, obuhvaćeni su svi lirski epski i dramski, ali će izbor pojedinih vrsta i primera, odnosno, prevaga jednih žanrova nad drugim, biti uslovljeni mogućnostima dece da ih shvate i dožive, Tako, na primer, od lirskih vrsta dominiraju pesme o deci, životinjama, biljnom svetu — prirodi uopšte, a manje je patriotskih, još maše socijalnih pesama; od epskih vrsta češće se sreću bajke, priče, basne, ali nema romana (sem izuzetno, kada se čitaju deci u nastavcima, npr., A. Popović: *Doživljaji Mačka Čarlija*, A. Egziperi: *Mali princ*, B. Čopić: *Doživljaji Mačka Toše*). Čitanje u nastavcima se obično ne obavlja prilikom usmerenih aktivnosti nego u nekim drugim situacijama, na primer pre ili posle spavanja, nakon boravka na svežem vazduhu, kada se očekuje užina ili odlazak kući i sl. Od dramskih vrsta preovlađuju jednočinke pisane za prikazivanje uz pomoć scenskih lutaka, a manje je dužih dramskih tekstova u kojima uloge izvode deca. Spakako, i ovde ima izuzetaka. Vaspitači ponekad pripremaju i takve predstave najčešće proslavljajući novogodišnje praznike, ili sa decom posećuju pozorište u kome se susreću sa složenijim dramskim strukturama, u sadržinskom i izvođačkom pogledu.

Kao sadržaj usmerene aktivnosti iz književnosti može se javiti:

- jedno književno delo (određena pesma, priča, bajka, basna i sl.);
- jedna književna vrsta (zagonetke, poslovice, uspavanke brzalice, razbrajalice
- više književnih dela povezanih istom temom (na primer pesme o majci, proleću, cveću, o prijateljstvu i sl.)

Književno-umetnički sadržaji pobuđuju, na prvom mestu emotivne i estetske doživljaje dece, zbog čega se moraju birati vodeći računa o recepcijskim sposobnostima dece. Vaspitač, birajući sadržaje, ne gubi iz vida celovitost vaspitno-obrazovnog rada, koja se ostvaruje tematskim

programiranjem. Zato se sadržaj svake usmerene aktivnosti iz književnosti mora postaviti u širi kontekst, pri čemu se obezbeđuje njena povezanost sa aktivnošću kojajoj prethodi i koja joj sledi, vodeći računa i o širem uključivanju sadržaja o kome je reč u nedeljnu i mesečnu temu.

Književno-naučni sadržaji (književnoteorijska, estetička, književno-istorijska problematika) zastupljeni su tek u elementarnom obliku i prilagođeni su mogućnostima poimanja i iskustvu predškolskog deteta. U vrtićima se ovi sadržaji zadržavaju na nivou usvajanja samo pojedinih književno-teorijskih pojmova i njihovom identifikovanju na osnovu nekih elementarnih pokazatelja koje deca mogu prepoznati (na primer, bajka, basna, likovi, poruka, pesma, pisac, čudesno, smešno i sl.). Pojedini književno-teorijski pojmovi se ne uvode pomoću termina i objašnjavanjem, već pojednostavljenom deskripcijom, o čemu će još biti reči.

Od književnog dela i uzrasta dece u vaspitnoj grupi zavisi kojim će **vaspitnim i obrazovnim ciljevima** doprinositi usmerena aktivnost iz književnosti, koje će zadatke u vezi sa njihovim ostvarivanjem imati vaspitač. **Vaspitni ciljevi** se odnose, pre svega, na razvoj dečjih sposobnosti. Slušajući, doživljavajući i razmišljajući o književnom delu u dece se razvija niz sposobnosti značajnih za njihov ukupan razvitak. To su: *receptijske sposobnosti (sposobnost doživljavanja, proživljavanja, saživljavanja, zamišljanja, predočavanja, izmišljanja, domišljanja) kao i saznavne sposobnosti (zapažanje pamćenje zaključivanje, procenjivanje, ocenjivanje i sl.)* (Rosandić 1986, 98-9). Osim toga, ostvarivanjem vaspitnih ciljeva se doprinosi ukupnom razvoju ličnosti, a to, između ostalog znači, upućivanje deteta na stvaranje novog odnosa prema sebi i svetu, izgrađivanje pogleda na svet, kao i uobličavanje socijalnih, moralnih i estetskih kvaliteta dečje ličnosti. U **obrazovne ciljeve** svrstavaju se oni čija je svrha da dete dođe do novih saznanja, pojmova i termina zahvaljujući kojima će moći da doživi i shvati konkretno književno delo, ali i da ih primeni u susretu sa drugim književnim i umetničkim delima kao i svakodnevnom životu. Obrazovni ciljevi se uvek postavljaju u tesnoj vezi sa samom književno-umetničkom strukturom i pojedinim elementima koji je određuju (motiv, pesnička slika, jezik, melodija ritam i sl.). Zahvaljujući njihovom ostvarivanju na aktivnostima iz književnosti se postiže i jedan važan učinak od trajne vrednosti stiče se

književno obrazovanje na elementarnom nivou i počinje negovati književna kultura u razvojnom periodu najprijemčivijem za njeno prihvatanje.

Kao vaspitni i obrazovni ciljevi, koji se, prilikom upoznavanja dece sa književnošću, međusobno prepliću i usklađuju, navode se sledeći opšti ciljevi:

- da se kod dece razvija trajno interesovanje za riznicu ljudske kulture sačuvane u raznim oblicima pisane reči, poeziji, prozi, u prošlosti i sadašnjosti, domaćih i stranih stvaralaca, kao i narodnoj književnosti;
- da se, neguje sposobnost slušanja, razumevanja doživljavanja tumačenja, pamćenja (povezanog sa sopstvenim iskustvom pojavama iz života) uz korišćenje književnih izraza i, uopšte, izražajnih sredstava kojima se služe proza i poezija;
- da se deca osposobljavaju za zapažanje i doživljavanje zvučnosti, ritmičnosti i slikovitosti književnog, posebno, poetskog govora;
- da deca razlikuju glavnog junaka književnog dela, i na elementarnom nivou ocenjuju njegove karakteristike (dobar, vredan, hrabar, pošten, zao i sl.) i vrednuju njegove postupke na osnovu toga, da izražavaju svoj odnos prema njemu, određuju žanr dela (priča, pesma, bajka, basna itd.), kao i da uočavaju neka od izražajnih sredstava kojima se koristio umetnik (karakteristični izrazi, epiteti, poređenja i dr.);
- da se preko književnosti približe deci i ostale umetnosti — pozorišna, filmska, likovna, muzička i dr.;
- da se obogaćuje dečja ličnost i budi smisao za lepo i uzvišeno, oplemenjuje um, neguju emocije, unapređuje sposobnost izražavanja i komunikacije, razvija čovečnost i druge društvene osobine, podstiče radoznalost, mašta i spremnost za avanture duha, proširuju horizonti i htenja;
- da se zahvaljujući odabranoj literaturi i metodičkom postupku deca i sama podstaknu na elementarne oblike govornog stvaralaštva.

Uz navedene ciljeve koji proističu iz vaspitno-obrazovnih mogućnosti upoznavanja dece sa književnim delima treba zauzeti kritičku distancu u odnosu na one koncepcije koje ih izvode iz psihičkih funkcija (npr. razvijanje mašte, mišljenja, pažnje pamćenja i sl.); ili iz obrazovnih sadržaja odgovarajućeg predmeta što je u ovom slučaju maternji jezik i književnost

(npr. razvoj artikulacije glasova, bogaćenje rečnika i rečenice i sl.). Književno delo ne treba tretirati prvenstveno kao izvor znanja, leksikon činjenica i zbirku etičkih uputstava. Polazna tačka svih razmišljanja je dete, njegove životne situacije problemi, potrebe i interesi. Ako nam je osnovni cilj da se dete razvije u ličnost koja će biti autonomna, odgovorna i samostalna, kao i da se u prilog tome razvijaju njegove sposobnosti, znanja i veštine kakvu onda ulogu može imati književnost u razvoju ličnosti deteta? Prvi odgovor na pitanje jeste da je književnost za decu koja je neć odavno postala sastavni deo života dece, izvor modela ličnosti za identifikaciju. Knjiga omogućuje detetu da se bavi sobom i suptilošću ljudskih odnosa, ona mu pruža pomoć da razvije sliku o sebi, ona podstiče i neguje njegove pozitivne emocije usmerene ka drugima, a suočavajući ga sa njegovim negativnim emocijama, upućuje kako da ih prevaziđe, ona ostvaruje deteve želje i njegovu ličnu afirmaciju. Književnost kao umetničko uobličavanje sveta, kao poseban način doživljavanja i izražavanja neguje detetovu osetljivost i ljubav za lepo, ali isto tako razvija u njemu otvorenost za nove doživljaje, podržava njegovu radoznalost za svet koji ga okružuje.

Na činjenici da je književno delo jezička umetnička tvorevina građen je vaspitno-obrazovni cilj koji kritikujemo, a on glasi; jezik književnog dela je model za negovanje kulture govora deteta. Ovde *bitan nesporazum proističe iz stava da se pesnički jezik može naučiti. I jer je, prema mišljenju mnogih, baš taj jezik vrhunski domet kulture izražavanja, to bi i trebalo. A šta je s onim drugim, jezikom svakidašnje komunikacije, koji takođe ima svoju kulturu izražavanja, a njega mogu i moraju naučiti.* (Buinac: 1987. 235)? Mnogo je ispravnije knjigu prevashodno shvatiti kao sredstvo. jezičke komunikacije među ljudima, koje budući da navodi na razmišljanje i izaziva slaganje ili neslaganje, provocira pitanja, navodi na samostalno nalaženje odgovora, objašnjenje i tumačenje, podstiče težnju deteta da svoja shvatanja saopštava i razmenjuje sa vršnjacima i odraslima i da izrazi svoja lična iskustva. Na taj način knjiga razvija kod deteta sposobnost za komunikaciju. Imati razvijenu sposobnost komuniciranja znači znati upotrebljavati jezik. Dakle, dete ne uči jezik (glasove, reči, rečenice), već uči kako da jezik upotrebljava da bi moglo uspešno komunicirati sa drugima, a kroz jezičku praksu, dakle upotrebljavajući jezik, ono će naučiti i pojedine njegove elemente. Svako književno delo stoga treba shvatiti kao jedan model upotrebe govora (a ne

zbir lingvističkih činjenica), ali i kao podsticaj da dete uobliči, transformiše i saopšti svoje ideje, upotrebljavajući jezik.

U metodičkoj literaturi za osnovnu školu se pojavljuje nekoliko modela strukturiranja nastavnog časa kao vaspitnoobrazovne jedinice na kojoj se interpretira književno delo. Za naše potrebe ćemo najpre prikazati model koji preporučuje D. Rosandić (1986, 99) koji se, prema njemu, može primenjivati u interpretaciji bilo kog umetničkog teksta na svim stupnjevima obrazovanja. Ovaj model se sastoji iz osam faza koje su međusobno logički povezane u celovit sistem, a sadržaji postupci u okviru svake etape se prilagođavaju doživljajno-saznajnim mogućnostima dece različitih uzrasta uključujući i predškolski. Etape pomenutog strukturiog molela se nadovezuju po sledećem redosledu:

1. **Doživljajno-saznajna motivacija** (tj. priprema dece za susret sa književnim delom; emocionalno, fantazijsko i misaono „otvaranje” dece za komunikaciju sa književnim delom; stvaranje individualnih doživljaja i sazajnog konteksta za primanje pesničkih poruka)
2. **Najava teksta i njegova lokalizacija** (imsnovanje autora i naslova književnog teksta, a u pojedinim prilikama, njegovo stavljanje u određeni biografski, istorijski ili neki drugi kontekst);
3. **Interpretativno govorenje teksta** (čitanje, pričanje, recitovanje, upotreba snimaka na gramofonskim pločama ili kasetama i sl. kojim treba da se u detetu pobudi doživljaj);
4. **Emocionalno-intelektualna pauza** (koja omogućuje da dete za trenutak ostane nasamo sa svojim doživljajem teksta);
5. **Objavlivanje (izražavanje) doživljaja** (kada dete imenuje emocije koje su ga obuzele nakon saslušanog književnog teksta, izrazi asocijacije koje je razvilo i misli koje su se spontano, u prvi mah pojavile, što će biti polazište za narednu etapu);
6. **Interpretacija** (u okviru ove faze se otkrivaju književno-umetnička značenja teksta i osmišljava doživljaj izazvan u detetu);²⁰

²⁰ Mi ćemo ovu i narednu etapu u interpretaciji književnog dela u predškolskoj ustanovi objediniti i nazvati tumačenje doživljaja književno-umetničkog teksta. Razlozi uvođenja ovog

7. **Sinteza** (faza u okviru koje se značenja, slike, ideje, jezik, poruke, lepote književnog dela do kojih se došlo u toku prethodnih faza, po mogućstvu sintetizuju, pronalazi im se univerzalni smisao iznačenje, naravno, u meri intelektualno-emotivnog horizonta predškolskog deteta); i
8. **Samostalni i stvaralački rad dece** (koji se u predškolskim ustanovama ostvaruje u vidu govornog stvaralaštva, likovnog, muzičkog, plesnog, dramskog izražavanja, inspirisanog i podstaknutog književnim delom).

D. Rosandić smatra da ovaj strukturni model, koji on preporučuje za interpretaciju književnog teksta u školi, baš zbog toga što unutar svake etape uvažava recepcijske sposobnosti dece i posebnost svakog književnog dela ponaosob, jeste ne statička, shematska, već dinamička struktura, kojom se izbegavaju greške šablonskog pristupa književnom tekstu ili zanemarivanja mogućnosti slušalaca. Dakle, kada Rosandićev strukturni model adaptiramo uslovima rada sa predškolskom decom, dobijamo model usmerene aktivnosti na kojoj se interpretacija književnog dela odvija kroz sedam etapa, budući da su etape interpretacije i sinteze spojene u onu koju smo nazvali **tumačenje doživljaja književno-umetičkog teksta**.

Donekle, drugačiji pristup strukturiranju ima Milija Nikolić čije preporuke takođe navodimo, smatrajući da oba načina mogu biti uputna za sačinjavanje odgovarajuće strukture usmerene aktivnosti i književnosti u dečjem vrtiću. On ne daje gotov model sa utvrđenim fazama, već utvrđuje najčešće metodičke radnje koje se primenjuju prilikom interpretacije književnog teksta, dopuštajući da se iz tako stvorenog korpusa svaki put strukturiraju modeli koji će sadržati onoliko metodičkih postupaka koliko je to moguće s obzirom na uzrast dece, osobenosti konkretne književne strukture i postavljene ciljeve i zadatke.

M. Nikolić u svojoj knjizi **Metodika nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti** (1988, 159-60) navodi dvadesetak metodičkih postupaka u proučavanju književnog dela u nastavi. Neki od njih se primenjuju i prilikom približavanja književnog dela predškolskom detetu na usmerenoj aktivnosti.

termina objašnjeni su u posebnom poglavlju, u kome se opširno govori o ovoj stapi interpretacije.

Najvažniji postupci u metodičkom instrumentariju, prilagođenom predškolskom detetu, bi bili:

- podsticanje (motivisanje) deteta za slušanje i doživljavanje književno-umetničkog dela;
- slušanje književnog teksta u doživljajnoj, interpretativnoj i istraživačkoj ulozi;
- tumačenje nepoznatih reči i izraza;
- saopštavanje i proveravanje utisaka, osećanja i misli izazvanih u susretu sa umetničkim delom;
- prepričavanje teksta u analitičko-sintetičkoj funkciji;
- analitičko-sintetički pristup književnom delu (interpretacija, obrada, tumačenje);
- učenje napamet i izražajno kazivanje umetničkog teksta;
- korišćenje filmskih, pozorišnih, radiofonskih, televizijskih i muzičkih adaptacija i interpretacija književno- -umetničkih dela;
- utvrđivanje i proveravanje stečenog znanja o književnom delu;
- obnavljanje znanja o književnom delu;
- oblici rada podstaknuti književno-umetničkim delom koje su deca upoznala

Pomenuti oblici se s obzirom na prirodu dela, uzrast dece i postavljene ciljeveizadatke kombinuju na različite načine, i takođe ne predstavljaju zatvoren sistem. Suprotno tome, uvek postoji mogućnost uključivanja novih oblika rada koji će se sa ovde navedenim preplitati stvarajući nove kombinacije tj. uvek nove metodičke postupke. Ove oblike rada treba, dakle, shvatiti kao metodičke matrice iz čijeg uvek drugačijeg ukrštanja proizilazi mogućnost da se odabere adekvatan pristup u metodičkom smislu. Kako kaže M. Nikolić, od ovih tvoračkih elemenata se može načiniti mnogo različitih modela interpretacije književnog dela. U svakom konkretnom slučaju se kombinuju samo neki elementi, a nikako ne svi (što bi stvorilo glomaznu i teško ostvarivu strukturu usmerene aktivnosti)

Redosled radnji nije čvrsto utvrđen ali se ipak uspostavlja obzirom na *uzročno-posledične tokove u čitalačkoj recepciji i psihologiji učenja* (1988,

160). Na primer, prirodno je da motivacija bude prva etapa u interpretaciji književnog dela; čitanje prethodi tumačenju, posle čega dolazi učenje napamet i izražajno kazivanje i sl.

Po Nikoliću, dve radnje su najznačajnije i nezamenljive izražajna govorna interpretacija i analitičko-sintetička etapa. Ostali oblici rada imaju ulogu da dopune i “podrže” navedena dva oblika. Jedinu razlozi za njihovo praktikovanje su punom vidljivom doprinosu dubljem doživljavanju, boljem shvatanju i kritičkom procenjivanju književno-umetničkog ostvarenja (1988, 161). Budući da se prihvatanje književnog teksta na predškolskom uzrastu prvenstveno temelji na doživljaju, to svi oblici koji doprinose snazi doživljaja moraju delovati pojačano, da bi posle dobre interpretacije, etapa tumačenja doživljaja (koja je najsloženija za dete) mogla uspešno da se ostvari. Svi navedeni metodički postupci u približavanju književnog dela predškolskom detetu se primenjuju na osnovnom, elementarnom nivou koji mora biti primeren recepcijskim sposobnostima deteta. Prihvatanje ponekih oblika rada koji se uspešno primenjuju u školskoj praksi nikako ne treba shvatiti kao pretvaranje vrtića u “malu školu”. Ti oblici rada su u neposrednoj vezi sa metodičkim aspektima interpretacije književnog dela, oni zapravo izvire iz samog dela kao složene i stvaralačke strukture i obezbeđuju logičnost, obuhvatnost, postupnost i sistematičnost u razumevanju te strukture, omogućavajući, u krajnjoj liniji, doživljaj deteta koji se može graditi samo na onim umetničkim sadržajima koje je dete razumelo. A predškolsko dete je ne samo u stanju da shvati jedno književno delo koje je realistično postavljeno, već, i to čak mnogo bolje, i ono koje se odvojilo od stvarnosti i vinulo u prostore nesputane mašte, Dakle, u prihvatanju određenih školskih oblika rada u interpretaciji književnog dela predškolskom detetu ne treba videti nikakav problem.

Novo Vuković *Čitalački afiniteti u raznim fazama djetinjstva*

(preuzeto iz: Novo Vuković, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Podgorica, 2018, str.41-44)

Napominjano je već da djetinjstvo nije koherentan period već da u okviru njega postoji nekoliko relativno autonomnih faza. Dječji psiholozi, međutim, nemaju sasvim usaglašen stav u tom smislu i njihova podjela djetinjstva na faze dosta se razlikuje. Osim toga i granice djetinjstva, a posebno granice tzv. rane mladosti, pokazuju se prilično neuhvatljivim i sklonim ka pomjeranju u oba smjera, zavisno od istorijskih i društveno okolnosti. Nemogućnost preciziranja tih pojmova, kao što smo ranije konstatovali, unosi niz terminoloških i drugih konfuzija, što opet pokušaje segmentacije cijelog perioda o kom je riječ komplikuje. Interesovanje za tu segmentaciju, u ovom slučaju, motivisano je jednim uočljivim i davno konstatovanim paralelizmom između duhovnog razvoja djeteta i njegovih čitalačkih afiniteta. Tog paralelizma moraju biti svjesni svi oni koji prave razne vrste izbora dječjih knjiga (pisci, izdavači prodavci, vaspitači, roditelji itd). To je veoma važan problem od kog često zavisi trajni odnos mladog (a kasnije odraslog) čitaoca prema čitanju. Štaviše, kako primjećuje Jože Pogačnik „otkriće čitaočeve starosti ili saznajnog nivoa čitaoca vodilo je pokušajima da se izradi posebna teorija čitanja (Ch. Buhler. A Rumpf, E. Schliebe-Lippert, A, Beinlich i dr.)”²¹

Djetinjstvo se obično dijeli na tri faze: *predškolsku* (1-7), *školsku* (7-11), *prepubertetsku* (11-14). Tim fazama treba dodati i tzv. *adolescentni period* (14-17). t). period konačnog polnog i emocionalnog sazrijevanja mlade osobe zato što se po čitalačkim afinitetima u dobroj mjeri nadovezuje na prethodni i što uglavnom „pokriva” onu literaturu koju nazivamo omladinskom.

U okviru prve faze postoje dva segmenta. Prvi obuhvata period do treće godine života, odnosno vrijeme kad dijete stiče svijest o vlastitom postojanju i kad nastoji da se što bolje adaptira. Niz psihologa ističe činjenicu da dijete u prvom dijelu tog segmenta voli pjesmu i da na njega snažno utiču ritam i glas. Pri kraju tog segmenta djeca vole slikovnice sa krupnim crtežima

²¹ Jože Pogačnik, *Problemi dječje književnosti – pojam i recepcija*, *Detinjstvo* 2, 1980, 13.

i slikama, koje predstavljaju živim bojama, poznate predmete iz domaćeg ambijenta, životinje i ljude. Ipak, taj segment malo interesovao pisce i izdavače. Drugi segment te faze (3-7) je tzv. predškolsko doba, uzrast koji je u savremenom svijetu često obuhvaćen tzv. predškolskim vaspitanjem, u okviru specijalizovanih institucija (dječjih vrtića). Na psihološkom planu osnovna karakteristika tog uzrasta je spoznaja vlastitog pola i pojava Edipovog kompleksa. U čitalačkom pogledu taj uzrast najviše voli bajku. Potreba za tom književnom vrstom je tolika da taj period čak poneko naziva „periodom bajke““. Osim toga djeca tada vole kraće priče o jednostavnim događajima u krugu porodice, šaljive i ritmične dječje pjesme i sl., posebno kad počnu da idu u vrtić i da se druže sa drugom djecom, da mijenjaju sa njima čitalačka i druga iskustva.

Druga faza (7-11) se na psihološkom planu karakteriše ispoljavanjem pojačane polnosti koja se manifestuje kroz razne frustracije i odbijanja. Bajka je, bar u početku te faze i dalje najomiljenija književna vrsta, ali isto tako i priča o životinjama. Rado se čitaju i priče o drugim zemljama priče egzotičnog sadržaja i literatura koja se bavi samim djetetom. I razne vrste dječjih pjesama interesuju dijete i ono ih u tom periodu dosta nauči napamet. Oko devete godine počinje da slabi interesovanje za bajku i fantastiku; računa se da je to slabljenje vezano za veće obrazovanje djeteta, odnosno za proširivanje kvantuma znanja o prirodi i svijetu.

Treća pubertetska faza (11-14) u pojedinim pokazuje priličnu fazliku u ponašanju između dječaka i djevojčica, što se odražava i na njihovo čitalačko interesovanje. Tzv. *homoerotička faza*, karakteristična za dječake, manifestuje se kao potreba oslobađanja od dominantnog uticaja majke i kao potreba emocionalnog vezivanja za oca. Njima tada imponuju likovi koji predstavljaju apsolutnu muškost Otud privrženost avanturističkoj literaturi i idealizovanom junaku, u kom su se stekle karakteristike tzv. „pravog muškarca“ (hrabrost, odlučnost, fizička snaga itd). Djevojčice u toj fazi više interesuje tzv. ženska literatura – priče o romantičnim avanturama, o prvim ljubavima i sl., odnosno ona literatura koju često nazivamo „ružičastom“. Nažalost, literatura tog tipa često nema potreban umjetnički nivo tako da je cijela ta faza najviše izložena opasnostima od tzv. „šunda“. Treba napomenuti da u toj fazi dječaci pokazuju interesovanje za nove pronalaskе i literaturu o njima, dok djevojčice i dalje sa uživanjem čitaju *bajke i priče o*

životinjama. Interesantno je da je u novije vrijeme zapažena tendencija približavanja čitalačkih interesovanja kod djece suprotnih polova u tom uzrasnom periodu. Činjenica je, takođe, da sve veći broj djece već tada pokazuje težnju da pravi vlastiti izbor i „proboj” ka literaturi odraslih. Međutim, događa se i da ih tada teške knjige obeshrabre i da oni u čitalačkom smislu budu izgubljeni.

Adolescentska faza, kao što je napomenuto, predstavlja period konačnog emocionalnog i polnog sazrijevanja mlade osobe. Čitalačka interesovanja tog perioda su razuđenija i u izvjesnom smislu prefinjenija, a praktično uključuju „u igru” svu tematiku vezanu za aktuelne probleme tog uzrasta: svakodnevni život, emocionalnu sferu, seks itd. Izdavači su najviše atakovali na taj uzrast, stvarajući bezbrojne edicije i biblioteke okrenute njemu.

Kao što se moglo vidjeti, čitalačka interesovanja mladih osjetno se razlikuju od faze do faze, zavisno od njihove intelektualne i biološke zrelosti. Sasvim malo dijete, npr. voli prije svega ono što je u skladu sa njegovim specifičnim doživljajem svijeta koji ga okružuje, uslovljenim dječjom minijaturnošću, a odbacuje ono što se bitno razlikuje od njegovog očekivanja. Treba, dakle, poznavati specifičnu optiku tog svijeta i njegove opcije da bi mi se ponudila knjiga koju voli. „Malo dete”, veli Elizabet Herlok, „voli da mu je knjiga mala, da može njome lako da rukuje i da sadrži lepe slike i kratke priče...”²² Na drugom kraju te lestvice, adolescenti vole onu literaturu koja gravitira svijetu odraslih - i u pogledu tematike i u pogledu složenosti i obima. Između tih krajnjih tačaka smjenjuju se razne faze sa svojim posebnim specifičnostima i afinitetima koje treba poštovati. Izbore koji se obično preporučuju za pojedine faze ne treba shvatati, naravno, kruto i vjerovati u njihovu apsolutnu relevantnost. Oni prije indiciraju problematiku nekog uzrasnog perioda i služe kao globalna orijentacija pri izboru. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da je, bar u kasnijim fazama, svaki izbor u velikoj mjeri duboko individualan. Ipak, cio taj problem se ne smije ni potcjenjivati. U svijetu se pišu opsežne, studiozno pravljene i obično bogato ilustrovane knjige koje imaju za cilj da posluže kao vodiči u svijetu dječje literature i lektire. One ne samo da klasifikuju naslove po pojedinim fazama uzrasta, nego i znalački predstavljaju, u kratkim potezima preporučene knjige,

²² E. Herlok, *Razvoj deteta*, Beograd 6, g., 348.

ukazujući kako na njihovu estetsku dimenziju, tako i na njihovu psihološku prilagođenost označenoj kategoriji čitalaca.²³ Uostalom psiholozi opominju da djetetu u određeno vrijeme treba dati adekvatnu literaturu, u protivnom ono može izgubiti povjerenje, bilo u knjigu, bilo u sebe.

²³ Vidjeti, npr. Rolande Causse, *Guide des meilleurs livres pour enfants*, Calmann - Levy, b.m, 1986.

**III DEO – KNJIŽEVNI TEKSTOVI,
IZBOR**

IZBOR IZ NARODNE KNJIŽEVNOSTI

Za dalja saznanja o ovoj temi, kao i dalje čitanje tekstova iz narodne književnosti konsultovati sledeću literaturu:

1. *Narodna književnost za djecu*, Podgorica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000.
2. *Narodna književnost za djecu: izbor iz književnosti naroda i narodnosti Jugoslavije* (prir. Vukale Đerković, Jovan Čađenović, Boško Odalović,) Titograd, Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, 1990.
3. *Narodna književnost*, Radmila Pešić, Nada Milošević - Đorđević, Beograd, Trebnik, 1997.
4. *Puna tepsija zlatnih kolačića: priručnik narodnog pesništva za decu, vaspitače i učitelje*, prir. Zoja Karanović, Novi Sad, Platoneum, 2005.
5. Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana (2007). „Usmena i autorska bajka u nastavi”. *Unapređivanje nastave srpskog jezika i književnosti*. Zbornik radova. Novi Sad. 36–58.

NARODNE BAJKE

Pepeljuga

Prele đevojke kod goveda oko jedne duboke jame, a dođe nekakav starac bijele brade do pojasa, pa im reče: „Đevojke! čuvajte se vi te jame, jer da koje od vas upadne vreteno u nju, one bi se mati odmah pretvorila u kravu.” Ovo rekavši starac otide, a đevojke onda čudeći se njegovijem riječima prikuče se jami još bliže i stanu se u nju nadvirivati i razgledati je, dok se jednoj, koja je bila najljepša između njih, izmakne vreteno iz ruke i padne u jamu. Kad ona u večer dođe kući, a to joj se mati pretvorila u kravu i stoji pred kućom.

Po tom ona stane ovu kravu goniti na pašu s ostalijem govedima. Poslije nekoga vremena otac se ove đevojke oženi udovicom koja dovede jednu svoju kćer. Maćeha stane odmah mrziti na svoju pastorku osobito za to što je ona bila mnogo ljepša od njezine kćeri: zabranjivala joj je da se umiva, češlja i preoblači, i svakojako je tražila uzroke da je kara i muči. Jednom joj dade ujutru punu torbu kuđelje pa joj rekne: „Ako ovo sve danas ne opredeš i u kokošku ne smotaš, ne idi mi doveče kući, ubiću te.” Đevojka sirota idući za govedima prela je koliko je mogla, a kad na podne goveda poliježu u plandištu, ona videći da se na kuđelji ne poznaje što je oprela, stane plakati.

Kad je vidi ona krava što joj je bila mati đe plače, zapita je što joj je, a ona joj kaže sve redom što je i kako je. Onda krava tješeci je rekne joj da se za to ne brine ni malo: „Ja ću” veli „kuđelju uzimati u usta i žvakati pa će se na moje uho pomoliti žica, a ti je uhvati pa odmah motaj na kokošku.” Tako i učine: krava stave kuđelju u usta uzimati i žvakati a đevojka na uho njezino žicu izvlačiti i motati, i odmah budu gotove.

Kad đevojka u večer maćesi da veliku kokošku, maćeha joj se vrlo začudi, pa joj sjutridan da još više kuđelje, a kad ona i ovo oprede i smota kao i ono prije i uveče donese kokošku gotovu, ona pomisli u sebi da to njoj pomažu njezine drugarice, pa joj treći dan da još više kuđelje, ali kradom pošalje za njom i svoju kćer da gleda ko to njoj pomaže presti i motati. Kad se ova poslana đevojka privuče te vidi kako krava kuđelju uzima i žvaće a pastorka na njezino uho pređu mota, ona se vrati kući i kaže sve materijal svojoj.

Po tom maćeha navali na svoga muža da se krava ona zakolje; muž je iznaprije ženu od toga odvrćao, ali najposlije kad se žena nije šćela okaniti,

pristane i on na to, i kaže joj da će je u taj i u taj dan zaklati. Kad pastorka za to dozna ona stane jednako plakati, a kad je krava zapita za što plače i ona joj kaže sve što je i kako je, reče joj krava: „Muči ti, ne plači, već kad mene zakolju, da ne jedeš od mene mesa, već kosti moje da pokupiš, pa da ih za kućom pod tijem i pod tijem kamenom zakopaš u zemlju, pa kad ti bude kaka nevolja dođi na moj grob i naći ćeš pomoć.”

Kad kravu zakolju i meso joj stanu jesti, đevojka nije šćela okusiti izgovarajući se da nije gladna i da ne može, nego pokupi sve njezine kosti pa ih zakopa đe joj je krava kazala. Đevojci je ovoj bilo ime Mara, ali kako je poslije toga najviše radila i slušala u kući: nosila vodu, gotovila jelo, prala sudove, mela kuću i radila sve ostale kućevne poslove, i kako se tako najviše oko vatre nalazila, prozovu je maćeha i njezina kći pepeljgom.

Jednom u neđelju maćeha opremivši se sa svojom kćeri u crkvu prospe po kući punu kopanju prosa pa reče pastorci: „Ti pepeljugo! ako ovo sve proso ne pokupiš i ručak ne zgotoviš dok mi iz crkve dođemo, ubiću te.” Pošto one otidu u crkvu, đevojka sirota stane plakati govoreći u sebi: „Za ručak mi nije brige, lasno ću ga zgotoviti, ali ko će toliko proso pokupiti!” U tom joj padne na um što joj je krava rekla ako kad bude u nevolji da ide na njezin grob i da će naći pomoć, pa otrči odmah onamo, kad tamo, ali šta da vidi! na grobu stoji velikački sanduk otvoren pun svakojakijeh dragocjenijeh haljina, a na zaklopcu njegovu dva bijela goluba, pa joj reku: „Maro! uzmi iz sanduka haljine koje hoćeš, pa se obuci i idi u crkvu, a mi ćemo proso pokupiti i ostalo sve urediti.”

Ona vesela uzme prve haljine s vrha sve od same svile, pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi sve se, i žensko i muško, začudi njezinoj ljepoti i njezinijem haljinama, a najviše što niko nije znao ko je ona i otkuda je, a osobito joj se začudi i oko na nju baci carski sin koji se onđe desio. Kad bude ispred svršetka leturđije, ona se iz crkve iskrade pa bježi kući, pa svukavši svoje haljine ostavi ih u sanduk, a on se sam zatvori i nestane ga, a ona brže k vatri, kad tamo a to proso pokupljeno, ručak gotov i sve uređeno. Malo postoji, al eto ti joj maćeha sa kćerju svojom iz crkve, i vrlo se začude kad vide sve uređeno pa i proso pokupljeno. Kad bude u drugu neđelju, maćeha se sa svojom kćerju opet spremi u crkvu i na pohodu prospe još više prosa po kući pa kaže pastorci kao i prije: „Ako to sve proso ne pokupiš: i ručak ne zgotoviš i ostalo sve ne urediš dok mi dođemo iz crkve, ubiću te.”

Pošto njih dvije otidu u crkvu, pastorka odmah k materinu grobu, kad tamo, a to sanduk opet otvoren kao i prije i na zaklopcu stoje dva bijela goluba, pa joj reku: „Obuci se ti, Maro, pa idi u crkvu, a mi ćemo proso

pokupiti i ostalo sve urediti.” Onda ona uzme iz sanduka haljine sve od čistoga srebra, pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi joj se opet začudi sve još više nego prije, a carev sin očiju ne smetaše s nje; ali kad bude ispred svršetka leturđije, ona se između naroda nekako ukrade, te bježi kući, pak se brže bolje svuče i haljine ostavi u sanduk, pa k vatri. Kad joj maćeha sa svojom kćerju dođe iz crkve, još većma se začude kad vide proso pokupljeno, ručak gotov i ostalo sve uređeno, i nikako se nijesu mogle dočuditi.

Kad bude u treću neđelju, one se opet spreme u crkvu, pa na pohodu maćeha prospe još više prosa po kući i kaže pastorci kao i prije: „Ako ovo proso sve ne pokupiš, ručak ne zgotoviš i ostalo sve ne urediš dok mi dođemo iz crkve, ubiću te.” Pošto one otidu iz kuće, pastorka odmah k materinu grobu i nađe opet sanduk otvoren i na zaklopcu dva bijela goluba koji joj reku da se obuče i da ide u crkvu a da se ne brine ni za što u kući. Onda ona uzme iz sanduka haljine sve od suha zlata pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi joj se svi začude još većma, a carev je sin bio namislio da je ne pušta kao i prije, već da je čuva da vidi kuda će. Kad bude ispred svršetka leturđije te ona pođe da ide, a carev sin za njom ustopice, i tako ona između naroda provlačeći se i bježeći nekako joj spadne papuča s desne noge, i ona ne imajući kad tražiti je pobjegne bosonoga a carev sin uzme joj papuču. Došavši ona kući svuče se i haljine ostavi u sanduk pa odmah k vatri kao i prije.

Carev sin potom zađe s onom papučom njezinom da je traži po svemu carstvu ogledajući svakoj đevojci papuču na nogu, ali kojoj duga, kojoj kratka, kojoj uska, kojoj široka, ne može ni jednoj da pristane. I tako idući od kuće do kuće dođe i kući njezina oca. Maćeha njezina kad je videla da će carev sin doći i njihovoj kući da traži onu đevojku, ona nju pred kućom sakrije pod korito.

Kad carev sin dođe s papučom i zapita imaju li kaku đevojku u kući, ona mu kaže da imaju i izvede mu svoju kćer. Kad joj papuču on ogleda na nogu, ali joj papuča ne može ni na prste da se navuče; onda carev sin zapita imaju li u kući još kaku đevojku, a ona mu kaže da nemaju više nikake. U tom pijevac skoči na korito pak zapjeva: „Kukurijeku, evo je pod koritom.” Maćeha poviče: „Iš, orao te odnio!” Carev sin čuvši to, potrči brže bolje ka koritu te ga digne, kad tamo, a to pod njim ona ista đevojka što je bila u crkvi i u onijem istijem haljinama u kojijem je treći put bila, samo bez papuče na desnoj nozi. Kad je carev sin ugleda, on se gotovo obeznani od radosti, pa joj brže bolje papuču nazuje na desnu nogu, i videći da joj je ne samo taman na nogu nego da je upravo i onaka kao i ona što joj je na lijevoj nozi, odvede je svome dvoru i oženi se njome.

NARODNE BASNE

Vuk i jagnje

Jednom ogladni vuk i nigde nije mogao za sebe uloviti ručka nego se privuče k jednoj avliji u kojoj su bila zatvorena jagnjad. Ali nikako nije mogao da uskoči nego ih je zvao: – O, jagnjići, moji mladunčići! Tako nam lijepe naše ljubavi, neka dođe jedan od vas da mi izvadi jednu kost što mi je zapala u grlo. Odgovore mu jagnjad: – Mi bismo drage volje da je avlija otvorena, nego idemo zvati čobane da otvore, i oni će ti najbolje i najveštije kost izvaditi.

Bik i zec

Spazi bik zeca gde kao strela beži preko polja, pa mu pozavide na brzini. Kad se jednom sastadoše, reče mu: – Blago tebi kad si tako brz! Ti možeš da umakneš i najopasnijem neprijatelju! Ništa u životu ne bih više želeo nego da sam i sam tako brz. Tada bih mogao da pobegnem od svakog neprijatelja. Nasmija se zec čuvši bika, pa će mu reći: – Luda je tvoja želja, prijatelju! Dao bih ja rado svoju brzinu za tvoje oštre i snažne rogove. Bolje ponosito se boriti s neprijateljem nego celog veka sramno pred njim bežati.

Lisica i gavran

Gavran je našao poveći komad sira i, stojeći na grani drveta, držao je čvrsto sir u kljunu. Lisica to opazi i pošto se privukla drvetu, poče da hvali gavrana.

– Ti si veoma lepa ptica – reče ona – imaš prekrasno perje! Niko na svetu ne bi bio tako savršen kao ti, samo kada bi umeo da pevaš!

Gavranu se nije svidelo da pored tolike svoje lepote ima i neki nedostatak.

Da bi uverio lisicu da ume i da peva, on otvori kljun i zagrakta. Sir mu ispade iz kljuna, lisica zgrabi plen i pobeže.

– E, moj gavrane – mislila je ona – ti imaš glasa i sjaja, ali nemaš pameti.

ŠALJIVE NARODNE PRIČE

Pas i kuća

Pripovedaju kako je pas, skupivši se u klupko na mrazu od zime, rekao da druge zime neće čekati bez kuće, nego da će je odmah graditi kako leto dođe, dodajući još da mu velike kuće ne treba i da će je lasno načiniti, a kad se leti na vrućini izvalio i razbacao sve četiri noge i rep i glavu svako na svoju stranu, onda je rekao: „Ko će meni ovoliku kuću načiniti?” I tako opet ostao čekati zimu bez kuće.

Car i dijete

Šetaše se jednom nekakav car, pa se srete s jednim đetetom i, onako u šali, zapita ga: „Đe ti ides, dijete?” Dijete nešto bilo zlovoljno, pa mu oprcito odgovori: „Ne znam.” Caru bi žao, te zapovjedi da uhvate ono dijete i da ga zatvore u tamnicu, koje odmah sluge učine. Nakon dva-tri dana caru se ražali zašto ono dijete stavi u tamnicu, a opet pomisli: „Ko zna đe je ono hodilo, šta li da uradi.” Pa pođe k đetetu u tamnicu i upita ga: „Zašto mi, dijete, odgovori onomadne da ne znaš đe ideš?” A on caru: „Vidiš i sam da nijesam znao: ko se nadao, ko li je znao da ja idem u tamnicu?”

Zapalio kuću da izgore miši

Imao jedan čovek tikava i drenjina u kući o jeseni, te ih je čuvao za prijatelja kad bi mu u kuću došao. Odnekuda navru miši i jednu mu lubenicu načnu, a napanu na suve drenjine. Kad on to vidi, počne se biti šakama po glavi; ne znajući kako bi miše pohvatao, a još manje kako bi ih iz kuće izagnao, on zaviče: „Čekajte, čekajte, sad ću ja vama pokazati poganski sinovi!” Pa unese u kuću breme slame pa zaždi, a zatvori vrata. Počne kuća u plam goreti, a miši stadoše cijukanje. Domaćin će na to reći: „Ha, ha, tako ću ja vas, da znate kome štetu činite!”

LIRSKE VRSTE I KRATKE NARODNE UMOTVORINE

Uspavanke

San me mori, san me lomi,
Spavala bih ja;
Ali mene sanak neće,
Nego Jova mog;
Čuvaj, sanko, Jova moga,
Čuvao vas Bog!

.....

Sanak ide niz ulicu,
Vodi decu za ručicu,
I dečici govori:
„Spavajte mi, deco mila,
Da se siti naspavate,
Da izjutra podranite,
I majčicu odmenite.”

Razbrajalice

Dva se petla pobiše,
Na petlovo ognjište;
Jedan veli: Iš!
Drugi veli: Da žmuriš!

.....

Stari medo gleda,
traži slatkog meda,
traži zrelu krušku,
da osladi njušku.

.....

Eci peci pec,
ti si mali zec,
a ja mala veverica,
eci peci pec.

.....

Iš, kokote, balabane,
Koj' u kući spiš!
Ne budi mi Jova moga,
Nek mi se naspi.

.....

Jedan, dva, tri, četiri, pet,
šest, sedam, osam, devet, deset,
ko se nije skrio,
magarac je bio.

.....

Iš'o medo u šumicu
izgubio papučicu.
Koje li je boje
to mi reci ti,
ako znadeš brojati;
jedan, dva, tri!

Brzalice

- Na vrh brda vrba mrda.
- Odosmo u kotlokrpa, kad kotlokrp kotle krpi sa svojih devet kotlokrpića, a stara im kotlokrpovka kotlokrpavim kotlima vodu nosi.
- Ide crn trn da odgrize crnom trnu crni vrh.
- Leži kuja žuta, ukraj žuta puta.
- Upletoste li kajiščiće u opančiće?
- Razraste li se oraščić u vrščić?
- Petar plete Petru plot sa tri pruta po tri put. – Brzo pleti Petre, plot sa tri pruta po triput.
- Miš uz pušku, miš niz pušku.
- Četiri čavčića na čunčiću čučeci cijuču.

Zagonetke

Bele koke s neba pale,
Naša vrata zatrpale?
(sneg)

.....

Bije te, a ne vidiš ga?
(vetar)

Usta nema, a ujeda?
(kopriva)

.....

Kućica u gorici na jednoj nožici?
(pečurka)

Poslovice

- Ne veruj sve što čuješ.
- Ne kaži sve što znaš.
- Bez alata nema ni zanata.
- Bolje ikad nego nikad.
- Gvožđe se kuje dok je vruće.
- I sunce prolazi kroz kaljava mesta, ali se ne okalja.
- Nisu krive trave, što koprive žare.

Ređalice

POŠLA KOKA NA PAZAR

Pošla koka na pazar,
Uprljala nožicu.
Dođe ona jednom grmu:
Tari grme ovu nogu!
A grm kaže: Neću!
A pričekaj jedan grme,
Ja ću na te kozu dovest,
Pa će tebe koza brsti.
I dovede jednu kozu
Brsti kozo ovaj grm!
A koza kaže: Neću!
A pričekaj jedna kozo,
Ja ću na te vuka dovest,
Pa će tebe vuk pojest.
I dovede jednog vuka.
Jedi vuče ovu kozu!
A vuk kaže: Neću!
A pričekaj jedan vuče,
Ja ću na te selo dovest,
Pa će tebe selo biti.
I dovede jedno selo.
Bij selo ovog vuka!
A selo kaže: Neću!
A pričekaj jedno selo,
Ja ću na te vatru dovest,
Pa će tebe vatra palit.
I dovede jednu vatru.
Pali vatro ovo selo!
A vatra kaže: Neću!
A pričekaj jedna vatro,
Ja ću na te vodu dovest;

Neka tebe voda gasi.
I dovede jednu vodu.
Gasi vodu ovu vatru!
A voda kaže: Neću!
A pričekaj jedna vodo,
Ja ću na te konja dovest;
Neka tebe konj pije.
I dovede jednog konja.
Pij konju ovu vodu!
A konj kaže: Neću!
A pričekaj jedan konju,
Ja ću na te sedlo dovest;
Neka tebe sedlo tare.
I dovede jedno sedlo.
Tari sedlo ovog konja!
A sedlo kaže: Neću!
A pričekaj jedno sedlo,
Ja ću na te miša dovest;
Neka tebe miš gricka.
I dovede jednog miša.
Grickaj mišu ovo sedlo!
Stade miš sedlo grickat,
strade sedlo konja trt,
stade konj vodu pit,
stade voda vatru gasit,
stade vatra selo palit,
stade selo vuka biti,
stade vuk kozu klati,
stade koza grm brstit,
stade grm nogicu čistit.

Rugalice

Miljuške, piljuške,
Poješ supu s viljuške.

.....

Tancuj, tancuj, Maruška.

Udala se za Miška.

Miško nema novaca,

Da ti kupi konaca,

Da sašiješ bluzu,

Da pokriješ guzu.

Blagoslovi

Ajde arlija, šokarlija,
Puna kuća dečurlija –
U svako ćošence po detence,
A u sredinu, po desetinu.

.....

Podunuo vinja vetar,
Pa izduva vranog konja,
I na konju muško čedo,
I na čelo kita zdravac,
Da je zdravo majki dete,
Kao zdravac u kamenje!

Basme

Bolesni besmo,

Prebolesmo;

U vatri besmo;

Ne izgoresmo.

.....

Sunce zađe za goru, ode plač u vodu;

Voda huči, moje dete muči.

U vodu huk, u moje dete muk!

.....

Da si crven kako jajce,

da si zdrav kako zdravac,

da si čvrst kako dren.

.....

Na noge kuče,

na srce vuče,

na glavu kršče.

Diže se kuče,

udavi vuče.

Lagarije

Sutra nam je neđelja,
Ženićemo međeda.
Guska, patka igrati,
A lisica svirati,
Kurjak barjak nositi,
Na mečki se voziti!

.....

Da vam pevam što istina nije:
Guska vodu iz rešeta pije,
Krmača se na slamu popela,
A pilići krmaču sisaju.

.....

Ćuran babi vodu nosi
U rešetu, na ramenu.
Rešeto se prevalilo,
Pa ćurana zavalilo!

Šaljive pesme

JA SAM ČUDO VIDEO

Puž i vo se tuku,
koze kola vuku,
svinja brke suče,
mačke račun uče,
konj na grani spava,
zec put preorava ,
vuk na drumu prosi,
a mrav bure nosi,
roda žabe služi,
miš se s mačkom druži.

DOSITEJ OBRADOVIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja konsultovati sledeću literaturu:

1. Dositej Obradović, *Basne*, Beograd, Klett, 2022.
2. Dositej Obradović, *Život i priključenja 1*, Novi Sad: Školska knjiga, 2023.
3. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre, 2010.
4. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
5. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.
6. *Encyclopedia Dositheana*, Prir. Nikola Grdinić, Novi Sad, Kulturni centar Vojvodine „Miloš Crnjanski”, 2021.

DVE KOZE

Srele se dve koze na uzanoj stazi. Iznad staze beše stena uspravna kao zid. Ispod njih – duboka provalija. Zamisliše se koze: šta sad da rade? Nisu se mogle okrenuti da bi se vratile odakle su krenule. Zato jedna koza leže i opruži se po zemlji, a druga pažljivo pređe preko nje. Tako obe odoše žive i zdrave svojim putem.

NEPOSLUŠAN MALI MIŠ

Kad mali miš prvi put u životu spazi mačka, upita majku kakva je to stvar. – Ne pitaj, moj sinko, zla i opaka! Zove se mačak. Samo dobro upamti ovo: kad god ga vidiš u kući, ne izlazi iz rupe, da te ne snađe nesreća. – Mačak!

Ta i ime mu je strašno – reče mali miš – a gledaj ga kako mirno stoji, samo se liže i gladi. – Ne veruj mu, velim ti, da te zlo ne snađe. Kad se on nevešt čini, onda ga se najviše čuvaj! Ludi mišić ne može da miruje, izviruje, proviruje, hteo bi ga bolje videti. Kad vide da je od rupe okrenut, on izviri: – Još malčice bliže, da ga bolje vidim. Paf! – mačak na njega šapom. – Ci, ci, ciju! – Ha, ciju – veli mu mati. – Nećeš da slušaš, svrbe te leđa, našao si ko će te češati.

JELEN

Ćorav jelen namisli da pase pokraj mora, zdravim okom na suvo okrenut, od strane morske ne bojeći se ničeg. Slučajno prolazeći tuda, ribari ga ustrela. „Aj, neverno more, reče uzdišući, baš ti li me izdade od koga sam se ja nadao da ce me sačuvati!”

Pouka - nikad niko ne može znati otkuda ga beda i napast mogu snaći. Često izbegnemo velike nevolje, a onde gde mislimo da smo van opasnosti, iznenada i naprasno nađe nas nevolja. Razumno je, dakle, svagda se cuvati.

KOMARAC I VO

Komarac stane volu na rog, pak malo potom reče mu: „Ako sam ti težak, a ti mi kazi, pa ću otići”. „Ti meni težak? Ja te i ne osećam, kao da te i nije na svetu”.

Pouka - ovo je za one koji o sebi odveć visoko misle...

LAV I MAGARAC

Lav i magarac pođu u lov. Magarac svojom vikom poplaši i uzbuni mnogu zivotinju, i ove stanu bežati iz šume. Lav, napadajući ih, nahvata svu silu. Onda magare, ponoseći se, upita lava: „He, sad mi kaži sto ti se čini od mojega glasa?” „Još pitaš”, odgovori lav, „da te ne znam ko si, i ja bih se od tvoje vike uplašio.”

LUKA MILOVANOV GEORGIJEVIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Radovan Mičić, *Luka Milovanov Georgijević*, Novi Sad, Nevkoš, 2000.
2. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre, 2010.
3. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
4. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

NA KNJIŽICU ZA NOVOLJETNI DAR

Dječici mladoj
Igrat se radoj
Rad sam da znadem
Kakvu da dadem
Lutčicu.

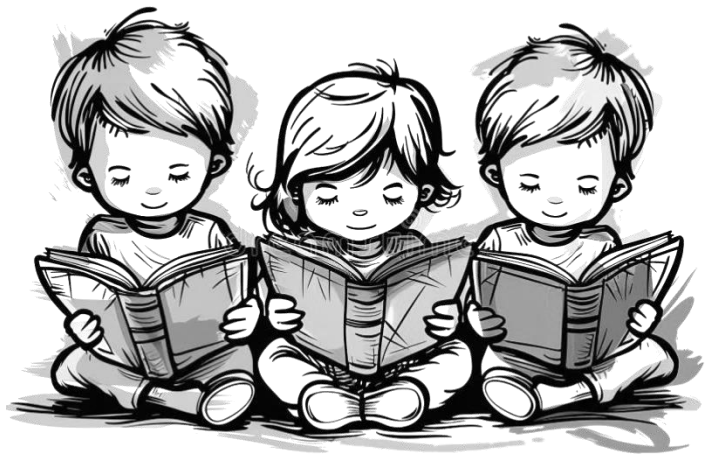
Djetence mlado
Znam da sve rado
Malo što prima
Time da ima
Igricu.

Ptičar ja nisam,
Djeci da bi sam
Lovom u polju
Dobio koju
Ptičicu.

Vodu ne gacam
Mreže ne bacam,
Da im ja ovim
Malu ulovim
Ribicu.

Vrt ja ne gradim.
Cvijeće ne sadim,
Nit' je proljeća
Da im dam cvijeća
Kiticu.

Ha! znam sad šta ću,
Pisati hoću
Djeci malenu,
Lijepu, šarenu
Knjižicu.

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Jovan Jovanović Zmaj, *Zmajeva riznica: pesme za decu*, Beograd, Laguna, 2024.
2. Vasilije Radikić, *Zmajovo pesništvo za decu*, Novi Sad, Zmajeve dečje igre, 2003.
3. Cvijetin Ristanović, *Srpski pjesnici za djecu*, Bjeljina, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1997.
4. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre, 2010.
5. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
6. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

KAKO BI

Kako bi to stajalo
kad bi čovek zreo
najedared seo
na drvena hata —
pa da se klimata?

Kako bi to stajalo
kad bi stari deka
napio se mleka
pa zavijen u jastučak —
prespavao ručak?

Kako bi to stajalo
kad bi mesto đaka
spremala se baka
da u školu pođe —
među decu dođe?

Kako bi to stajalo?
Pogodit' je vrlo lako
stajalo bi isto tako
ko što stoji Kržljaviću Ljubi —
cigara u zubi!

PRJAVE RUKE

Pre i posle jela treba ruke prati,
nemoj da te na to opominje mati.
Prļjavim rukama, zagadi se jelo,
pa se tako bolest unese u telo.

SVET

Ala j' lep
Ovaj svet,
Onde potok,
Ovde cvet;
Tamo njiva,
Ovde sad;
Eno sunce,
Evo hlad!
Tamo Dunav,
Zlata pun,
Onde trava,
Ovde džbun.
Slavuj pesmom
Ljulja lug,
Ja ga slušam imoj drug.

MALI KONJANIK

Điha, điha, četir' noge,
Sve četiri krute! -
Điha, điha,
Mi idemo na daleke pute!

Sedlo mi je od marama,
Uzda od kanapa,
A bič mi je od očina
Prebijena štapa.

Rago jedna, baš si lena,
Zar te nije sram!
Al' kad nećeš ti da skačeš,
Ja ću cupkat sam.

MATERINA MAZA

Ima dete u selu,
Ime mu je Laza,
Al' ga zovu drukčije –
Materina maza.

Kad sva deca ustanu,
On i onda spava,
Kad mu kažu: Ustani!
Njega boli glava.
Kad ustane, ne ume
Da se sam obuče,
Ne sme da se umije,
Ište vode vruće.

Kad ga žulji cipela,
On cipelu tuče,
Tad ga ruka zaboli,
Pa onda jauče.

Kad mu dadu jabuku,
On bi hteo šljiva,
Kad mu pruže pogaču,
Onda bi koljiva.

Kad se malo ogrebe,
Plače i zapeva:
„Jao, jao, pomagaj,
Izić će mi ceva!”

Kad je suvo, zamesi
Blata pa se kalja,
Kad ga mati pokara,
Legne pa se valja.

Kad mu uspu tarane,
On bi jeo riba,
Kad se ribe najede,
Tad ga boli tiba.

Pa zato ga ne zovu
Po imenu: Laza,
Većem jadno, žalosno:
Materina maza!

NEĆE MAČKA DA SE SIGRAMO

Ala je to mačka!
Ceo dan je grdim;
Al' sad mi je došlo
Da se već rasrdim!

Nosim je ovamo,
Nosim je onamo.
Pokažem joj knjigu:
„Hajde da čitamo!”

U knjizi su slike
Ona i ne gleda
„Pa kad nećeš da čitaš,
A ti malo predi!”

Neće ni da prede
(A još kako ume)
Što god rečem čini se
Ko da ne razume.

Ogrnem joj ćebe,
Strese ga sa sebe;
Ja joj pružim lutku,
Ona je ogrebe.

„Ako hoćeš, evo ti
Moj šeširić mali!”
Tek joj metnuh na glavu,
A ona ga svali.

Pa zar vredi takav stvar
Da se s njime družim...
Došlo mi je, bogami
Da je majci tužim!

ŽABA ČITA NOVINE

Sedi žaba sama
na listu lokvanja,
od žarkoga sunca
štitom se zaklanja.

Da novine čita,
to vam slika kaže,
al ne mož da nadje
što joj oči traže.

Znate već o čemu
žabe brigu vode:
hoće li se skoro
odseliti rode.

DESANKA MAKSIMOVIĆ

Za dalja saznanja o ovoj spisateljici, kao i dalje čitanje njenih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Desanka Maksimović, *Bajke*, Beograd, Klett, 2024.
2. Desanka Maksimović, *Zlatni leptir: najlepše pesme za decu*, Beograd, Laguna, 2024.
3. Desanka Maksimović, *Reći ću ti svoju tajnu: izbor iz poezije*, Beograd, Laguna, 2021.
4. Velizar Bošković, *U vedrim prostorima detinjstva – prozno stvaralaštvo za decu Desanke Maksimović*, Beograd, Nova knjiga, 1973.
5. Jovan Ljuštanović, *Brisanje lava: (poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine)*, Novi Sad, Dnevnik, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, 2009.
6. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre, 2010.
7. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
8. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

BLIŽI SE, BLIŽI, LETO

Bliži se, bliži, leto;
u duši već ga slutim.
Pomalja zlatnu kosu
u zrelih njivama žutim.
Zrikavci su mi rekli
koje u putu sretoh:
„Bliži se, bliži leto.”
Bliži se, bliži leto.
Pomalja usne rujne
u bulkama crvenim.
Mirisu livade bujne
i polja i šumarci
koje u putu sretoh:
„Bliži se, bliži leto.”
Bliži se, bliži leto.
Kao sjajna carska kruna,
zlatna mu svjetluca kosa
rumenih svitaca puna.
Svi su mi oni rekli
kad ih u putu sretoh:
„Bliži se, bliži leto.”

SLUŠAJTE

Slušajte ponekad u šumi ptičji
cvrkut,
njihove dožive, njihov krik i cijuk,
učiniće vam se nije pesma ptica,
nego se čuju čekići i pijuk
iz nekih u granju skrivenih kovačnica,
učiniće vam se neki narod sitan
bavi se bezbrojem poslova,
zanata,

i žurno, žurno na gnezdima dalje
majušne za ptice prozore i vrata,
i da viline konjice potkiva,
da reže bakarna krilca bubamari,
da kuje rogove malome jelenku
i gradi mnogo sitnih, metalnih
stvari.

Slušajte ponekad u šumi ptičji
cvrkut!

PRVAK

Petliču pevaču,
sutra me probudi
pre nego što ptice
iz gnezda poskaču,
pre dece i ljudi –
vikni glasom jasnim,
prvi dan u školu
da ti ne zakasnim.
I ti, sunce jarko,
što ranije možeš,
u prozor mi grani,
da pre mene Ivan
i Petar i Marko
sutra ne porani.
I ti, mama, rano,
kako zora svane,
u sobu utrči
i sa mene svuci
brzo pokrivače –
hoću da u školi,
s tablicom u ruci,
budem prvo đaće.

ALEKSANDAR VUČO

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Aleksandar Vučo, *Pet petlića; Hrabri Koča*, Beograd, Bookland, 2002.
2. Jovan Ljuštanović, *Brisanje lava: (poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine)*, Novi Sad, Dnevnik, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, 2009.
3. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre, 2010.
4. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
5. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

PODVIZI DRUŽINE PET PETLIĆA (odlomak)

UZALUD

Uzalud sad ljute tate
Pozivaju advokate,
Zalud trče vatrogasci
I gamižu policajci,
Mnogobrojni ko Kitajci,
Zalud neko iz Zemuna,
Levo, desno, dole, gore,
Pušta svake crne noći,
Punom parom sve do zore,
Jednooke, džinooke
Sjajnooke Reflektore.

Uzalud sad brižne mame
Preturaju sve fijeke,
Slamarice pune slame,
Vešernice, kupatila,
I špajzove, gde salame
Besno vise usred tame.
Uzalud sad kuvarice
Obaraju tešku burad
I nabrekle, pune kace,
A sanjive sobarice
Iz kreveta žurno vade
Pokrivače i madrace.

Zalud tužni baštovani
Ošišaše rosne trave,
Posekoše bajne grane,
Počupaše jorgovane,
I svud gde u vrtu zjapi
Pukotina ili rupa
Promoliše sve do trupa
Zabrinute svoje glave.
Zalud sada jetke tetke,
Ljute kao oštre četke,
Kroz ograde i rešetke
Proturaju žuta lica,
Puna modrih bradavica.
Zalud zure, zalud jure,
Drhtave ko slabe biljke
Liticama Kalmegdana,
I šuščaju pune straha
Kraj redova starih klupa,
Gde igraju deca šaha,
Gde igraju deca piljke,
Gde igraju deca mice.
Zalud lete golubovi,
Prepredeni pismo-noše,
Dresirane rulje pasa
Koji njuše svako čoš, e,
Soko-ptica, avioni,
Tenkovi i luftbaloni...

Sve je zalud, jer petliće
Uhvatiti niko neće.

BRANKO ČOPIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Branko Čopić, *Doživljaji mačka Toše*, Čačak, Pčelica, 2022.
2. Branko Čopić, *Ježeva kućica*, Beograd, Dereta, 2022.
3. Branko Čopić, *Nećeš mi verovati (najbolje pesme, priče i poeme za decu)*, Beograd, Laguna, 2018.
4. Edina Murtić, *Umjetnost pripovijedanja Branka Čopića*, Sarajevo, University Press, 2016.
5. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre, 2010.
6. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
7. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004

DEDA TRIŠIN SAN (odlomak iz *Doživljaja Mačka Toše*)

Potok se Japra pod selom peni,
virova bezbroj stvara,
uvek je nova, nestašna, mlada
i večno - Japra stara:
hrči pod mlinom dedice Triše,
od sunca plava, mokra od kiše.

Svakog je čuda videla Japra
u svom vodenom veku,
hitajuć danju, žureći noću
u Sanu moćnu reku.

Kad bi nam toga kazala pola,
bila bi puna četvora kola.

Negde, na primer na starom gazu
zaglubi turski top,
a nakon toga, stoleća drugog,
upade pijan pop.
Stoleća trećeg, ovoga danas,
tamo su digli, ćupriju za nas.

A juče, kume, šta li se desi,
da zineš odistinski!
Babe će priču o tome mleti
brže nego žrvanj mlinski.
Juče je bila - ne pitaj više -
pijanka slavna mlinara Triše.

Vazdan su Triša i Vinko Lozić
vodili pijani ples,
u staroj krčmi poviše Japre,
nazvanoj "Zemljotres".
Kad Vinko cvrca i Vinko pije
peva se, ogra, skače i bije.

Kod mlina dotle skakuće Žuća,
žalosno mačak frči:
"Čuješ li dedu kako se časti,
a nama trba krči.
Alaj me srce slanini vuće,
samo je deda drži pod ključem."
Kod pete čaše dedica Triša,
pijano bulji oči:
stolica gra, vrte se čaše,
riba iz lonca skoći,
ljulja se zemlja kao da brodi,
kupa se mesec u Japri vodi.

Poskoči deda, prstima pucnu,
vrti se poput tigra:
"U kolo ljudi, drveće, zvezde
počinje svetska igra!
Nek lija uzme za ruku lovca,
neka se s vukom zagri ovca!"

Odlomci iz Ježeve kućice

SLAVNI LOVAC

Po šumi, širom, bez staze, puta
Ježurka Ježić povazdan luta.
Lovom se bavi često ga vide,
s trista kopalja na juriš ide.
I vuk i medo, pa čak i – ovca,
poznaju ježa, slavnoga lovca.
Jastreb ga štuje, vuk mu se sklanja,
zmija ga šarka po svu noć sanja.
Pred njim dan hoda, širi se strava,
njegovim tragom putuje slava.

LIJINO PISMO

Jednoga dana, vidjeli nismo,
Ježić je, kažu, dobio pismo.
Medeno pismo, pričao meca,
stiglo u torbi poštara zeca.
Adresa kratka, slova k'o jaja:
"Za druga Ježa
Na kraju gaja".
U pismu piše:
"Ježurka, brate, sanjam te često i
mislim na te.
Evo ti pišem iz kamenjara guskinim perom.
Divno li šara!
Dođi na ručak u moju logu, požuri samo,
ne žali nogu.
Sa punim loncem i masnim brkom
čekat ću na te, požuri trkom.
Nježno te grli medena lica
i pozdrav šalje lisica Mica"
Jež se veseli: – Na gozbu, veli,
tu šale nema, hajd da se sprema.
Ježurka Ježić lukavo škilji,

pregleda bodlje i svaku šilji.
- Ako bi usput došlo do boja,
nek bude spremna obrana moja.

KOD LIJINE KUĆE

Sunčani krug se u zenit dig'o
kad je Ježurka do lije stig'o.
Pred kućom- logom, kamenog zida,
Ježurka Ježić svoj šešir skida,
klanja se, smješka, kavalir pravi,
biranom frazom lisicu zdravi:
- Dobar dan, lijo, vrlino čista,
klanjam se tebi, sa bodlja trista.
Nek perje pijetla krasi tvoj dom,
kokoš nek sjedi u loncu tvom!
Guskino krilo lepeza tvoja,
a jastuk meki patkica koja.
Živjela vječno u miru, sreći,
nikada lavež ne čula pseći.
I još ti ovo na kraju velim:
ja sam za ručak trbuhom cijelim!
Otpoče ručak čaroban, bajni.
I jež i lija od masti sjajni.
Jelo za jelom samo se niže,
Ježurka često zdravicu diže:
u zdravlje lije i njene kuće,
za pogibiju lovčeva Žuće.
Niže se ručak četverosatni,
zategnu trbuh k'o bubanj ratni.

DUŠAN RADOVIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Dušan Radović, *Kako su postale ružne reči: pesme, priče i drame za decu*, Beograd, Laguna, 2019.
2. Dušan Radović, *Naj pesme za decu (odabrane pesme Dušana Radovića)*, Publik praktikum, Zemun, 2009.
3. Dušan Radović, *Poštovana deco (izabrane pesme)*, Beograd, Laguna, 2021.
4. Jovan Ljuštanović, *Brisanje lava: (poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine)*, Novi Sad, Dnevnik, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, 2009.
5. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre, 2010.
6. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

STRAŠAN LAV

Bio jednom jedan lav...
Kakav lav?
Strašan lav,
narogušen i ljut sav!

Strašno, strašno!

Ne pitajte šta je jeo.
Taj je jeo šta je hteo
- tramvaj ceo
i oblaka jedan deo!

Strašno, strašno!

Išao je na tri noge,
gledao je na tri oka,
slušao je na tri uva...

Strašno, strašno!

Zubi oštri, pogled zao,
on za milost nije znao!

Strašno, strašno!

Dok ga Brana
jednog dana
nije gumom izbrisao.

Strašno, strašno!

DECA VOLE

Deca vole čudne stvari
kao što su odžačari,
kao što su kočničari,
kao što su, kao što su...

Deca vole slatke stvari
kao što su sutlijaši,
kao što su grilijaši,
kao što su, kao što su...

Deca vole smešne reči
kao što su papadaći,
kao što su sumareni,
kao što su, kao što su...

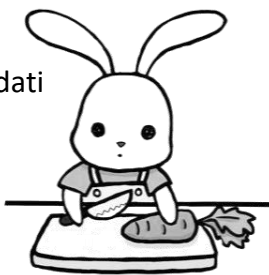
PLAVI ZEC

Tri sam zemlje prelazio,
i tri gore pregazio,
i tri mora preplivao –
dok ga nisam ulovio,
Plavog zeca,
čudnog zeca,
jedinog na svetu.

Ovaj zec
zna da svira,
ovaj zec
zna da plete,
ovaj zec
ručak kuva,
ovaj zec
kuću mete.
Ovaj zec
plesti ume,
ovaj zec
žeti ume,
ovaj zec
šiti, piti
i francuski govoriti
– sve razume!

Plavi zec,
čudni zec,
jedinog na svetu!

Ja ga htedoh vama dati
da vas mije,
da vam šije,
da vam kroji,
da vam broji,
da vam plete,
da vam mete,
da vam kuva,

da vas čuva,
da vam peva,
slike šara
i francuski razgovara.
Plavi zec,
čudni zec,
jedinog na svetu!
Stavih zeca u torbak,
pa požurim svojoj kući.
Al' kad bismo ispred kuće,
stade zečić da šapuće:
– Pusti me, lovče,
hrabri lovče,
da očešljam kosu,
da umijem lice,
da isečem nokte,
da ispravim stas,
da udesim glas.
Nek vide deca
plavog zeca,
čudnog zeca,
jedinog na svetu!
Pustih zeca iz torbaka –
al' se zec ne očešlja,
al' se zec ne umi,
nit iseče nokte,
nit ispravi stas,
nit dotera glas.
Već pobeže, oj nesrećo,
na kraj sveta, oj nevoljo!
Plavi zec,
čudni zec,
jedinog na svetu!

DOBRICA ERIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Dobrica Erić, *Dani rumeni kao trešnje (izabrane pesme)*, Gornji Milanovac, Prima, 2023.
2. Dobrica Erić, *Izabrane pesme*, Beograd, SKZ, 2017.
3. *Slavuj i(li) zmaj: mesto i značaj poezije Dobrice Erića* (zbornik radova sa Okruglog stola na 32. Međunarodnom festivalu humora za decu u Lazarevcu, septembra 2020.), Lazarevac, Biblioteka „Dimitrije Tucović”, 2021.
4. Milutin Đuričković, *Pisci i detinjstvo (prilozi iz književnosti za decu i mlade)*, Čačak, Legenda, 2012.
5. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre, 2010.
6. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
7. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

BALADA O KOKICAMA

Poneo sam iz doline žute
ozarene ranim suncokretom
mnoge plave večeri prosute
kokicama k'o šljivinim cvetom.
Kad se svici zapale u žitu
i reduša testo za hleb natre,
kokali smo kokice u situ
i igrali bosu oko vatre:
Kokajte se, kokice
koga volim, doći će
doneće mi lončiče
i srebrne zvončiče!
Dve - tri zvezde na jablanu zebu
sve dok nam se vatra ne razgori
i kokice ne prsnu po nebu
pod kojim se naša pesma ori.
Večeri su sada nevesele
pa se grejem na tom davnom žaru,
još mirišem te krunice bele
i još čujem onu pesmu staru:
Kokajte se, kokice
koga volim, doći će
doneće mi lončiče
i srebrne zvončiče!
Svi su davno došli i otišli
s vetrovima što tiho pevuje,
a snegovi, prerano naišli
zavejaše sito na dnu duše.
Među onim dragim sitnicama
o kojima čovek često sniva
čuvam i to sito s kokicama
što se bele kao cvet od šljiva.

VAŠAR U TOPOLI

Zvoni, zvoni
zvono na voli:
Hej svi na vašar
u Topoli!
Buljuci naroda, kola i stoke
čim sunce prhne
sa rodnihi grana,
povrvi svetina
sa svih strana.
Drumom, kroz polja
i kroz potoke-
buljuci naroda,
kola i stoke.
Neko vozi
bostana kola,
neko vodi konja il' vola.
Pastiri gone
stada ovaca,
grnčari puna
kola lonaca.
Osmeh, rika, skika,
jeka i dreka,
kulja u varoš
šarena reka...
Vašar
tako je na drumovima.
A u Topoli:
Šta ti duša
želi i voli!
Trepere zastave,
riču goveda.

Prodavci limunade
i suncokreta:
– Navali narode
U red, u red!
Ladno ko led,
slatko ko med!
Brda bostana,
jezera vina.
Tezge prepune
svih poslastica,
igrački, nakita
što divno sija,
i bezbroj drugih drangulija....
Debeli krčmar
pred šatorom stenje:
– Hladno pivo,
Vruće pečenje!
Ljudi jedu,
piju, prolaze
i mast im curi
niz obraze.
Volovi, konji,
krave, telad.
Trgovci sa trbusima
kao burencad.
Rika i vriska,
bleka i dreka.
Preplavi varoš
šarena reka.

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Ljubivoje Ršumović, *Što na umu to na drumu: odabrane pesme za malu i veliku decu*, Čačak, Pčelica, 2024.
2. Ljubivoje Ršumović, *Fazoni i fore*, Beograd, Laguna, 2023.
3. Ljubivoje Ršumović, *Deset ljutih gusara*, Gornji Milanovac, Prima, 2023.
4. Jovan Ljuštanović, *Brisanje lava: (poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine)*, Novi Sad, Dnevnik, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, 2009.
5. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
6. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre, 2010.
7. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

DOMOVINA SE BRANI LEPOTOM

Domovina se brani rekom
I ribom u vodi
I visokom tankom smrekom
Što raste u slobodi

Domovina se brani cvetom
I pčelom na cvetu
Makom i suncokretom
I pticom u letu

Domovina se brani knjigom
I pesmom o nebu
Sestrinom suzom majčinom
brigom
I onim brašnom u hlebu

Domovina se brani lepotom
I čašću i znanjem
Domovina se brani životom
I lepim vaspitanjem.

SMEŠNA PRAŠUMA

U prašumi
U toj zbrci
Nestali su lavu brci

Dok je malo dremao
Dok se za lov spremao
Pre no što je đipio
Neko mu ih zdipio

Kako bruku da sakrije
Ćosavo mu lice
Svima priča da se brije
Kod šašavog brice

Pa mu kao brica
Smako brke s lica

BIO JEDNOM JEDAN VUK

Bio jednom jedan vuk
I bio je zbilja dobar
Miran kao mrtvi muk
Pitom kao neki sobar
Za to niko nije znao
Mislili su da je zao

Imao je divne želje
Divno srce u grudima
Želeo je prijatelje
Među psima i ljudima
Za to niko nije znao
Mislili su da je zao
Voleo je čak i ovce
Pa i one jarce muške
Nije znao ni za lovce
Ni za zamke ni za puške
Za to niko nije znao
Mislili su da je zao

Pošao je da im kaže
Da ne može tako više
Videše ga neke straže
Opališe i ubiše
Nikom nije bilo žao
Mislili su da je zao

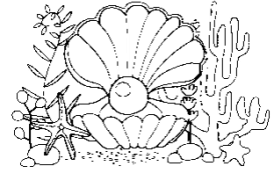
GROZDANA OLUJIĆ

Za dalja saznanja o ovoj spisateljici, kao i dalje čitanje njenih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Grozdana Olujić, *Patuljkov venac i druge bajke*, Čačak, Pčelica, 2022.
2. Grozdana Olujić, *Sabrane bajke*, Beograd, SKZ, 2021.
3. Grozdana Olujić, *Sabrane bajke 2*, Beograd, SKZ, 2021.
4. Strahinja Polić, *O putevima kojima protiče priča: književno delo Grozdane Olujić*, Beograd, SKZ, 2022.
5. *Buntovnici i sanjari: književno delo Grozdane Olujić: zbornik radova*, Beograd, Učiteljski fakultet, 2010.
6. Miomir Milinković, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Novi Sad, Međunarodni centar književnosti za decu Zmajevе dečje igre, 2010.
7. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, Sombor, Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, 2023.
8. Slavoljub Obradović, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.

SEDEFNA RUŽA

Duboko na dnu mora, gde zraci sunca stižu tek u podne, živela je školjka lepotica, zvana Sedefna ruža, rasla i samoj sebi šaputala: — Da mi je izaći na svetlost dana, da mi je videti sunce i cveće, osetiti dah vetra!

— Svetlije je na površini mora, pevaju i lete ptice šarenih krila. Šta da se o ostalim čudima kaže? — riba koja je govorila o sjaju Gornjeg sveta tu bi, najčešće, gubila dah. Kako i ne bi? Jednom su je ribari izvukli na površinu mora, ali samo što je u okrugle oči upila sjaj sunca, a nečija ju je ruka zgrabila i vratila u vodu. Ko zna šta bi sve videla da je napolju ostala malo duže? Na tu pomisao oči ribice postajale bi velike i zamišljene. Ali, uzalud je obilazila oko čamaca, uzalud ulazila u mreže! Prevelika su bila okca mreže. Riba je propadala kroz njih i opet dospevala u staro, dosadno društvo riba i rakova.

Sedefna ruža slušala ju je otvorenih usta. U njenoj glavi rojile su se slike Gornjeg sveta. Šta je iskrenje morskoga dna prema njegovom sjaju? Šta cvetovi korala prema cvetovima jasmina? U razmišljanju o bljesku Gornjeg sveta sjaj njenog sveta potamne: zamrže Sedefna ruža kruženje riba u prozračnoj plavoj vodi. Dosadno joj postade lelujanje meduza; smešno saplitanje rakova po pesku. Čega ima čudesnog u rađanju nove zvezde iz jednog njenog otkinutog kraka? Milionima godina rastu korali, puze rakovi, njiše se koralna grana srasla uz stenu. Čitavu večnost šume talasi, pa šta?

Sedefna ruža saže glavu i zagleda se u pesak preko kojeg su klizile senke ribljih jata, a na steni, ne većoj od pedlja, pevušila koralna grana. Mogla bi s njom da popriča: možda zna nešto o oblacima, o cveću? Možda je nekada bila u gornjem svetu? Možda zna put k njemu? Lako je ribama: plivajući stižu do površine! Ali, tek što udahnu kaplju vazduha i povratak je neizbežan. Grana, sigurno, zna neki pametniji put! Sedefna ruža nakloni se koralnoj grani, rešena da je upita za savet i od nje zatraži pomoć.

— Vi ste mudri i dugo živite — reče Sedefna ruža — znate li kako se do Gornjeg sveta stiže?

— Naravno, kad sam već u Gornjem svetu! — odvrati koralna grana misleći na sebe i svoju stenu. Neki drugi svet ,nije je zanimao. Odlasci? Putovanja? Koješta! Baš je neozbiljna Sedefna ruža u svojoj čežnji da se odvoji od dna i krene ka suncu i oblacima. Mora se znati svoje mesto i ne odlaziti s njega! Koralna grana seti se koja je, takođe sanjala da ode u Gornji svet. Toliko je o tome mislila da se jednoga dana otkinula od dna i s talasima krenula u visinu. Šta je s njom dalje bilo ni rak-samac ne zna da kaže, iako

svake večeri izlazi na obalu. Koralna grana nestrpljivo odmahnu glavom. Za onoga ko ima svoju stenu nije razmišljanje o odlasku u nepoznato. Neka se smiri Sedefna ruža. Od prevelikog razmišljanja školjke i korali gube boju, a ništa se njime ne postiže. Koralna grana se pripi uz stenu i učuta.

Sedefnoj ruži nije ostalo ništa drugo do da potraži novog sagovornika. Ali, ni riba-ugor nije imala bolje mišljenje o Gornjem svetu. Za ribe taj svet počinje u mreži, a završava se u tiganju. Kako bi i mogla Sedefna ruža to da shvati? Meso joj je odvratno i ljudi ga ne cene baš previše. U Gornjem svetu ugor je cenjen, ali biti cenjen tamo gore nije naročita sreća za ribe. Neka ga više ništa ne pita! Ljutito mašući repom riba se izgubi iza stene, a Sedefna ruža se obrati meduzama. Ali, meduze nisu imale ni volje, ni vremena za priče o Gornjem svetu. Onako, kako ga one vide sunce je velika mutnožuta kugla koja uveče pocrveni i pada u talase. Ta kugla se ne jede, ne možeš je obuhvatiti pipcima, ničemu ne koristi. Zašto bi one razmišljale o njoj? Najstarija meduza, zvana Brkati orkan, srdito raširi velove i otpliva za jatom riba, dobacujući Sedefnoj ruži kako je najpametnije da izbriše u sebi i samu pomisao na Gornji svet.

Bilo je to poslednje što je Sedefna ruža bila u stanju da učini! Šarajući peskovito dno zruci sunca zaplitali su se u morske trave i činili ih lelujavim i prozračnim. Kao srebrne strele letela su jata riba. Ribica nije prestajala da priča o oblacima koji plove visokim, plavim nebom, o cveću rumenijem od korala i vetru koji u šupljinama stena stvara prigušene, nežne glasove. A onda tu su i ruže!

Sedefnoj ruži tako se otkri da postoji cveće koje zovu ružama; cveće belo i žuto, ljubičasto i crveno. Sada tek nije mogla da čeka. Zašto da čeka? Dokle? U nestrpljenju da što pre krene u čuda Gornjeg sveta, Sedefnoj ruži postade mrzak svet morskog dna. Odvratnim joj se učini čak i slatki šum mora. Šta su talasi prema vetru? Šta šum mora prema pesmi trava i ptica?

Kao nož prolazila je čežnja srcem Sedefne ruže. Oštar i dugotrajan je bio bol. Neko drugi bi mu, možda i podlegao. Sedefna ruža se skupi i zaplaka u sebi. Zatim oseti kako tuga, kao plima, plavi čitavo njeno biće i zgušnjava se u blistavu, čvrstu kap.

Nije se više micala. Nije otvarala usta. Zajedno s čežnjom raslo je u njoj zrno bisera. Sedefna ruža polako počeo da zaboravlja Gornji svet. Čak su je i priče ribe zamarale. Bile su to stalno iste priče! Riba je u njima postajala sve značajnija, a Gornji svet sve beznačajniji i bleđi. Ugojivši se, riba je jedva dospela do površine vode. Sada se i njoj, kao meduzama, činilo da sunce i nije ništa drugo do mutni, žuti krug. Sada je i nju sve više privlačila senovitost

morskog dna. Čežnja Sedefne ruže za Gornjim svetom izgledala joj je kao siguran znak nekakvog malog ludila. U pravu je koralna grana što na to tako gleda! Ribica je sve ređe dolazila Sedefnoj ruži. Sedefna ruža ju je sve ređe zvala k sebi. Nije joj više bilo ni do Gornjega, ni do Donjega sveta. Ona je tražila i nalazila svet u sebi

A zrno bisera raslo je i krupnjalo. Ljeskalo se i zračilo kao nekakvo malo sunce. Sedefna ruža obavi ga svojim laticama, ljubomorno ga čuvajući od svih. Bilo je to njeno posebno malo čudo i nije želela da ga deli sa drugima, niti je više pomišljala na odlazak iz uvale. Kako su smešne ribe sa svojim raspravama o tome koja je najlepša! Još smešniji je Savet kornjača koji raspravlja to pitanje. Ona zna da je malo sunce skriveno u njoj lepše od svih. Ali, šta se to drugih tiče?

Potajna gordost Sedefne ruže podavala je zrnu bisera sve blještavije i raskošnije boje. Ono sada u sebi nije nosilo samo nežni sjaj Meseca, bljesak Sunca, već i prelivanje nebeske duge. Duboko, na dnu mora gde zraci stižu tek u podne, Sedefna ruža steče svoj mir. Mogla je tako da živi godinu, sto godina, čitavu večnost. Niko joj više nije bio neophodan. Nikoga nije tražila. Skoro i zaboravi na priče o cveću i oblacima, kad senka nečijeg tamnog tela sunu kroz vodu, nečija je ruka zgrabi, otrže s dna i ponose u visine.

Je li prošao trenutak? Ili je čitavu večnost putovala? Nije mogla da odredi, kad se, najednom, razmače voda i Sedefna ruža zatvori oči od prejake svetlosti sunca.

– Kako je krupna! — ču nečiji uzvik i otvori oči. Oj, čuda čudesnoga! Kao zlatna vrteška okretalo je Sunce nebo, gonili se oblaci lakši od morske pene, rastao slani dah mora i slatki miris ruzmarinovog cveta. Kako je sve blještalo sve treptalo blistavije i nežnije no što je riba zapamtila! Sedefnoj ruži stade dah. Ali, nije bilo vremena za divljenje Gornjem svetu: nečija ruka grubo ju je držala, čupala joj utrobu i raskidala pluća. Tako i do skrivenog Ružinog blaga dođe.

– Gle, biser! Lepotan! — uzviknu čovek, dok su dva tuđa prsta dizala uvis tajnu Sedefne ruže, a nečiji uzbuđeni glasovi zujali su joj oko ušiju. Jedva je poslednjim pogledom uspela da obuhvati sjaj svoga malog sunca, a već joj se u ispražnjenu ljušturu uvuče slani morski vetar. Ribar odnese zrno bisera, a jedan dečak uze bačenu školjku, očisti je od peska i prinese uhu.

Je li to što je čuo bio šum talasa? Priča o životu pod morem? Dečak nežno pogladi Sedefnu ružu, sakri je pod košulju i potrča kući.

Čitavu noć, zatim, držao ju je prislonjenu uz uho. Čitavu noć lutala je nebom biserna kugla Meseca. Dečaku se činilo da u šumu školjke sluša šum

mora. Sedefna ruža je verovala da to nebom luta oteta njena tajna. Više, sve više penjao se Mesec. Nežno, sve nežnije šumela je školjka. A ujutro, sunce provire kroz prozor i vide kako naslonjeni jedno na drugo spavaju dečak i školjka. Iza sklopljenih očiju plovio im je sjaj bisernoga zrna.

More je bilo daleko i tiho. Samo su se u uvalici stanovnici morskoga dna komešali pitajući se gde je Sedefna ruža, dok je u izlogu najskuplje prodavnice grada blistalo zrno bisera. Ljudi su jatimice hrlili da ga vide, ali su samo jedan dečak i jedan pesnik znali da to u izlogu, u stvari blješti jedna čežnja.

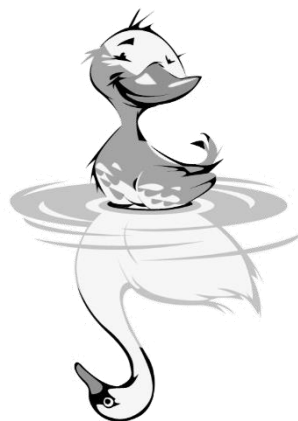
HANS KRISTIJAN ANDERSEN

Za dalja saznanja o ovom piscu, kao i dalje čitanje njegovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Hans Kristijan Andersen, *Bajke*, Beograd, Marso, 2013.
2. Hans Kristijan Andersen, *Ružno pače* (izbor Andersenovih bajki), Novi Sad, Riznica lepih reči, 2012.
3. Milutin Đuričković, *Pisci i detinjstvo (prilozi iz književnosti za decu i mlade)*, Čačak, Legenda, 2012.
4. Miomir Milinković, *Strani pisci za decu i mlade*, Čačak, Legenda, 2006.

RUŽNO PAČE

Divno je bilo u polju. Leto, pa žito požutelo, zob pozelenela, seno u plastove zdenuto po zelenim livadama, a roda na dugim crvenim nogama korača i priča nešto egipatski, jer je taj jezik naučila od svoje majke. Oko polja i livada bile su velike šume, a u šumama duboka jezera. Da, zaista bilo je divno u polju. Usred sunčanog sjaja ležalo je jedno staro poljsko dobro, okruženo dubokim kanalima. Sa zidova spuštale su se do vode vreže s velikim liščem, toliko velikim, da su mala deca ispod najvećih mogla da stoje uspravno. Gusto je bilo zelenilo i divlje kao u najvećoj šumi, a tu je baš jedna patka ležala na gnezdu. Htela je da izleže pačice, ali već je skoro izgubila volju, jer je to tako dugo trajalo i retko joj je ko dolazio u posete. Ostale patke više su volele da se brčkaju po kanalima nego da ispod lišća sede i razgovaraju s njom.

Najzad su jaja počela da prskaju jedno za drugim: „Pip! pip” čulo se; oživela su sva jaja i jedna glava javljala se za drugom. „Pap! pap!” rekla je patka, pa su se onda svi digli, kako su znali i umeli, i stali da izviruju na sve strane ispod zelenog lišća, a majka ih je puštala da gledaju koliko hoće, jer je zeleno zdravo za oči. „Ala je svet veliki!” kazali su mališani, jer sad su, razume se, imali mnogo više mesta nego kada su sedeli u jajima. „Nemojte misliti da je to ceo svet,” rekla je majka. „Svet se pruža daleko čak na drugu stranu vrta, sve do popine njive! Ali donde ni ja nisam nikad bila! — Jeste li svi već izišli? – i ona se diže. „Ne, niste još svi. Veliko jaje još je zatvoreno. Koliko će to trajati? Još malo pa neću moći više da izdržim!” i ona opet sede na jaje.

„No, kako je?” upita stara patka koja dođe da učini posetu. „Dugo traje sa ovim jednim jajetom!” rekla je ona druga. „Nikako neće da se otvori! Ali da vidiš samo one ostale! To su tako slatki pačići kakve u životu nisam videla! Svi liče na oca, onu dangubu koja ne dolazi čak ni da me obiđe. „Pusti me da vidim to jaje koje neće da se otvori,” kazala je stara. „Da nije slučajno ćureće! Tako su mene jednom prevarili, pa sam imala muke i nevolje s tim dečkom. Jer oni se strašno plaše vode. Ma, veruj mi, nikako nisam mogla da ga u vodu nateram. Vikala sam i grdila, ali ništa nije pomagalo! Pusti me da vidim to jaje! Da, zaista! To je ćureće jaje! Ostavi ga u gnezdu, a ostale mališane uči da plivaju!” „Još ću malo da posedim!” rekla je patka. „Toliko sam ležala pa ću još malo” „Kako hoćeš,” odgovorila je stara patka i odgegala.

Puče najzad i veliko jaje. „Pip, pip!” kazao je mališan i ispao napolje; ali što je bio veliki i nakazan! Patka ga pogleda: „Pa to je užasno veliko stvorenje!” kazala je ona. „Nijedno od ostale dece ne izgleda ovako. Da nije to ipak bilo neko ćureće jaje? O, lako ćemo to saznati! U vodu mora ovaj, pa makar ga ja sama odgurala!”

Sutradan bilo je divno vreme. Sunce je tako lepo sijalo. Majka patka sišla je tada sa celom porodicom do kanala: pljus, skočila je u vodu. „Pat, pat!” kazala je ona, a jedno pače za drugim bućkalo je u vodu. Voda im se zatvarala nad glavom, ali su se oni opet brzo pojavljivali gore i prekrasno plivali; noge su prosto same od sebe radile u vodi, i svi su ušli, čak je i ružno sivo pače plivalo s njima.

„Ne, ovo nije ćure!” rekla je patka. „Pogledaj samo kako vešto maše nogama i kako se uspravno drži! To je moje rođeno dete! Nije, istina, najlepše, kad ga malo bolje pogledam, ali šta da se radi. Pat, pat, hodite sa mnom, ja ću vas voditi u svet i predstavicu vas ostalim patkama, ali se držite blizu mene da vas niko ne napadne i čuvajte se mačaka!”

I tako su stigli do dvorišta u kome su živеле patke. Vladala je tu grozna graja. Jer dve porodice svađale su se baš oko ostataka jedne jegulje, koju je na kraju ipak dobila mačka. „Vidite, deco, tako vam je to u svetu,” uzdahnula je majka patka i obrisala kljun; jer i njoj se jela jegulja. „Dobro se samo držite na nogama,” kazala je ona „priberite se i poklonite se pred onom starom patkom! Ona je najotmenija od svih — ona je od španske krvi, otuda njeni otmeni maniri i, vidite, ona ima crvenu kožicu na nogama, to je nešto naročito lepo i najveće odlikovanje koje može dobiti jedna patka; to znači da je treba paziti, da je moraju poštovati i životinje i ljudi! — Ne skupljajte noge! Dobro vaspitano pače širi noge daleko jednu od druge, baš kao otac i majka! Tako vidite! Poklonite se sada savijajući vrat i kažite: pat!” Tako su i uradili. A ostale patke okolo gledale su ih, i rekle sasvim glasno: „Gledaj, gledaj i ovo smo jato morali još da steknemo, kao da mi nemamo dovoljno pačića. I, fuj, ala jedno pače izgleda nakazno! Nećemo ga trpeti u svome društvu!” I odmah polete jedna patka, pa ugrize siroto pače za vrat. „Ostavi ga na miru!” kazala je majka. „Ono nikome ništa našao nije učinilo.” „Da, ali tako je veliko i neobično. Zato moramo da ga grizemo.”

„Lepa su deca koju ima ova majka,” izjavila je stara patka sa crvenim kožicama na nogama. Sva su lepa osim jednog, koje joj nije pošlo za rukom! Želela bih da ga ubije”

„To ne ide, vaša milosti,” kazala je majka. „Mada nije lepo, ono je tako dobro dete i tako dobro pliva kao sva ostala, možda još malo bolje. Nadam

se da će biti lepše kad poraste ili će se vremenom možda smanjiti. Toliko je dugo sedelo u jajetu, pa zato ne izgleda baš najbolje!" I pri tom je češkala pače po vratu i milovala ga kljunom od glave do repa. „A osim toga, ovo je "mali patak, „dodala je ona," pa i ne mari toliko što nije lep. Nadam se da će biti snažan, pa će se nekako probiti kroz svet" „Ostali su pačići slatki," rekla je stara. „Ponašajte se kao da ste kod svoje kuće. A ako nađete kakvu jeguljinu glavu, možete mi je doneti." I onda su se svi osećali kao kod svoje kuće. Ali siroto mlado pače, koje se poslednje izgledalo iz jajeta i izgledalo onako ružno, svi su grizli, tukli i zadirkivali, i patke, i kokoške i ostala živina.

„Tako je veliko!" svi su govorili. A ćuran koji je s mamuzama došao na svet pa verovao zato da je car, širio se kao lađa s punim jedrima, prilazio pravo pačetu, pa se pućio, dok sav ne pocrveni. Siroto pače nije znalo kuda da ide, kuda da se skloni. Žalilo je mnogošto izgleda tako ružno i što služi na podsmeh svoj živini. Tako je prošao prvi dan, a posle je bilo još gore. Svi su gonili jedno pače. Čak i braća i sestre bili su zli prema njemu i govorili: „Mačka te odnela, ti nakazni stvore!" A majka bi kazala: „Ah, da te moje oči ne vide!" I patke su ga grizle i kokoške su ga ključale, a devojka koja je živini donosila hranu, gurnula ga je nogama.

Pobeglo je jedno pače i odletelo preko ograde. Male ptice u žbunju trgle su se uplašene. „To je zato što sam ovako ružan!" mislio je mali patak, pa zatvorio oči i bežao još dalje. Dospeo je tako jednoga dana do velike bare gde su stanovale divlje patke. Ležao je tu cele noći i bio tako umoran i tužan. Sutradan, digle su se divlje patke i pogledale novoga druga. „Ko si ti?" upitale su ga one. A mali patak okretao se na sve strane i pozdravljao, što je bolje mogao. „Ala si ti strašno ružan," kazale su divlje patke. „Uostalom, nama je to svejedno, samo ako se ne orodiš s našom porodicom!"

Jedno pače! Ono nije ni mislilo na ženidbu, htelo je samo da mu dozvole da leži u ritu i da pije malo vode iz bare. Ležalo je tako dva puna dana. Trećeg dana pojavile se dve divlje guske ili tačnije dva divlja gusana. Izgledali su se nedavno iz jajeta, a pravili se kao da sve znaju. „Slušaj, družo," kazali su oni, „ti si tako ružan, ali se nama ipak sviđaš. Hoćeš li s nama da pođeš i da budeš ptica selica? Nedaleko odavde na jednoj bari ima nekoliko divnih, slatkih divljih pataka, tako lepih gospođica kakve davno nisu gakale. Možda ćeš imati kod njih uspeha, ma koliko bio ružan!" Pif, paf! odjeknulo je u tom času i obe divlje guske ležale su mrtve u trsci, a voda se obojila crveno. Pif, paf! odjeknulo je opet, a čitava jata divljih gusaka poleteše iz trske i onda su se ponovo čuli pucnji. Bio je to veliki lov. Lovci su ležali oko bare, a neki sedeli na drveću koje se prostiralo nad ovom močvarom; plavi dim lebdeo je kao

oblak oko tamnoga drveća i spuštao se na vodu; kroz trsku su gazili lovački psi, klač, klač; trska i rogoz talasaše se na sve strane; beše to užas za siroto pače! Okrenulo je glavu da je gurne pod krilo, a u tom času stvorio se pred njim jedan grozan, veliki pas, kome je jezik visio iz njuške a oči sevale grozno; raširio je čeljust baš na naše pače, pokazao oštre zube i — klač, klač, otišao dalje ne dirnuvši ga. „E, hvala Bogu,“ uzdahnulo je pače. Toliko sam ružno da ni pas nije hteo da me pojede.“ Ostalo je onda da tiho leži, a kiša pušćanih zrna svirala je kroz trsku, pucanj odjekivao za pucnjem. Stišalo se tek dockan predveče. Jadno pače nije se usuđivalo ni da ustane. Čekalo je još nekoliko časova, pa se onda osvrnulo na sve strane i požurilo što dalje od ove bare i što brže; trčalo je preko polja i livada, a duvao je takav vetar da se jedva moglo micati.

U pozno večer stiglo je pače do jedne sirotinjske seljačke kućice. Izgledala je toliko trošna, da ni samo pače nije znalo na koju će stranu kuća pasti, te je zastalo zbog toga. Vetar je tako besneo oko sirotog pačeta da je ono moralo da sedne na rep, kako bi se moglo odupreti. Bivalo je sve gore i gore. Primetilo je tada pače da su vrata ispala iz jedne šarke i visila tako koso da je ono moglo kroz taj otvor da se provuče u sobu. To je i učinilo. Tu je živela jedna baba sa svojim mačkom i kokoškom. Mačak, koga je nazivala sinom, umeo je da pravi grbu i prede, ali samo onda kada ga baba miluje. Kokoška je imala sasvim kratke noge pa ju je zato baba zvala Kratkonoga Gega. Nosila je lepa jaja i baba je volela nju kao rođeno dete. Izjutra primetiše odmah novoga gosta. Mačak stade da mauče a kokoška da kokodače. „Šta je?“ upita baba i pogleda po sobi. Ali ona nije videla dobro, pa joj se uči- ni da je mlado pače neka debela patka koja se izgubila. „Pa ovo je sjajan lov!“ kazala je ona. „Imaću sada i pačijih jaja, samo ako ovo nije neki patak. Videćemo brzo!“ I tako je pače držano na probi tri nedelje dana, ali ne snese nijednog jajeta. A mačak je bio gospodar u kući, i kokoška gospođa. Zato su uvek govorili: „Mi i ostali svet!“ Mislili su da su oni polovina sveta i to ona bolja. Patka je verovala da neko može imati i drukčije mišljenje, ali kokoška to nije trpela. „Umeš li da nosiš jaja?“ pitala je ona. „Ne.“ „Onda ne otvaraj kljun!“ A mačak je pitao: „Umeš li da praviš grbu i da predeš?“ „Ne.“ „E, onda ne smeš da se mešaš u razgovor, kad razgovaraju pametni ljudi.“ I pače je tužno sedelo u uglu. Pade mu tako na pamet da misli o svežem vazduhu u šumi. Požele mnogo da pliva po vodi i ne mogaše da prećuti nego saopšti tu želju kokoški. „Šta od tebe čovek neće čuti!“ kazala je kokoška. „Nemaš nikakva posla, pa izmišljaš takve gluposti! Nosi jaja ili predi, pa ćeš zaboraviti takve stvari.“ „Ali tako je divno plivati po vodi!“ reklo je pače. „Divno je

zagnjuriti se u vodu, a voda se onda zatvori nad glavom, pa se do dna može gnjurati.” „I to mi je neko zadovoljstvo,” rekla je kokoška. „Ti si poludeo, kako mi se čini. Pitaj mačka, — on je najpametniji čovek koga ja poznajem, — da li bi on želeo da pliva po vodi ili da se gnjura, a o sebi i da ne govorim. Pitaj čak i našu staru gospođu, koja je pametnija nego iko na svetu; misliš ti da bi ona volela da pliva po vodi i da joj se voda nad glavom zatvori?” „Vi me ne razumete,” reklo je ružno pače. „Koješta! Ako te mi ne razumemo, ko će te onda razumeti? Ne misliš, valjda, da si pametniji nego mačak i stara gospođa, a o sebi i da ne govorim. Nemoj da si tako uobraženo, dete moje. Zar nisi u toploj sobi i zar nemaš okolinu od koje se mnogo čemu možeš naučiti? Ali ti si glupan i čovek gubi samo vreme, kad se bakće s tobom. Meni možeš verovati, ja ti mislim dobro, zato ti kažem neprijatne stvari, a po tome uvek treba da poznaš svoje drage prijatelje! Potrudi se malo, pa nauči da praviš grbu ili da predeš.” „Čini mi se da ću otići u svet!” reklo je pače. „Idi onda!” odgovorila je kokoška.

I tako je ružno pače otišlo. Plivao je po vodi i gnjurao se, ali sve su ga životinje izbegavale zbog njegove ružnoće. Došla je tako jesen. Lišće po šumama požutelo je i pocrvenelo, vetar ga je dohvatio i igrao se njim, a gore u vazduhu bilo je hladno. Oblaci su visili teški, puni grada i snega, a na ogradi sedeo je gavran i graktao od hladnoće. Čoveku je hladno oko srca kad pomisli na to.

Jedno veće sunce je davno zašlo, a veliko jato velikih i lepih ptica pojavi se iz žbunja. Ružno pače nikad nije videlo nešto tako lepo. Ptice su bile sjajno bele s dugim vitkim vratovima. Bili su to labudovi. Puštali su neki neobičan glas, raširili duga krila, a onda odleteli iz hladnih krajeva u toplije zemlje na široka mora. Popeli su se tako visoko, tako visoko! Malo ružno pače se osećalo nekako sasvim čudnovato; okretalo se u vodi kao vodenični kamen, diglo glavu visoko gore i pustilo krik tako glasan i tako čudnovat, da se i samo od toga uplašilo.

Ah, nije mogao zaboraviti te divne ptice, te srećne ptice i kada ih više nije mogao videti, zagnjurio se sve do dna, pa kada je opet isplivao, bio je sav izvan sebe. Pače nije znalo kako se ptice zovu, niti kuda lete, ali ono ih je volelo kako još nikada nikoga nije volelo; nije im zavidelo, kako bi mu moglo i pasti na pamet da poželi takvu lepotu; bio je zadovoljan, kad ga u dvorištu patke trpe, njega, jadno ružno pače! A zima je bila tako hladna, tako hladna; pače je moralo da pliva po vodi, da čuva to parče da se ne zaledi; ali svake noći ovaj je otvor bivao sve manji i manji. Mrzlo se, pucala je sve ledena kora; pače je moralo snažno da vesla nogama da se voda sasvim ne zaledi; najzad

se umorilo, stalo i zamrzlo se u ledu. Rano izjutra došao je jedan seljak, video pače, svojom klompom razbio led i odneo pače svojoj ženi. Ovde u kući, ono je opet oživelo. Deca su htela da se s njim igraju, ali naše pače pomisli da hoće da ga muče. Od straha je odletelo pravo u lonac s mlekom, te se mleko prosu po celoj sobi, a žena vrisnu i sklopi ruke nad glavom a ono polete u čabar s maslom i onda opet u bure s brašnom i opet gore, — ali kako je sada izgledalo! Žena je vrištala i mahala žaračem a sva deca jurila da uhvate pače i smejala se i vikala; dobro je bilo što su vrata stojala otvorena; napolje je pače izletelo u sneg koji tek što je pao. I ležalo tu a činilo mu se kao da spava. Ali bilo bi suviše tužno da pričamo sve muke koje je siroto pače moralo da izdrži na ciči zimi.

Ležalo je u močvari među trskom, kada se sunce opet toplo rodilo i toplije zasijalo. Ševe su pevale i lepo proleće je ponovo došlo. Tada je pače zamahalo krilima. Zašumela, su ona jače nego nekad i snažno ga ponela napred i pre nego što je i znalo šta se s njim zbiva, stvorilo se ono u jednom velikom vrtu gde su jabuke blistale u cvetu a cveće mirisalo viseći na dugim zelenim granama sve do vijugavih potoka. O, ovde je bilo tako lepo, tako prijatno! I baš ovde, pojaviše se iz gustiša tri lepa bela labuda; mahali su krilima i plivali po vodi tako lako, tako lako! Pače je poznavalo ove divne ptice, pa ga obuze neki čudan bol. „Odleteću njima, ovim kraljevskim pticama,” kazalo je ono, „one će me ubiti zato što ja, nakazna životinja, hoću njima da se pridružim. Ali svejedno! Bolje da me oni ubiju nego da me grizu patke, da me tuku kokoške, da me nogom udara devojka koja kokoške hrani i da toliko trpim preko zime.” I mladi patak polete u vodu, pa dopliva do divnih ptica, koje ga pogledaše pa raširiše krila. „Ubijte me samo,” kazalo je siroto pače i oborilo glavu na vodu očekujući smrt. Ali šta vide u vodi! Videlo je ispod sebe svoju sopstvenu sliku, a to više nije bila neka nezgrapna siva ptica, ružna i odvratna, nego je to bio labud.

Ne mari ništa kad se neko rodi u pačijem gnezdu, ako se samo ispilio iz labudovog jajeta. Dobro stvorenje naučilo je mnogo u brigama i nevoljama koje je moralo iskusiti. Sad je umelo da ceni svoju sreću, svu krasotu koja ga je čekala. A veliki labudovi plivali su oko njega i milovali ga kljunom. Po vrtu su trčala deca pa bacala hleb i žito u vodu, a najmanje je uzviknulo: „Evo jednog novog labuda!” Ostala deca klicala su zajedno s njim: „Da, došao je još jedan novi!” I svi su pljeskali rukama i igrali u krug, pa otrčali majci i ocu, pa su onda u vodu bacili i hleb i kolače, a svi su govorili: „Ovaj novi je ponajbolji! Tako mlad i tako lep!” A stari labudovi poklonili su se pred njim. Tada se mladi sasvim postideo pa sakrio glavu pod krilo i sam nije znao šta

da radi. Bio je presrećan, ali ipak ne gord, jer dobro srce nikad nije gordo. Mislio je o tome kako su ga gonili i kako su mu se podsmevali, a slušao je sada sve kako govore da je on najljepši od svih lepih ptica. I drveće je spuštalo svoje granje u vodu do njega i sunce je sijalo tako toplo i tako lepo, te zatrepta njegovo perje, vitki vrat se podiže i on od srca zaklikta: „Ovoliko sreće nisam ni sanjao, kada sam bio ružno pače!”

BRAĆA GRIM

Za dalja saznanja o ovim piscima, kao i dalje čitanje njihovih književnih ostvarenja možeš konsultovati sledeću literaturu:

1. Jakob Grim, Vilhelm Grim, *Najdraže Grimove bajke*, Leskovac, Statovac-komerc, 2022.
2. Jakob Grim, Vilhelm Grim, *Grimove bajke*, Beograd, Akia M. Princ, 2020.
3. Jakob Grim, Vilhelm Grim, *Izabrane bajke*, JPJ, Zemun, 2009
4. Stevan Konstantinović, *Ideologije u književnosti za decu*, Ljubitelji knjige, Novi Sad, 2006.
5. Ingrid Ridel, *Živeti s bajkama: kako odbačeno dete nalazi svoju sreću*, Beograd, Fedon, 2009.
6. Miomir Milinković, *Strani pisci za decu i mlade*, Čačak, Legenda, 2006.

CRVENKAPA

Bila jednom jedna mala slatka devojčica, koju je svako zavoleo čim bi je ugledao. A najviše ju je volela njena baka, koja već nije znala šta bi sve učinila detetu. Jednom joj je darovala kapu od crvene kadife, i pošto joj je tako lepo pristajala da drugu više nije htela da nosi, nazvaše je Crvenkapa.

Jednog dana reče joj majka:

— Hajde, Crvenkapice, da odneseš poklone baki. Evo ti komad kolača i boca vina. Baka je slaba i bolesna i to će joj prijati. Pođi pre no što zapeče sunce. A kad budeš napolju, idi pristojno i ne skreći s puta inače ćeš pasti i razbiti bocu, pa baka neće ništa dobiti. A kad uđeš u njenu sobu, ne zaboravi da joj poželiš dobro jutro i ne zaviruj prvo u svaki ugao.

— Sve ću uraditi kako treba, — obeća Crvenkapa majci.

Baka je stanovala u šumi, pola sata hoda od sela. Kad je Crvenkapa ušla u šumu, srela je vuka. Ona nije znala kakva je to zla zver, pa se nije plašila.

— Dobar dan, Crvenkapice, — reče on.

— Hvala ti na želji, vuče.

— Kud si tako poranila, Crvenkapice?

— Idem baki.

— A šta to nosiš pod kecljom?

— Vino i kolač. Juče smo pekli, pa nosim slaboj i bolesnoj baki da se zasлади i okrepi.

— Crvenkapice, a gde stanuje tvoja baka?

— Još dobrih četvrt sata hoda dublje u šumi. Kuća joj je ispod ona tri velika hrasta, a dole su leske, svakako znaš gde je, — reče Crvenkapa.

Vuk pomisli: „To mlado, nežno stvorenje biće dobar zalogaj, biće slađe nego baba. Samo moraš da postupiš lukavo da ih obe uloviš”.

Neko vreme išao je pored Crvenkape, a onda joj reče:

— Crvenkapice, gle kako je divno cveće na sve strane, zašto ne pogledaš malo oko sebe? Ti kao da i ne čuješ kako lepo pevaju ptičice? Gledaš preda se kao da ideš u školu, a ovde u šumi tako je veselo.

Crvenkapa podiže pogled i videći kako se sunčevi zraci probijaju kroz granje i kako je sve prepuno divnog cveća, pomisli: „Baka će se obradovati ako joj donesem buket svežeg cveća. Još je rano, stići ću na vreme”. Ona skrenu s puta i potrča u šumu da bere cveće. Kad bi jedan cvet ubrala učinilo bi joj se da je tamo dalje još lepši, pa bi potrčala onamo, i tako je zalazila sve dublje u šumu. A vuk se uputio pravo bakinoj kući i zakucao na vrata.

— Ko je? — Crvenkapa. Donosim ti kolača i vina, otvori!

— Pritisni samo kvaku, — viknu baka, — ja sam slaba i ne mogu da ustanem.

Vuk pritisnu kvaku, i vrata se otvoriše. On se bez reči uputi pravo bakinom krevetu i proguta je. Onda obuče njene haljine, stavi na glavu njenu kapicu, leže u krevet i navuče zavesu.

Crvenkapa je dotle trčkarala tamo-amu berući cveće, a kad ga je već toliko nabrala da više nije mogla poneti, setila se bake i pošla k njoj. Začudila se što su vrata širom otvorena. A kad je ušla u sobu, učinilo joj se unutra tako neobično da je pomislila: „Čudnovato kako mi se danas steže srce, a inače tako volim da budem kod bake”. Ona viknu:

— Dobro jutro! — ali ne dobi odgovor. Onda priđe krevetu i razgrnu zavesu. U krevetu je ležala baka, s kapicom navučenom sasvim na lice i nekako je čudnovato izgledala.

— Bakice, zašto su ti tako velike uši?

— Da te bolje čujem.

— Bakice, zašto su ti tako velike oči?

— Da te bolje vidim.

— Bakice, zašto su ti tako velike ruke?

— Da te bolje uhvatim.

— Bako, zašto su ti tako ogromna usta?

— Da te lakše pojedem.

Rekavši to vuk iskoči iz kreveta i proguta sirotu Crvenkapu. Pošto je zadovoljio svoju proždrljivost on ponovo leže u krevet, zaspao i počeo glasno da hrče. Uto pored kuće prođe lovac pa pomisli: „Ala starica hrče, da vidim da joj nije zlo”. On uđe u sobu, priđe krevetu i vide da u njemu leži vuk.

— Tu li te našo, matori grešniče, — reče on, — sad si dolijao! — Htede da nanišani, ali se seti da je vuk možda progutao baku i da bi se ona još mogla spasti. Stoga ne opali iz puške nego uze makaze i počeo zaspalom vuku da para trbuh. Tek što je nekoliko puta zasekao, vide kako se crveni kapa, a kad je zasekao još nekoliko puta, iskoči devojčica i uzviknu:

— Ah, što sam se uplašila, kako je mračno bilo u vukovoj utrobi!

Potom je izišla i baka, ali je jedva disala. Crvenkapa brzo dovuče veliko kamenje, te njime napuniše vuku trbuh. A kad se probudio, vuk je hteo da pobegne, ali kamenje je bilo tako teško da je odmah pao i toliko se udario da je ostao na mestu mrtav. Svi su bili radosni. Lovac je vuku odrao kožu i odneo je kući; baka je pojela kolač i popila vino što joj je donela Crvenkapa, pa se opet oporavila, a Crvenkapa se zarekla: — Nikad više, dokle god živim, neću skrenuti s puta i otrčati u šumu kad mi to majka brani.

**IV DEO – PRIMERI USMERENE
AKTIVNOSTI IZ
KNJIŽEVNOSTI**

METODIČKA STRUKTURA USMERENE AKTIVNOSTI IZ KNJIŽEVNOSTI

Prvi primer

Nastavna jedinica: Jovan Jovanović Zmaj *Prljave ruke*

Uzrasna grupa: mlađa, 3-4 godine

Vaspitni ciljevi:

Ukazati deci na neophodnost stvaranja dobrih navika i ustaljenih rutina. Povezati pozitivno osećanje sa roditeljskim autoritetom. Podsticati spajanje korisnog sa zabavnim. Podstići samostalno zaključivanje.

Obrazovni ciljevi:

Razvijati kod dece uživanje u prvim poetskim strukturama, upoznavanju sa rimom. Podučiti decu o važnosti higijene u svakodnevnom životu. Uvesti prva saznanja o štetnosti bakterija.

1. Uvodne aktivnosti

- a) Pokazati deci sapun i peškiri i pitati ih šta je to i za šta služi.
 - Hajde da operemo ruke!
 - Ko zna sam da opere ruke?
- b) Zatim im postaviti pitanja:
 - Kada peremo ruke?
 - Zašto?
 - Kakav je običaj kod vas, u vašoj kući?
 - Ko vas na to opominje? (ako smo dobili odgovor mama, možemo nastaviti u sledećem smeru)
 - Zašto nas mama i tata opominju na neke stvari koje nam baš i nije prijatno da radimo? (Da bismo bili zdravi, srećni, jer oni znaju šta je najbolje za nas....)

2. Interpretativno čitanje:

Pre i posle jela treba ruke prati,
nemoj da te na to opominje mati.
Priljavim rukama, zagadi se jelo,
pa se tako bolest unese u telo.

3. Interpretacija:

- Kako vam se dopala pesma?
- O čemu se govori u ovoj pesmi?
- Ko nas opominje da peremo ruke? Zašto?
- Na šta nas još mama opominje? Zašto?
- Kako se osećate kad ste bolesni? Da li je to prijatno ili neprijatno osećanje?

Po potrebi pročitati pesmu još jednom.

- Kako se to prljavim rukama zagadi jelo?
Pokazati im mikroskopske, uvećane slike bakterija.
- Znete li šta je ovo?
Objasniti da su tako sitne da se ne vide okom, da su jako štetne i da se zbog njih razbolimo.

4. Aktivnosti koje slede:

- a) Pročitati pesmu tako da nedostaje jedna reč u svakom redu, deca treba da pogode koja je to, na primer

Pre i posle jela treba ruke /
Nemoj da te na to opominje itd.

- b) Podeliti deci listiće sa ilustracijama dobrih i loših aktivnosti (npr. dete jede prljavim rukama, dete jede čistim rukama. Detetu mama nudi jabuku, on odbija, dete jede i drži u rukama puno slatkiša...).
Treba da izaberu i zaokruže koje bi situacije oni izabrali kao dobre.

Drugi primer

Nastavna jedinica: Ezop, **Lav i miš**

Uzrasna grupa: predškolska, 6 godina

Vaspitni ciljevi:

Olakšati deci sagledavnje ličnih želja i stremljenja, opravdanosti cilja i spremnosti na odricanja same ličnosti. Ukazati na snagu kao relativan pojam. Prepoznavanje tuđih potreba i jasna svest o svojim potrebama, u cilju rešavanja nesporazuma među drugovima. Negovanje moralnih i estetskih vrednosti.

Obrazovni ciljevi:

Razvijanje motivacije za čitanje basne. Motivisanje izražajnog dijaloga. Bogaćenje rečnika, jezičkog i stilskog izraza.

1. Uvodne aktivnosti

Deca dobijaju 4 sličice na kojima je par životinja koje se pojavljuju u basnama, i to (zec-kornjača, koza-jarac, lisica-gavran, lav-miš). Usmeni zadatak za decu je, da odaberu par životinja, između kojih postoji najveća razlika kad je u pitanju njihova veličina i snaga.

- Gde žive lav i miš?
- Opiši ove životinje.

2. Najava teksta

- Danas ćemo čitati kratku priču koju još nazivamo i basnom.
- Da li zna neko šta je to basna? (objasniti)

3. Interpretativno čitanje:

Lav je bio umoran. On leže u hlad da se odmori i zaspao. Prolazeći tuda, miš reši da pretrči preko lava. Međutim, lav se probudi i ščepa miša.

– Je li, malecki? Zar se ti, kod tolike širine, usuđuješ da preko mojih leđa praviš put? Šta ćemo sada, govori? – viknu lav.

– Moćni lave – odgovori miš umiljato. – Mnogo sam pogrešio, priznajem. Molim te da mi oprostiš. Nikada više neću to da učinim, ovo je

prvi i poslednji put. Uostalom pomisli: kakva bi to slava bila za lava da ubije miša?

Lav se nasmeja i pusti miša zdravog i čitavog.

Posle nekoliko dana, lav se nesrećno uhvati u jaku mrežu koju su postavili lovci. Nije mogao da se izvuče, pa je rikao od jada i srdžbe. To je čuo miš. Odmah je dotrčao. Kada je ugledao svog dobrotvora u mreži, nije gubio vreme. Počeo je da grize užad i malo po malo načinio dovoljno veliki otvor kroz koji se lav izvukao i tako izbavio.

– Kakve se čudne stvari događaju na ovom svetu! – reče lav. – Ko bi ikad pomislio da i miš može da spase lava od smrti!

4. Interpretacija:

- Kako se zove ova basna?
- Ko su glavni likovi u basni?
- Šta je jednog dana radio lav?
- Šta se lavu desilo dok je spavao?
- Ko je spasao lava?
- Zašto je miš spasao lava?
- Zašto za lava i miša kažemo da su glavni junaci ove basne?
- Miš nije zaboravio da mu je lav poštedeo život i zato mu se odužio. Kome i zbog čega ti duguješ zahvalnost?
- Zamisli da si se našao u nekoj bezizlaznoj situaciji. Šta bi učinio?

5. Aktivnosti koje slede:

Završna igra „Mreža za lava”.

Ova igra se zove „Mreža za lava”. Svi učesnici koji se drže za ruke predstvaljaju mrežu. Mreža ima rupu, a to su dva deteta koji se ne drže za ruke i koji stoje na pola metra razdaljine. U krugu, to jest u mreži, nalazi se lav. On ima vezane oči, a njegov je zadatak da nađe rupu u mreži. Kako će onda pronaći rupu? Kreće se prateći zvuk miša, jer oni koji čine „mrežu” sve vreme proizvode različite zvukove: zavijaju, laju, mjauču, pište, pijuču... Samo ona dva deteta, koja su „rupa” na mreži, oponašaju cijukanje miša. Lav prati

zvuk, tamo gde prepozna zvuk miša, tu je rupa i tu će on probati da nađe put do slobode. Kad nađe „rupu” drugo dete ga zamenjuje.

Ili dramatizacija basne

LAV I MIŠ

*Po motivima Ezopove basne – akciona dramatizacija
u kojoj učestvuju sva deca*

Scena: džungla (osmišljena na nekom od prethodnih časova likovne kulture)

Broj učesnika: prema potrebi.

Lutka pričalica: Jednoga dana, mali, sivi miš se šetao džunglom, pevajući i igrajući. (Deca pevuje određenu ariju, igraju sitnim koracima, sa rukama podignutim iznad glave.)

Lutka: Na putu je naišao na prepreku. Stao je. Zapitao se, šta li to može biti? (Deca oponašaju začučenost, vrteći glavom levo – desno.)

Lutka: Nije mogao da prokljuvi, šta je to, pa se tiho približio... na prstićima, i uspeo gore. (Deca oponašaju prikradanje na prstima i penjanje.)

Lutka: Zatim je miš skočio dole, okrenuo se oko sebe i našao lice u lice sa ...

Deca: LAVOM (Deca skaču, okreću se oko sebe i ciče uplašeno.)

Lutka: Lav je riknuo... (Deca riču, upotrebljavajući pokrete mahanja kandžama, trude se da izgledaju što strašnije.)

Lutka: Lav je rekao...

Deca: Poješću te!

Lutka: Miš je cijuknuo!

Deca: Nemoj, ciju, ciju, cijuuuu!

Lutka: Lav je zapitao.

Deca: A zašto?

Lutka: Miš se zamislio (deca zamišljena) pa je odgovorio:

Jedno dete-miš: Lave, ako mi sada poštediš život, postaću ti prijatelj. Jednoga dana možda ću ti biti od koristi. Čak ti mogu i život spasiti. Ko zna!

Lutka: Lav se grohotom nasmejao.

Deca lav: Ha ha ha, ma beži odavde! (Deca se smeju i drže se za stomak.)

Lutka: Miš je otišao srećan, pevajući i igrajući. (Deca igraju i pevaju.)

Lutka: Godine su prošle. Lav je zaboravio miša, ali miš nije zaboravio svoje obećanje dato lavu, jer čovek, odnosno miš, se drži za reč, a bik za rogove. Jednoga dana miš se šetao istom stazom, igrajući i pevajući. (Deca igraju i pevuje.)

Lutka: Opet je naišao na nešto u travi, prvo se popeo, a zatim skočio dole. (pokreti – penjanje, skakanje)

Lutka: Kada se okrenuo, našao se oči u oči sa onim istim lavom. (Deca – slede se od straha.)

Lutka: Ali, ovaj put, lav nije zarikao, samo je tužno rekao.

Lav dete: Vidi mišu, upao sam u mrežu i sada sam zarobljen. Lovci dolaze po mene. Ti beži i spasi se.

Lutka: U tom momentu miš je začuo trube lovaca. (Deca stavljaju ruke na usta, oponašajući zvuk trube, tutu-tututu!)

Lutka: Sve životinje su se dale u bekstvo.

Deca: Bežimo!!! (U mestu udaraju nogama.)

Lutka: Ali, miš nije pobegao. Setio se svoga obećanja. Mirno je stajao i razmišljao kako da izbavi lava. (Deca oponašaju razmišljanje, ruka na bradi, vrte glavom levo-desno.)

Lutka: Od miša, stvarno, čovek nema šta da vidi, ali miš ima jako oštre

Deca: Zubiće.

Lutka: I počeo je da gricka mrežu.

Deca: Gric, gric, gric....

Lutka: Mreža je počela da se kida...

Deca: Krrrrrrrrrrrrrrc....

Lutka: Lovci su bili sve bliže i bliže... (Deca lupaju nogama , trube tu tu ru-tu tuuuu...)

Lutka: Životinje su bežale!

Deca: Bežimo! (Lupaju nogama.)

Lutka: Miš je nastavio da gricka...

Deca: Gric, gric, gric...

Lutka: Mreža se cepala...

Deca: Krrrrc.....

Lutka: I na kraju mreža je pukla!

Deca: KVRRRRRRRRRRC....

Lutka: Lav je skočio! *Deca:* Hoooooop!

Lutka: Zgrabio je miša i počeo da trči sa njim.

Deca: Bežimo! (Trupkaju nogama.)

Lutka: Pobegli su daleko i nisu više čuli trube lovaca.

Deca: Hu!!!... (Sedaju na pod.)

Lutka: Životinje su stale. Sve se smirilo. Lovci su otišli.

Deca: Ura!!!...(Skaču veselo.)

Lutka: Ovo je priča o...

Deca: Prijateljstvu!

Lutka: I...

Deca: Ispunjenom obećanju!

Lutka: A mi smo još naučili da...

Deca: Dobro se dobrim vraća!

Lutka: I....

Deca: Prijatelji se u nevolji poznaju!

NAPOMENA:

Interpretativno čitanje i čitanje po ulogama bitno doprinosi određenju prirode dramskog dela kao posebne vrste književnog teksta, namenjene izvođenju na pozornici, na televiziji, radiju ili na školskoj sceni.

Bitno je istaknuti da u dramama dva ili više lica razgovaraju, da se njihov razgovor naziva dijalog, da dijalog ima modalitete, uključujući unutrašnji dijalog, to jest monolog.

Pri interpretativnom čitanju treba pronaći najupečatljivije strukturne dramske komponente, dijaloge i monologe. Da bi, pak, podsticanje doživljajne komponente bilo efektnije, može se pristupiti i problemsko-stvaralačkom postupku pri uvođenju dramskog teksta u nastavu.

Iz knjige **VIŠE OD IGRE** autorke Dušice Bojović²⁴

²⁴ Dušica Bojović, *Više od igre: dramski metod u radu sa decom*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2010.

LITERATURA:

- 1) Bojović Dušica, *Više od igre: dramski metod u radu sa decom*. 2. dopunjeno i izmenjeno izd., Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2010.
- 2) *Dramska književnost za decu* (zbornik radova), Pedagoški fakultet Sombor, 2007.
- 3) Jeknić Dragoljub, *Srpska književnost za decu 1 i 2*, Mak, Beograd, 1998.
- 4) Karanović Zoja (prir.), *Puna tepsija zlatnih kolačića: priručnik narodnog pesništva za decu, vaspitače i učitelje*, Platoneum, Novi Sad, 2005.
- 5) Konstantinović Stevan, *Ideologije u književnosti za decu*, Ljubitelji knjige, Novi Sad, 2006.
- 6) Kosanović Jelena, *Književnost za decu* (hrestomatija za učiteljske fakultete), Sombor, Učiteljski fakultet, 2001.
- 7) Ljuštanović Jovan, *Brisanje lava: (poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine)*, Novi Sad, Dnevnik, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, 2009.
- 8) Ljuštanović Jovan, *Crvenkapa gricka vuka: studije i eseji o književnosti za decu*. Dnevnik; Zmajevе dečje igre, Novi Sad, 2004.
- 9) Milenković Slađana, *Bajkovit svet detinjstva*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Sremska Mitrovica, 2010.
- 10) Milinković Miomir, Dragoljub Zorić, *Književna razmatranja*, Učiteljski fakultet, Užice, 2002.
- 11) Milinković Miomir, *Književnost za decu i mlade - poetika*, Užice, Učiteljski fakultet, 2012.
- 12) Milinković Miomir, *Nacrt za periodizaciju srpske književnosti za decu*, Zmajevе dečje igre, Novi Sad, 2010.
- 13) Milinković Miomir, *Strani pisci za decu i mlade*, Legenda, Čačak, 2006.
- 14) Murtić Edina, *Umjetnost pripovijedanja Branka Ćopića*, Sarajevo, University Press, 2016.
- 15) Natov Roni, *the Poetics of Childhood*, New York, 2006.

- 16) Obradović Slavoljub, *Književnost za decu*, Aleksinac, Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004.
- 17) Ognjanović Dragutin, *Dečje doba*, Prijatelji dece Beograda, Beograd, 1997.
- 18) Pešić Radmila, Milošević Đorđević Nada, *Narodna književnost*, Trebnik, Beograd, 1997.
- 19) Petrović Tihomir, *Istorija srpske književnosti za decu*, Učiteljski fakultet, Vranje, 2002.
- 20) Petrović Tihomir, *Uvod u književnost za decu*, Leskovac, Narodna biblioteka „Radoje Domanović”, 2022.
- 21) Polić Strahinja, *O putevima kojima protiče priča: književno delo Grozdane Olujić*, Beograd, SKZ, 2022.
- 22) Radikić Vasilije, *Zmajevu pesništvo za decu*, Novi Sad, Zmajeve dečje igre, 2003.
- 23) Ridel Ingrid, *Živeti s bajkama: kako odbačeno dete nalazi svoju sreću*, Beograd, Fedon, 2009.
- 24) Ristanović Cvijetin, *Prostori djetinjstva*, Zavod za udžbenike I nastavna sredstva, Srpsko Sarajevo, 2002.
- 25) Solar Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
- 26) Velek Rene, Voren Ostin, *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd, 1991.
- 27) Vuković Novo, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Podgorica, Matica srpska – društvo članova u Crnoj Gori, 2018.
- 28) Hunt Peter (edit.), *Children's literature*, Oxford University Press, 1995.
- 29) *Srpska dramska književnost danas. Srpska književnost za decu danas* (okrugli sto), Novi Sad, Srpska akademija nauka i umetnosti, ogranak SANU u Novom Sadu, 2017.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.09-93(075.8)

ВАСИЋ Ракочевић, Бранислава, 1977-

Uvod u književnost za decu : teorija, istorija, primeri :
udžbenik za ispit iz predmeta Književnost za decu za
obrazovni profil vaspitač dece predškolskog uzrasta /
Branislava Vasić Rakočević. - Novi Pazar : Univerzitet u
Novom Pazaru, 2024 (Kraljevo : Graficolor). - 152 str. :
ilustr. ; 20 cm

Tiraž 30. - Bibliografija: str. 151-152 i uz tekst.

ISBN 978-86-84389-94-9

COBISS.SR-ID 158753545